

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

Τμήμα Διοίκησης Τουρισμού

Πτυχιακή Εργασία

« Ο Σκοτεινός Τουρισμός στην Ελλάδα »

Σπουδάστρια: Μαρκουλή Άννα-Μαρία

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: κα. Παπαγεωργίου Αθηνά

Αθήνα, 2022

Υπεύθυνη Δήλωση περί μη λογοκλοπής

Εγώ η Μαρκουλή Άννα-Μαρία του Χρήστου, προπτυχιακή φοιτήτρια του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα πτυχιακή εργασία με τίτλο «Ο Σκοτεινός τουρισμός στην Ελλάδα» εκπονήθηκε από εμένα την ίδια. Η παρούσα εργασία αντιπροσωπεύει πλήρως τις προσωπικές μου απόψεις και αναφέρει όλες τις πηγές οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν για την εκπόνησή της. Οι πηγές αυτές αναφέρονται ρητά τόσο στη βιβλιογραφία όσο και στο σώμα του κειμένου.

Αθήνα,

Μαρκουλή Άννα-Μαρία

Η παρούσα πτυχιακή εργασία παρουσιάστηκε και ελέγχθηκε από:

Παπαγεωργίου Αθηνά	Κικίλια Αικατερίνη	Σεργόπουλος Κωνσταντίνος

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία το φαινόμενο του Σκοτεινού Τουρισμού αναλύεται εις βάθος, καθώς ως απώτερος σκοπός της θεωρείται όχι μόνο η καλύτερη γνωριμία του γενικού κοινού, αλλά και η αφαίρεση του στίγματος που ακολουθεί αυτή τη μορφή, λόγω του ότι συσχετίζεται με το θάνατο, τις καταστροφές και τη φρίκη.

Η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού, έχοντας αρχίσει να εξελίσσεται με ταχείς ρυθμούς στη σύγχρονη κοινωνία, έχει εγείρει πολλές συζητήσεις στην ακαδημαϊκή κοινότητα και έχουν γίνει πολλές έρευνες ώστε να μπορέσουν να ερευνηθούν τα κίνητρα των τουριστών αυτής της μορφής αλλά και κάθε υποκατηγορία της ξεχωριστά. Όπως παγκοσμίως, έτσι και στον Ελλαδικό χώρο υπάρχουν πολλοί προορισμοί και μνημεία σκοτεινού τουρισμού αλλά δεν υπάρχει αρκετή βιβλιογραφία σχετικά με τη γνώση του Ελληνικού πληθυσμού για το σκοτεινό τουρισμό.

Για αυτόν τον λόγο, το Α' Μέρος της παρούσας εργασίας επικεντρώνεται στην ανάλυση αυτού του φαινομένου βάσει υφιστάμενης ελληνόγλωσσης και ξένης βιβλιογραφίας, ενώ στο Β' Μέρος μέσω ερωτηματολογίου και πρωτογενούς έρευνας θα απαντηθούν τα τεθέντα Ερευνητικά Ερωτήματα.

Τέλος μετά την ανάλυση του ερωτηματολογίου και την παρουσίαση των ευρημάτων θα αναχθούν συμπεράσματα και θα γίνουν προτάσεις για μελλοντική έρευνα η οποία θα δύναται να καλύψει ένα μεγαλύτερο γεωγραφικό εύρος και να είναι δυνατή η γενίκευση των αποτελεσμάτων.

Λέξεις – Κλειδιά: Τουρισμός, σκοτεινός τουρισμός, κίνητρα, σκοτεινοί τουρίστες, Ελλάδα, σκοτεινοί προορισμοί

Abstract

This thesis analyzes in depth the phenomenon of Dark Tourism, aiming to clarify its content and also remove its stigma, due to the fact that it is associated with death, disasters and horror.

This form of tourism, having begun to evolve tremendously in modern society, has raised a lot of discussions in the academic community and research is conducted in order to investigate the motivations of tourists for this form and each subcategory separately. As in other countries, in Greece many sites and monuments of dark tourism exists but there is not enough bibliography covering the knowledge of the Greek population about dark tourism.

For this reason, Part A of the present thesis focuses on the analysis of this phenomenon based on existing Greek and foreign bibliography, while Part B through questionnaire and primary research will answer the two Research Questions that were the reason for conducting the analysis in the first place.

Finally, after the analysis of the questionnaire and the presentation of the findings, conclusions will be drawn and suggestions will be made for future research which will be able to cover a wider geographical area and it will be possible to effectively generalize the results.

Keywords: Tourism, dark tourism, incentives, dark tourists, Greece, dark destinations

Πίνακας περιεχομένων

Εισαγωγή	σελ. 7
Κεφάλαιο 1^ο: Ο Σκοτεινός Τουρισμός	σελ. 8
1.1: Ιστορική αναδρομή Σκοτεινού τουρισμού	σελ. 9
1.2: Ορισμός Σκοτεινού τουρισμού	σελ. 10
1.2.1: Κριτική για τον όρο «Σκοτεινός τουρισμός»	σελ. 12
1.3 Κατηγορίες και Διαβαθμίσεις Σκοτεινού τουρισμού	σελ. 13
1.3.1 Τουρισμός Πεδίων Μαχών	σελ. 15
1.3.2 Τουρισμός Καταστροφής	σελ. 15
1.3.3 Τουρισμός Νεκροταφείων	σελ. 16
1.3.4 Τουρισμός Φυλακών	σελ. 17
1.3.5 Τουρισμός Ολοκαυτώματος	σελ. 18
1.3.6 Τουρισμός Φτώχειας	σελ. 19
1.3.7 Τουρισμός Φαντασμάτων	σελ. 19
1.3.8 Τουρισμός Αυτοκτονίας	σελ. 21
1.3.9 Τουρισμός Σκλαβιάς	σελ. 22
Κεφάλαιο 2^ο: Οι Σκοτεινοί Τουρίστες	σελ. 22
2.1: Η τουριστική αγορά και τα κίνητρα	σελ. 23
2.2: Τα κίνητρα των Σκοτεινών τουριστών	σελ. 24
2.3 Κατηγοριοποίηση Σκοτεινών τουριστών	σελ. 26
2.4 Σκοτεινές τουριστικές εμπειρίες	σελ. 28
2.5 Συναισθηματική εμπλοκή και σκοτεινός τουρισμός	σελ. 30
2.6 Ηθικά διλήμματα στο Σκοτεινό Τουρισμό	σελ. 32
Κεφάλαιο 3^ο: Ο Σκοτεινός Τουρισμός στην Ελλάδα	σελ. 35
3.1: Η έλλειψη ανάπτυξης του σκοτεινού τουρισμού στην Ελλάδα	σελ. 35
3.2: Μορφές Σκοτεινού Τουρισμού στην Ελλάδα	σελ. 36
3.2.1: Τουρισμός Αυτοκτονίας	σελ. 36
3.2.2 Τουρισμός Καταστροφών	σελ. 39
3.2.3: Τουρισμός Νεκροταφείων	σελ. 42
3.2.4: Τουρισμός Ολοκαυτώματος	σελ. 46

3.2.5: Τουρισμός Πεδίων Μαχών	σελ. 48
3.2.6: Τουρισμός Σκλαβιάς	σελ. 51
3.2.7: Τουρισμός Φαντασμάτων	σελ. 52
3.2.8: Τουρισμός Φυλακών	σελ. 56
Κεφάλαιο 4^ο: Ανάλυση του ερωτηματολογίου	σελ. 65
4.1: Σκοπός και μεθοδολογία της έρευνας	σελ. 65
4.1.1: Σχεδιασμός ερωτηματολογίου	σελ. 66
4.2: Αποτελέσματα έρευνας και σχολιασμός	σελ. 67
4.3: Συμπεράσματα	σελ. 75
Βιβλιογραφία	σελ. 78

Εισαγωγή

Στο πρώτο μέρος της παρούσας πτυχιακής εργασίας θα γίνει βιβλιογραφική ανασκόπηση από υφιστάμενες εργασίες, αναλύσεις και θεωρίες που έχουν λάβει χώρα και έχουν αναπτυχθεί ανά τα χρόνια προκειμένου να γίνει αντιληπτός ο όρος του Σκοτεινού Τουρισμού.

Δεδομένου ότι σκοπός της εργασίας είναι η βαθύτερη ανάλυση του φαινομένου, αρχικά κρίνεται σκόπιμο στο πρώτο κεφάλαιο να γίνει όχι μόνο ιστορική ανασκόπηση, αλλά και αναφορά σε όλες τις μορφές που περιλαμβάνονται στον όρο του Σκοτεινού τουρισμού προκειμένου να μπορέσει να γίνει αντιληπτό ότι αυτό το φαινόμενο δεν αποτελεί σύγχρονο δημιούργημα αλλά έχει αναπτυχθεί σταδιακά.

Σε δεύτερο χρόνο, κρίνεται απαραίτητο να γίνει αναφορά στους τουρίστες που προτιμούν αυτή την μορφή τουρισμού δεδομένου ότι η φύση της δεν ακολουθεί τα πρότυπα του τουρισμού στην ευρέως γνωστή μορφή του. Δεδομένης, λοιπόν, της ιδιαιτερότητας που διέπει τον σκοτεινό τουρισμό πρέπει να εξεταστούν τα κίνητρα των τουριστών και να κατηγοριοποιηθούν, προκειμένου να εξαχθούν συμπεράσματα σχετικά με την αγορά στην οποία απευθύνεται αυτή η μορφή.

Τέλος, λόγω του ότι η εργασία αυτή αναλύει τον Σκοτεινό Τουρισμό στον Ελλαδικό χώρο, στο τρίτο κεφάλαιο θα γίνει εκτενής αναφορά όλων των μορφών που θα μπορούσε να υποστηρίξει η Ελλάδα αλλά και τα αντίστοιχα μνημεία με την ιστορία τους.

Στο δεύτερο μέρος αυτής της εργασίας, θα λάβει χώρα η ανάλυση του ερωτηματολογίου που απεστάλη στους συμμετέχοντες, θα αναλυθούν τα αποτελέσματα και θα αναχθούν συμπεράσματα βάσει αυτών με απώτερο σκοπό την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων που αποτελούν το θεμέλιο αυτής της εργασίας.

Κλείνοντας, θα γίνουν προτάσεις για μελλοντική ανάλυση του φαινομένου του σκοτεινού τουρισμού τόσο στον Ελλαδικό χώρο, όσο και παγκόσμια και θα τονιστούν κενά στην βιβλιογραφία που παρατηρήθηκαν κατά την εκπόνηση αυτής της μελέτης.

Κεφάλαιο 1^ο: Ο Σκοτεινός Τουρισμός

Εκτιμάται ότι τα πρώτα ταξίδια και περιηγήσεις ξεκίνησαν να λαμβάνουν χώρα περίπου το 4000 π.Χ., ενώ ο Ηρόδοτος αποτέλεσε τον πρώτο Έλληνα εξερευνητή, τον 5^ο αιώνα π.Χ. με τα μονόξυλα και τις σχεδίες από πάπυρο να χρησιμοποιούνται ως μέσα μεταφοράς. Σε επόμενο στάδιο, ταυτόχρονα με την καθιέρωση του απολυταρχισμού στην Ευρώπη ξεκίνησε να υφίσταται το Grand Tour, κατά το οποίο εύποροι νέοι ταξίδευαν με σκοπό να βελτιώσουν τις γνώσεις τους. Έκτοτε, μετά την περίοδο της Αναγέννησης και του Διαφωτισμού και έως και τη σημερινή εποχή, το φαινόμενο του τουρισμού, έχοντας αναπτυχθεί ραγδαία σε όλο τον κόσμο και έχοντας εκδημοκρατιστεί, ξεκίνησαν να παρατηρούνται αλλαγές στην ταξιδιωτική συμπεριφορά κυρίως από το 1980 και έπειτα.

Η προαναφερθείσα αλλαγή αφορούσε όχι μόνο τις δραστηριότητες, αλλά και τον τύπο των διακοπών που ήταν πλέον προτιμητέος. Πλέον, ο εναλλακτικός τουρισμός, ή αλλιώς τουρισμός ειδικού ενδιαφέροντος, ξεκίνησε να αναπτύσσεται με ταχείς ρυθμούς. Αυτή η μορφή αντιτίθεται στον μαζικό τουρισμό και χαρακτηρίζεται περισσότερο φιλικός στο περιβάλλον. Επιπροσθέτως, οι ταξιδιώτες θεωρούνται πια έμπειροι και πιο αυτόνομοι και επιθυμούν μια αναβαθμισμένη ταξιδιωτική εμπειρία η οποία θα καλύπτει όλες τις ανάγκες τους όπως για παράδειγμα την ανάγκη για εξερεύνηση ιδιαίτερων τοποθεσιών (Trauer and Ryan, 2005).

Ο εναλλακτικός τουρισμός αποτελεί μια ευρεία κατηγορία η οποία περιλαμβάνει πολλές υποκατηγορίες ταξιδιών, όπως για παράδειγμα τον τουρισμό περιπέτειας, τον αγροτουρισμό, τον λογοτεχνικό τουρισμό κ.ά.. Αυτές οι υποκατηγορίες εκφράζουν μεμονωμένα τα ενδιαφέροντα ή τις δραστηριότητες των τουριστών, ενώ σύμφωνα με τους Swarbrook and Horner (1999, σπ. αναφ. Trauer, 2006) κίνητρο για κάποια ειδική μορφή τουρισμού μπορεί να αποτελέσει η επιθυμία να ικανοποιηθεί ή κάποιο υπαρκτό ενδιαφέρον είτε να έρθει το άτομο σε επαφή με ένα νέο.

Μια μορφή εναλλακτικού τουρισμού αποτελεί και ο Σκοτεινός Τουρισμός, στον οποίο επικεντρώνεται η παρούσα εργασία και θα αναλυθεί εις βάθος στη συνέχεια.

1.1 Ιστορική αναδρομή Σκοτεινού τουρισμού

Ο Σκοτεινός Τουρισμός δεν αποτελεί αποκλειστικά σύγχρονο φαινόμενο του εναλλακτικού τουρισμού, καθώς οι ρίζες του αποδεικνύονται βαθιές στον χρόνο, ακόμα και στον 11^ο αιώνα, ενώ φαίνεται να συνδέονται άρρητα και με την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Αρχικά δεν θεωρήθηκε ξεχωριστό είδος τουρισμού, αλλά αναλύθηκε σαν παρακλάδι του τουρισμού πολιτιστικής κληρονομιάς (Tunbridge and Ashworth, 1996). Λόγω του αυξανόμενου ενδιαφέροντος, ξεκίνησε να προσελκύει μελετητές οι οποίοι επικεντρώθηκαν στον σκοτεινό τουρισμό και τον εξέτασαν ως μοναδικό κοινωνικό φαινόμενο.

Ξεκινώντας από τον 11^ο αιώνα, τα άτομα ξεκίνησαν να ταξιδεύουν σε μέρη με σκοτεινό παρελθόν όπως τα Ιεροσόλυμα αλλά και το μέρος της Σταύρωσης του Ιησού. Στην πιο σύγχρονη εποχή στο πλαίσιο του Grand Tour, κάποιοι σταθμοί για τους περιηγητές αποτέλεσαν το Κολοσσαίο, το οποίο είναι χώρος θανάτου (Stone, 2006), αλλά και το νοσοκομείο St. Mary of Bethlehem στο Λονδίνο, το οποίο αποτελεί το παλαιότερο ψυχιατρείο του κόσμου.

Τον 18^ο αιώνα σημαντικός αριθμός τουριστών ταξίδευε στην Αγγλία για να παρακολουθήσει δημόσιους απαγχονισμούς, με τους Άγγλους να θεωρούνται παθιασμένοι υποστηρικτές του συγκεκριμένου είδους τουρισμού (Καρούτα, 2016). Από τότε τα ταξίδια σε τόπους που έχουν σημαδευτεί από θάνατο ή καταστροφή ξεκίνησαν να προσελκύουν σταδιακά την προσοχή των ακαδημαϊκών οι οποίοι ερεύνησαν αυτό το έως τότε άγνωστο πεδίο, ώστε να το κατανοήσουν καλύτερα.

Το 1993, ο Rojek ξεκίνησε να χρησιμοποιεί τη φράση «Μαύρα στίγματα» (*“Black Spots”*) στην προσπάθειά του να ορίσει την εμπορευματοποίηση τόπων οι οποίοι αποτελούσαν τόπο θανάτου για πολλούς ανθρώπους ή διασημότητες, αλλά και σημεία καταστροφής, ενώ το 1997 ξεκίνησε να χρησιμοποιεί τον όρο «Sensation Sites» για τοποθεσίες που έλαβαν χώρα μεγάλες καταστροφές ή που σχετίζονται με βίαιο θάνατο. Ωστόσο, δεν αναγνωρίστηκε ως τουριστική πρακτική μέχρι και το 1996, όταν ο

Seaton, επηρεαζόμενος από την λέξη «θανατοτουρισμός» που χρησιμοποιούταν για αυτή την μορφή τουρισμού, αμφισβήτησε αν ο στοχασμός του θανάτου αποτελούσε το βασικό κίνητρο για τους τουρίστες (Seaton, 1996).

Το 1996 αποτελεί το έτος κατά το οποίο οι συγγραφείς Foley και Lennon υιοθέτησαν τον όρο Σκοτεινός Τουρισμός ώστε να χαρακτηρίσει την επίσκεψη σε μέρη που ταυτίζονται με θάνατο, καταστροφές και άλλα δεινά. Επιπλέον, το 2000 ο προαναφερθής όρος έγινε τίτλος βιβλίου, προωθώντας με αυτόν τον τρόπο την εμπέδωση της έκφρασης μέσω της διάδοσής της στο πεδίο εφαρμογής της (Stone και Sharpley, 2008). Παρόλο που ο όρος αυτός ξεκίνησε να χρησιμοποιείται ευρέως στην ακαδημαϊκή κοινότητα, πολλοί συγγραφείς παρουσίασαν και άλλες ονομασίες, όπως για παράδειγμα μακάβριος τουρισμός, νοσηρός τουρισμός και τραγικός τουρισμός.

1.2 Ορισμός Σκοτεινού τουρισμού

Πολλά μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας έχουν προσπαθήσει ανά τα χρόνια να ορίσουν το φαινόμενο του Σκοτεινού Τουρισμού μετά την έκδοση του *International Journal of Heritage Studies* το 1996 όταν και ο όρος προτάθηκε για πρώτη φορά.

Για τους Foley και Lennon, αυτή η μορφή τουρισμού ορίστηκε ως: «Η παρουσίαση και κατανάλωση από τους επισκέπτες πραγματικών και εμπορευματοποιημένων τοποθεσιών θανάτου και καταστροφών» (σελ. 198) . Θεώρησαν τον Σκοτεινό Τουρισμό ως παρακλάδι του πολιτιστικού τουρισμού και ως κάτι ξεχωριστό από τον τουρισμό κληρονομιάς και, όπως και ο Rojek, θεωρούσαν ότι αποτελεί ένα μεταμοντέρνο φαινόμενο λαμβάνοντας υπόψιν τους την έμφαση που δίνεται στο θέαμα και την αναπαραγωγή. Στο βιβλίο τους *Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster (2000)* υποστήριξαν ότι ο σκοτεινός τουρισμός εισάγει τις αισθήσεις της ανησυχίας και της αμφιβολίας (σελ.11), αμφισβητώντας με αυτόν τον τρόπο την βεβαιότητα και την αισιοδοξία που προβάλλει η νεωτερικότητα. Έτσι, όρισαν τον σκοτεινό τουρισμό ως: «Περιστατικά θανάτου, καταστροφών και φρικαλεοτήτων που έχουν λάβει χώρα στη ζωντανή μνήμη.». Εντόπισαν μια σημαντική διαφορά στον τρόπο με τον οποίο ο θάνατος και οι νεκροί αντιμετωπίζονται από την τουριστική βιομηχανία, με τον θάνατο

να εμπορευματοποιείται όλο και περισσότερο και τα μέσα επικοινωνίας να συμβάλλουν σημαντικά σε αυτό.

Για τον Seaton (1996), ο θανατοτουρισμός ορίζεται ως: «Το ταξίδι σε μια τοποθεσία εξ ολοκλήρου ή εν μέρει με κίνητρο την επιθυμία για πραγματικές ή συμβολικές συναντήσεις με το θάνατο και ιδιαίτερα, αλλά όχι αποκλειστικά, τον βίαιο θάνατο» (σελ. 240). Με αυτόν τον ορισμό περιόρισε το εύρος του θανατοτουρισμού, συγκριτικά με αυτό του σκοτεινού τουρισμού, και τον εξέλαβε ως μια ιδιαίτερη μορφή του τουρισμού πολιτιστικής κληρονομιάς. Ωστόσο, δεν τον αναγνώρισε σαν μια απόλυτη μορφή τουρισμού, λόγω της φύσης του, αλλά με ποικίλες εντάσεις αναλόγως του αν ο θάνατος αποτελούσε το μοναδικό κίνητρο του ταξιδιώτη ή αν συνυπήρχε με άλλα. Συγκεκριμενοποιώντας, στο ένα άκρο βρισκόταν τα ταξίδια με μοναδικό κίνητρο την γοητεία του θανάτου και στο αντίθετο τα ταξίδια σε μέρη που ταυίζονταν με τον θάνατο όπου οι νεκροί είναι γνωστοί στον επισκέπτη και εκτιμώνται από αυτόν, με αυτή την μορφή να θεωρείται και η πιο συνήθης. Εντόπισε επίσης πέντε μορφές θανατοτουρισμού στις οποίες διαφοροποιείται η μορφή συνάντησης μεταξύ του τουρίστα και του νεκρού ή του θανάτου. Αυτές οι μορφές είναι οι ακόλουθες:

- Ταξίδι σε τόπο θανάτου ατομικού ή μαζικού
- Ταξίδι προκειμένου να παρευρεθεί κάποιος σε μια πράξη θανάτου λόγου χάριν δημόσιες εκτελέσεις, μονομαχίες κτλ.
- Επίσκεψη για να δει κανείς αναπαραστάσεις θανάτου ή υλικές αποδείξεις σε μέρη όμως διαφορετικά από αυτά όπου συνέβη το γεγονός (κυρίως αφορά στα μουσεία όπου φιλοξενούνται διάφορα ευρήματα)
- Ταξίδι σε ένα μέρος για να δει κάποιος από κοντά προσομοίωση πράξης που σχετίζεται με το θάνατο κάποιου ή κάποιων προσώπων όπως για παράδειγμα η αναπαράσταση της σταύρωση του Ιησού.
- Επισκέψεις σε μνημεία προς τιμήν του νεκρού, δηλαδή σε νεκροταφεία, κατακόμβες ή μνημεία πολέμου.

Μεταξύ του θανατοτουρισμού και του σκοτεινού τουρισμού υπάρχουν σημαντικές διαφορές, αν και συχνά παραλείπονται. Οι Foley και Lennon (1996) επικεντρώθηκαν στην «προσφορά» του σκοτεινού τουρισμού και στους τρόπους παρουσίασης και

ερμηνείας των τόπων οδύνης στους επισκέπτες δίνοντας έμφαση σε ζητήματα σχετικά με την ηθική, την εμπορευματοποίηση και την καταλληλότητα, ενώ υποστήριξαν την υπόθεση τους βάσει του επιχειρήματος ότι κάθε τοποθεσία η οποία σχετίζεται με τον θάνατο είναι εν γένει σκοτεινή. Ωστόσο, ο Seaton στην υπόθεση του για τον θανατουρισμό εστίασε στα κίνητρα των επισκεπτόμενων τόπων που ταυτίζονται με τον θάνατο χωρίς να δίνει έμφαση στον τρόπο με τον οποίο αυτά παρουσιάζονταν στους ταξιδιώτες. Εντέλει, παρά τις προαναφερθείσες σημαντικές διαφορές πολλοί ερευνητές συνέχισαν να αντιμετωπίζουν στον σκοτεινό τουρισμό και τον θανατοτουρισμό με τον ίδιο τρόπο.

Σύμφωνα με τον Tarlow (2005) ο σκοτεινός τουρισμός είναι οι επισκέψεις σε μέρη όπου τραγικά γεγονότα έχουν λάβει χώρα ή τόπους όπου ο θάνατος ανθρώπων φαίνεται να έχει κάποια ιστορική σημασία, με την έννοια ότι το γεγονός αυτό έχει ακόμη και σήμερα αντίκτυπο στην ζωή κάποιων ατόμων (οπ. αναφ. Yan et al., 2016).

Ακόμα ένας όρος που έχει χρησιμοποιηθεί από ερευνητές είναι το morbid tourism το οποίο σύμφωνα με τον Blom (2000) είναι οι επισκέψεις σε μέρη τα οποία σε σύντομο χρονικό διάστημα μετά την συντέλεση κάποιου ξαφνικού και βίαιου θανάτου προσελκύουν σημαντικό αριθμό τουριστών, είτε τοποθετείται κάποιο τεχνητό αξιοθέατο με μακάβρια και παρόμοια θεματολογία.

Επιπρόσθετα, αξίζει να αναφερθεί ότι μνημείο για επισκέψεις και ξεναγήσεις μπορεί να θεωρηθεί τόσο η ακριβής τοποθεσία όπου έλαβε χώρα η εκάστοτε τραγωδία, όσο ακόμη και ένα μέρος το οποίο μπορεί να λειτουργήσει ως τόπος ενθύμησης ενός τραγικού γεγονότος ή θανάτου που συνέβη σε κάποια άλλη τοποθεσία (Wight, 2006), ενώ για τον Miles (2002) κρίνεται απαραίτητο να υπάρχει διαχωρισμός ανάμεσα σε τόπους και μνημεία τα οποία ταυτίζονται με καταστροφές ή τον θάνατο και σε αυτά τα οποία αποτελούν την ακριβή τοποθεσία του αναφερόμενου θανάτου ή της καταστροφής που συντελέστηκε.

Τέλος, στη σύγχρονη εποχή, ο σκοτεινός τουρισμός περιλαμβάνει επιπλέον και τοποθεσίες γύρω από τις οποίες έχουν δημιουργηθεί ιστορίες και μύθοι, όπως για παράδειγμα τα στοιχειωμένα σπίτια και οι βρικόλακες (Walter, 2009).

1.2.1 Κριτική για τον όρο «Σκοτεινός Τουρισμός»

Πολλοί ερευνητές, όπως προαναφέρθηκε, ξεκίνησαν να εισάγουν καινούργιους όρους αντί να χρησιμοποιούν τον όρο «Σκοτεινός Τουρισμός» λόγω του ότι θεώρησαν ότι είναι ακατάλληλος για να δηλώσει συνολικά την εν λόγω κατηγορία ταξιδιού, δεδομένου ότι εννοιολογικά φαίνεται να περιορίζεται στο να υποδείξει τα κίνητρα των τουριστών ή και των ατόμων που προωθούν να ανάλογα πακέτα. Άλλος ένας λόγος που προτίμησαν διαφορετικούς όρους αποτελεί και ότι η λέξη «σκοτεινός» (dark) έκριναν ότι είναι επιφορτισμένη με αρνητική σημασία στο μυαλό της πλειοψηφίας του κόσμου.

Ο ίδιος ο Stone τον όρο αυτόν τον συσχέτιζε με «ενοχλητικές πρακτικές και νοσηρά προϊόντα και εμπειρίες στον τομέα του τουρισμού» (Stone, 2006 , σ. 146) ενώ ο Seaton (2009a: 525), θεωρεί ότι διαιωνίζει τα μακροχρόνια στερεότυπα και τις εμφυτευμένες πεποιθήσεις των τουριστών που καθοδηγούνται από ρηχά και επιφανειακά κίνητρα. Επιπροσθέτως, έκρινε ότι και τα μέσα ενημέρωσης δεν λειτουργούν υποβοηθητικά δεδομένου ότι κατέχουν ούτως ή άλλως την τάση να θεωρούν αυτή τη μορφή τουρισμού παρεκκλίνουσα και ανησυχητική, γεγονός που εν τέλει δημιουργεί αρνητικές επιπτώσεις σχετικά με την αντιμετώπιση και την μελέτη αυτού του φαινομένου.

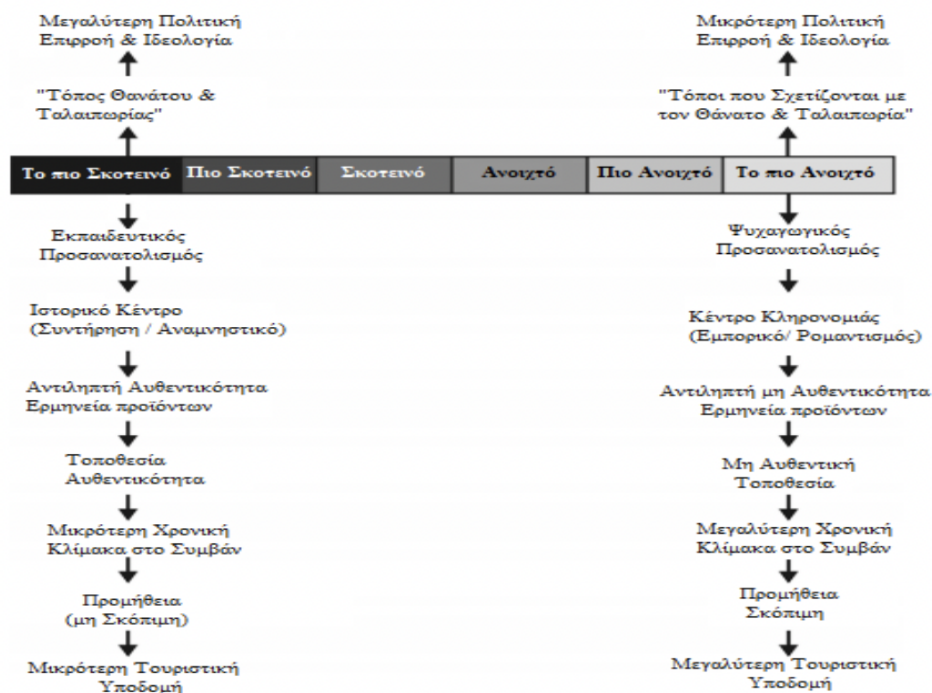
Τέλος, αυτός ο όρος έχει εφαρμοστεί ανεξάρτητα και χωρίς τη συγκατάθεση της τουριστικής βιομηχανίας και για αυτόν τον λόγο πολλοί επαγγελματίες του τουριστικού κλάδου οι οποίοι είναι υπεύθυνοι για τη διαχείριση τόπων θανάτων και ταλαιπωρίας δε συμφωνούν και δεν ασπάζονται τη συγκεκριμένη ορολογία (Wight 2009).

1.3 Κατηγορίες και Διαβαθμίσεις Σκοτεινού τουρισμού

Λόγω της πολυπλοκότητας του φαινομένου του Σκοτεινού Τουρισμού έχουν δημιουργηθεί τόσο διαβαθμίσεις - από τον πιο σκοτεινό στον πιο φωτεινό- όσο και μεμονωμένες κατηγορίες οι οποίες θα παρουσιαστούν στη συνέχεια πιο αναλυτικά.

Οι διαβαθμίσεις αυτές είναι απόρροιες του μείγματος που αφορά τον τόπο, τον σκοπό και τα κίνητρα που κατέχουν οι επισκέπτες για τα εκάστοτε σκοτεινά μέρη (Sharpley & Stone, 2009). Ο Biran κ.α. (2011) υποστηρίζουν ότι ο σκοτεινός τουρισμός διαχωρίζεται σε τέσσερις γενικές κατηγορίες:

- Μαύρος τουρισμός (black tourism), που αποτελεί την απόλυτη «σκοτεινή» εμπειρία και στην οποία ο θάνατος είναι το κυρίαρχο αξιοθέατο (Sharpley, 2009).
- Χλωμός τουρισμός (pale tourism), όπου οι τουρίστες δεν έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το θάνατο και επισκέπτονται τυχαίες σκοτεινές περιοχές.
- Ζήτηση για γκρι τουρισμό (grey tourism demand), όπου οι τουρίστες επισκέπτονται ανεπιθύμητες ή και «απαγορευμένες» περιοχές.
- Προσφορά του γκρι τουρισμού (grey tourism supply), όπου οι τοποθεσίες αρχικά ήταν πεδία θανάτου και πλέον αποτελούν τουριστικό αξιοθέατο για τουρίστες με ελάχιστο ενδιαφέρον για τον θάνατο (Biran κ.α., 2011).

Γράφημα 1.1: Οι κλίμακες του Σκοτεινού Τουρισμού

Πηγή: Stone (2006), σελ. 151

Οι υποκατηγορίες του Σκοτεινού Τουρισμού περιγράφονται αναλυτικά στη συνέχεια και αξίζει να αναφερθεί ότι πολλές θεωρούνται και υποκατηγορίες και άλλων μορφών τουρισμού, όπως για παράδειγμα του Τουρισμού Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

1.3.1 Τουρισμός Πεδίων Μαχών

Ο τουρισμός Πεδίων Μαχών, ή αλλιώς battlefield ή war tourism, περιλαμβάνει την επίσκεψη σε πολεμικά μουσεία και μνημεία, «εμπειρίες πολέμου», αναπαρασάσεις μάχης και περιηγήσεις σε πεδία μάχης.

Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η ζήτηση αυτού του είδους τουρισμού παρουσιάζει μία συνεχή ανοδική τάση ενώ οι επισκέπτες χαρακτηρίζονται από διαφορετικά κίνητρα τα οποίοι κυμαίνονται από «καθαρή ψυχαγωγία έως πολιτιστική εκπαίδευση» (Leopold, 2007: σελ. 49). Οι Leopold και Panakera (2007) συμφωνούν ότι τόσο η επιθυμία για μάθηση όσο και η βαθύτερη επιθυμία για ενίσχυση της μνήμης αποτελούν σημαντικούς παράγοντες για την παρακίνηση των τουριστών στο πεδίο της μάχης, ενώ ακόμα πολλοί μπορούν να υποκινηθούν και από άλλες επιθυμίες όπως για αναζωπύρωση αναμνήσεων αγαπημένων τους προσώπων, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο άμεση ή έμμεση σύνδεση με αυτόν τον τόπο, ή και από απλό ενδιαφέρον (Καρούτα, 2016). Ακόμα, πολλοί τουρίστες επισκέπτεται αυτά τα μέρη για να δουν και οι ίδιοι πως είναι πραγματικά όλα όσα έχουν διδαχθεί από την ιστορία.

Αδιαμφισβήτητα, η επίσκεψη σε τοποθεσίες που πραγματοποιήθηκε αληθινή μάχη, ή πόλεμος, αποτελούν σημεία στοχασμού και αναθεώρησης για την ιστορία της ανθρωπότητας ενώ ο Walter (1993: σελ. 82) έχει υπογραμμίσει ότι η επίσκεψη σε πεδία μάχης δύναται να συγκριθεί με προσκύνημα καθώς και οι δύο εμπειρίες μπορεί να είναι συναισθηματικά καθαρτικές και προσφέρουν ψυχολογική θεραπεία και βαθιά ενδυνάμωση και ενίσχυση της πίστης (Shackley, 2001).

Κατά την επανένταξη των τουριστών αυτού του είδους στην κοινωνία παρατηρείται συχνά ένας μετασχηματισμός ο οποίος εμφανίζεται έντονα σε ψυχολογικό επίπεδο και σε μικρότερο βαθμό σε κοινωνικό.

1.3.2 Τουρισμός Καταστροφής

Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται τοποθεσίες που σχετίζονται με μεγάλες καταστροφές, οι οποίες έχουν αφήσει αντίκτυπο στην ανθρώπινη ιστορία (Sharpley & Stone, 2008) και στη διεθνή βιβλιογραφία συναντάται ως Disaster Tourism.

Το συγκεκριμένο είδος περιλαμβάνει την επίσκεψη των τουριστών σε μέρη τα οποία έχουν καταστραφεί από κάποιο είδος φυσικής καταστροφής, πλημμύρα, ηφαίστειο ή τσουνάμι, (Περιστεράκη, 2017) και παρουσιάζει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Αρχικά, οι τοποθεσίες τουρισμού καταστροφών είναι συνήθως μόνο προσωρινές, καθώς προσελκύουν «τουρίστες καταστροφών» μόνο για όσο διάστημα αυτές οι συνέπειες είναι εμφανείς. Από το χρονικό σημείο στο οποίο ξεκινά η ανοικοδόμηση του μέρους παύει να θεωρείται προορισμός τουρισμού καταστροφών. Συχνή είναι και η περίπτωση ο προορισμός να είναι μη διαχειριζόμενος και μην υπάρχουν αρκετές τουριστικές υπηρεσίες αλλά και λόγω του ότι εξαρτάται από φυσικά φαινόμενα είναι δυνατόν να συμβεί ανεξάρτητα και ακαθόριστα. Τέλος, σε αρκετές περιστάσεις η τοπική κοινωνία διαταράσσεται σημαντικά και για αυτόν τον λόγο οι τουρίστες οφείλουν να είναι προσεκτικοί καθώς έρχονται αντιμέτωποι με θύματα, επιζώντες αλλά και παρευρισκόμενους ενός συμβάντος που είχε σοβαρά επακόλουθα. Αποτελεσματικά, για την ορθή αντιμετώπιση του τουρισμού καταστροφών είναι ζωτικής σημασίας να γίνουν κατανοητές από τους αρμόδιους φορείς οι αντιλήψεις και οι αντιδράσεις του τοπικού πληθυσμού, ώστε να οργανωθεί η κατάλληλη τουριστική ανάπτυξη και σταδιακά να καθιερωθεί ως τουριστικός πόλος έλξης.

1.3.3 Τουρισμός Νεκροταφείων

Ο τουρισμός νεκροταφείων ή αλλιώς cemetery tourism αφορά την επίσκεψη της τελευταίας κατοικίας διάσημων ή μη ανθρώπων (Stone, 2006) και θεωρείται ότι αποτελεί μία από τις πιο αντιπροσωπευτικές μορφές του σκοτεινού τουρισμού καθώς ο άνθρωπος μέσω των νεκροταφείων αντιλαμβάνεται, για πρώτη φορά, τον θάνατο και όλη τη σημασία του (Καρούτα, 2016). Ο τουρισμός νεκροταφείων, που ονομάζεται επίσης «νεκροτουρισμός» αντιλαμβάνεται πολλές φορές σαν παρακλάδι του

πολιτιστικού τουρισμού αν το κύριο κίνητρο του τουρίστα είναι μόνο να γνωρίσει την ταφική κληρονομιά. Οι τουρίστες περιπλανώνται στους ταφικούς χώρους με στόχο να ανακαλύψουν την τέχνη, την αρχιτεκτονική, την ιστορική και τη γραφική κληρονομιά που συχνά αφθονεί σε νεκροταφεία, καθώς και για να γνωρίσουν τους μακάβριους θρύλους των βίαιων θανάτων.

Ως τουριστικό προϊόν, η διαδρομή των νεκροταφείων (cemetery routes) αντιπροσωπεύει μια εναλλακτική λύση και συμπληρώνει την υπάρχουσα προσφορά. Ένα από τα χαρακτηριστικά της διαδρομής είναι ότι είναι απευθύνεται σε όλα τα τμήματα του κοινού και όχι μόνο στους κατοίκους των πόλεων όπου βρίσκονται τα νεκροταφεία. Επιπλέον, οι διαδρομές του νεκροταφείου συνδυάζουν την πολιτιστική κληρονομιά με τη φυσική καθώς στα χωρικά πλαίσια όπου βρίσκονται τα νεκροταφεία πλαισιώνονται συχνά από τοποθεσίες με πάρκα ή και κήπους για δημόσια απόλαυση.

1.3.4 Τουρισμός Φυλακών

Ο Τουρισμός Φυλακών (Prison Tourism) περιλαμβάνει την επίσκεψη σε παλιές γνωστές φυλακές αλλά και μουσεία φυλακών όπου δίνεται έμφαση στην ιστορία τους, ενώ συχνά αναπαρίσταται και το καθεστώς φυλάκισης που υπήρχε την εκάστοτε περίοδο. Οι τουριστικοί χώροι φυλακών αναφέρονται συχνά ως μουσεία φυλακών δεδομένου ότι ασχολούνται σε γενικό βαθμό με τη συντήρηση και την έκθεση αρχιτεκτονικής και αντικειμένων ιστορικής, κοινωνικής ή και πολιτιστικής σημασίας και ενδιαφέροντος, και έτσι μοιράζονται πολλά από τα χαρακτηριστικά των τυπικών μουσείων.

Όπως συμβαίνει όχι μόνο με τα τυπικά μουσεία, αλλά και με άλλους σκοτεινούς τουριστικούς χώρους, οι λόγοι για τη διατήρηση της δομής και των αντικειμένων μπορεί να ποικίλλουν από σκοπούς αισθητικής, εκπαίδευσης και συντήρησης έως και ψυχαγωγίας ή και εμπορικού κέρδους. Τα μουσεία φυλακών αντιπροσωπεύουν ωστόσο ιστορίες ανθρώπινου πόνου και, μερικές φορές, ακόμα και θανάτου (Sharpley and Stone, 2009). Δεδομένου ότι αυτές οι ιστορίες βασάνων και θανάτου αποτελούν νομιμοποιημένες τιμωρίες από την κρατική εξουσία παρουσιάζουν μια σειρά από ηθικές συγκρούσεις, όπως άλλωστε και πολλά άλλα μνημεία σκοτεινού τουρισμού. Ανεξάρτητα από τον τελικό στόχο ο σκοτεινός τουρισμός περιλαμβάνει την εμπορευματοποίηση όσων έχουν υποφέρει ή έχουν πεθάνει (Sharpley, 2009) και αυτό

προσδίδει στα μουσεία των φυλακών μια πολιτική διάσταση ανεξάρτητα από το αν αναγνωρίζεται και, αναμφισβήτητα, μια σπουδαία ευθύνη όσο αφορά την αυθεντικότητα και την ηθική κατά την αναπαράσταση.

Ένα σημαντικό όφελος των μουσείων φυλακών είναι ότι συχνά αποτελούν έναν τρόπο να «ενσωματωθούν οι επισκέπτες στα αντικείμενα κατανάλωσης» (Sharpley, 2009 : 18) καθώς σε αντίθεση με τις τηλεοπτικές και κινηματογραφικές αναπαραστάσεις δίνεται η ευκαιρία στο κοινό να εισέλθει απευθείας στον τρομακτικό κόσμο των φυλακισμένων και για αυτόν τον λόγο η εμπειρία που αποκομίζεται θεωρείται πιο συναισθηματική, εποικοδομητική, βαθιά και «ωμή» σε σύγκριση με την τυπική ταξιδιωτική εμπειρία. Επιπλέον, θεωρείται και ως μια δεύτερη ευκαιρία για «να γράψουμε ή να ξαναγράψουμε την ιστορία των ζώων και των θανάτων των ανθρώπων ή να παράσχουμε συγκεκριμένες πολιτικές ερμηνείες παρελθόντων γεγονότων» (Sharpley, 2009 : 8).

1.3.5 Τουρισμός Ολοκαυτώματος

Holocaust tourism όπως είναι διαδεδομένος στην παγκόσμια ορολογία σύμφωνα με τον Miles (2002) είναι αυτή την μορφή τουρισμού η οποία μπορεί κάποιος να τη βιώσει όχι μόνο σε πραγματική τοποθεσία ολοκαυτώματος αλλά και σε άλλες εγκαταστάσεις ίδιου ενδιαφέροντος ,όπως το Μουσείο Ολοκαυτώματος στη Washington, DC με τη σημαντική διαφορά του ότι αν ο επισκέπτης βρίσκεται σε πραγματική τοποθεσία του ολοκαυτώματος του δίνεται η δυνατότητα να βιώσει ένα μοναδικό επίπεδο ενδυνάμωσης και ενσυναίσθησης, το οποίο δεν μπορεί να αποκομίσει αλλού.

Σχετικά με τη σύνδεση των συναισθημάτων και του ολοκαυτώματος οι Nawijn, Isaac, Gridnevskiy και van Liempt (2015) αναφέρουν ότι οι τουρίστες που βρίσκονται πιο κοντά στα γεγονότα του ολοκαυτώματος θεωρείται ότι τα συναισθήματά τους είναι πιο έντονα ενώ όσοι περιηγούνται στα μνημεία βιώνουν πιο θετικά συναισθήματα. Παρομοίως, οι Nawijn και Fricke (2015) απέδειξαν ότι οι τουρίστες του ολοκαυτώματος βιώνουν τα αρνητικά συναισθήματα εντονότερα συγκριτικά με τα θετικά και ότι αυτά μπορούν να προβλέψουν την μακροπρόθεσμη πρόθεση συμπεριφοράς καλύτερα. Προσθέτοντας στα προρρηθέντα, οι Liyanage, Coca-Stefaniak και Powell (2015) κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι αυτά τα συναισθήματα δύνανται να συνεχίσουν να υφίστανται για

εύλογο χρονικό διάστημα μετά την ολοκλήρωση της τουριστικής επίσκεψης. Συμπληρωματικά, όσον αφορά τη σύνδεση μεταξύ οικογενειακής κοινωνικότητας και συναισθήματος, ο Kidron (2013) υπέδειξε ότι η συν-παρουσία σε χώρους θηριωδίας επιτρέπει την εντονότερη ταύτιση με τα συναισθήματα των επιζώντων, οδηγώντας έτσι σε μεγαλύτερα επίπεδα ενσυναίσθησης και ταύτισης.

Τα κίνητρα των τουριστών αυτής της κατηγορίας είναι η βαθύτερη επιθυμία τους να βιώσουν μια τοποθεσία για να συνειδητοποιήσουν τι συνέβη στην πραγματικότητα. Λόγω του ότι, όπως προαναφέρθηκε, ωθεί τους τουρίστες να βιώσουν ενσυναίσθηση οι Ashworth και Hartmann (2005) διαπίστωσαν ότι αυτές οι περιηγήσεις ωθούν επίσης και σε επανασύνδεση με τα θύματα και κατά αυτόν τον τρόπο οι ταξιδιώτες δύνανται να αποκαταστήσουν τις ρίζες τους και να δομήσουν καλύτερα το πλαίσιο της ταυτότητάς τους.

1.3.6 Τουρισμός Φτώχειας

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 ο τουρισμός φτώχειας (poverty tourism) ξεκίνησε να εμφανίζεται στις παγκοσμιοποιούμενες πόλεις κάποιων αναπτυσσόμενων χωρών και αφορούσαν τις ξεναγήσεις σε μειονεκτικές περιοχές ενώ πλέον, πολλές από αυτές τις ξεναγήσεις προσφέρονται από επαγγελματικές τουριστικές εταιρείες. Αυτό το είδος περιήγησης προσφέρεται αρκετά σε πόλεις της Νότιας Αφρικής και σε ινδικές μητροπόλεις. Κύρια ομάδα στόχο αποτελούν οι διεθνείς τουρίστες και ο αριθμός τους σε αυτές τις μειονεκτικές περιοχές ολοένα και αυξάνεται. Για παράδειγμα, υπολογίζεται ότι 40.000 τουρίστες αυτής της μορφής επισκέπτονται το Ρίο ντε Τζανέιρο κάθε χρόνο.

Οι λόγοι της επίσκεψης είναι δύσκολο να οριστούν καθώς η παρατήρηση του τρόπου ζωής και επιβίωσης των κατοίκων δεν αποτελεί αξιοθέατο. Ωστόσο, ως κύριο κίνητρο των περισσότερων τουριστών φαίνεται ότι είναι το ενδιαφέρον για τον πολιτισμό της χώρας και τις συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων αλλά και για να βιώσουν την πολυπλοκότητα και την ποικιλομορφία του επισκεπτόμενου προορισμού.

Από τη φύση αυτής της μορφής σκοτεινού τουρισμού ανάγεται με ευκολία το συμπέρασμα ότι υπάρχουν πολλά ηθικά ερωτήματα τα οποία αφορούν τον τουρισμό φτώχειας. Δεν είναι λίγοι εκείνοι που υποστηρίζουν ότι δεν είναι ηθικά επιτρεπτό για οικονομικά προνομιούχους τουρίστες να επισκέπτονται μέρη με απώτερο σκοπό να γνωρίσουν τον τόπο που επιβιώνουν με δυσκολία φτωχοί άνθρωποι και να ικανοποιούν την περιέργειά τους παρατηρώντας τις κακοτυχίες των πληθυσμών υποδοχής.

1.3.7 Τουρισμός Φαντασμάτων

Ο τουρισμός φαντασμάτων (ghost tourism) βασίζεται στο ενδιαφέρον των τουριστών για τα φαντάσματα (Thompson, 2010) και τις παραφυσικές δραστηριότητες και μπορεί να οριστεί ως ταξίδι σε μέρη όπου έχει παρατηρηθεί η εμφάνιση των φαντασμάτων. Περιλαμβάνει τη συμμετοχή σε περιηγήσεις φαντασμάτων, κυνήγι φαντασμάτων ή περιηγήσεις έρευνας με το πιο συνηθισμένο είδος τουρισμού να θεωρείται η συμμετοχή σε εκδρομές φαντασμάτων (Holloway, 2010). Πολλά μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας πιστεύουν ότι ο τουρισμός φαντασμάτων υπάγεται στην ομπρέλα του παραφυσικού τουρισμού και όχι του σκοτεινού. Οι περιοδείες φαντασμάτων εμφανίζονται σε όλο και περισσότερους προορισμούς ανά τον κόσμο και η αυξανόμενη δημοτικότητά τους αποδίδεται στο τονισμένο ενδιαφέρον για το παραφυσικό (Davies, 2007). Για αυτόν τον λόγο στη σημερινή εποχή υπάρχουν διάφοροι προορισμοί όπου ο τουρισμός φαντασμάτων έχει αναπτυχθεί και καθιερωθεί, ιδιαίτερα στις ΗΠΑ. Όμως, στις δυτικές κοινωνίες, όπου παρατηρείται σταδιακή μείωση της οργανωμένης θρησκευτικής πεποίθησης ενώ ταυτόχρονα ενθαρρύνεται η δυσπιστία για τα φαντάσματα μέσω των κανόνων και των αξιών του επιστημονικού ορθολογισμού (Inglis & Holmes, 2003; Reisinger, 2003), οι παραφυσικές εμπειρίες παραμένουν κάπως αντιφατικές. Παρόλα αυτά, οι ιστορίες παραφυσικών εμπειριών εξακολουθούν να αποτελούν κοινό στοιχείο και η πίστη σε παραφυσικά φαινόμενα και φαντάσματα φαίνεται να έχει αυξηθεί τις τελευταίες δεκαετίες (Holzhauser, 2015). Για αυτόν τον λόγο πολλές δυτικές χώρες όπως η Ισπανία, ή η Γερμανία, έχουν ξεκινήσει να προωθούν τις

πιο μυστηριώδεις πτυχές της ιστορίας τους με στόχο την προσέλκυση των παραφυσικών τουριστών.

Τα κίνητρα των τουριστών για συμμετοχή σε εκδρομές φαντασμάτων είναι εν μέρει για την απόκτηση μιας αυθεντικής εμπειρίας του παραφυσικού, αλλά και προκειμένου να μάθουν κάτι γι' αυτό το θέμα μέσω προσωπικών εμπειριών, αλλά και για να διασκεδάσουν με έναν τρόπο που μπορεί να χαρακτηριστεί ασυνήθης. Πολλοί ακόμα το επιλέγουν ως έναν αντισυμβατικό τρόπο στην προσπάθεια τους να εξερευνήσουν ζητήματα πνευματικής σημασίας ή προσπαθώντας να βρουν κάποιο νόημα στη ζωή τους.

Οι περιηγήσεις βασίζονται στην ιδέα ότι τα φαντάσματα επιθυμούν να παρουσιαστούν μέσω μιας συνειδητής προσπάθειας δίνοντας τη δυνατότητα στον κόσμο να τα αντιληφθεί. Αυτή η αντίληψη μπορεί να ενδυναμωθεί μέσω διαφορετικών αισθήσεων. Έτσι, σε αυτές τις εκδρομές οι τουρίστες παίζοντας με τις αισθήσεις τους, ξεκλειδώνουν άλλες πτυχές του εγκεφάλου τους προκειμένου να σκεφτούν ότι ένα σημάδι θα μπορούσε να αποτελεί συνάντηση με φάντασμα. Όσο πιο σίγουρα καθίστανται τα άτομα για την πιθανότητα να βιώσουν μια συνάντηση με ένα φάντασμα, τόσο πιο συναρπαστική είναι η περιοδεία. Συχνά, ενώ οι τουρίστες επιθυμούν να βιώσουν αυτό το ραντεβού με το παραφυσικό κατά τη διάρκεια της περιήγησης, δεν το απαιτούν, καθώς αντιλαμβάνονται ότι μια τέτοια εμπειρία είναι σχεδόν απίθανη.

Ο τουρισμός φαντασμάτων αποτελεί έναν μοναδικό τρόπο για να ερευνηθούν ζητήματα θνησιμότητας και πνευματικότητας. Σε όσες σύγχρονες κοινωνίες έχει παρατηρηθεί μείωση της οργανωμένης θρησκείας, υπάρχουν λιγότεροι μηχανισμοί αντιμετώπισης του θανάτου και ως εκ τούτου οι άνθρωποι αυτών των κοινωνιών συμμετέχουν στον τουρισμό φαντασμάτων διότι τους αφήνει να αναλογιστούν και να συλλογιστούν τη φύση της θνησιμότητας.

1.3.8 Τουρισμός Αυτοκτονίας

Ο Suicide Tourism, ή τουρισμός ευθανασίας όπως αναφέρεται σε άλλες πηγές, αποτελεί υποκατηγορία του Σκοτεινού Τουρισμού και συναντάται κυρίως στην Ελβετία, και τα

τελευταία χρόνια και στο Μεξικό, στην Ολλανδία και στο Βέλγιο. Δεδομένου ότι η υποβοηθούμενη αυτοκτονία (Assisted Suicide) δεν ρυθμίζεται επακριβώς από την νομοθεσία των προαναφερόμενων χωρών και λαμβάνοντας υπόψιν ότι σε πολλές άλλες χώρες περιορίζεται σημαντικά, οδηγεί σε μια εισροή ατόμων που πολλοί ονομάζουν «τουρίστες αυτοκτονίας» των οποίων το μοναδικό κίνητρο είναι να βάλουν τέλος στη ζωή τους. Ο Huxtable (2009, σελ. 328) όρισε ότι ο τουρισμός αυτοκτονίας περιλαμβάνει ταξίδια ενός αυτοκτονικού ατόμου από τη μια δικαιοδοσία σε μια άλλη, στο οποίο θα ή αναμένεται να βοηθηθεί στην αυτοκτονία από «κάποια άλλα άτομα» (δηλαδή ιατρικό προσωπικό εξουσιοδοτημένο από το νόμο να βοηθήσουν στην αυτοκτονία).

Αυτή η μορφή αποτελεί διφορούμενο θέμα και έχει διεγείρει πολλές πολιτικές συζητήσεις ενώ ταυτόχρονα στον τουριστικό κλάδο πολλοί υποστηρίζουν ότι δεν αποτελεί μορφή τουρισμού καθώς δεν κατέχει τα χαρακτηριστικά που ορίζουν τον τουρισμό όπως για παράδειγμα το χαρακτηριστικό του ελεύθερου χρόνου, ενώ άλλοι κατέχουν την άποψη ότι θεωρείται αντίθετη μορφή του τουρισμού υγείας και του ιατρικού τουρισμού.

1.3.9 Τουρισμός Σκλαβιάς

Το φαινόμενο της σκλαβιάς και της υποδούλωσης ξεκίνησε να υφίσταται από την αρχαιότητα ενώ στη σύγχρονη εποχή ροές τουριστών επισκέπτονται μέρη όπως οι Νότιες Πολιτείες της Αμερικής με απώτερο σκοπό την περιήγηση σε μέρη όπως στις φυτείες που εργάζονταν σκλάβοι, στις καλύβες όπου ζούσαν ή ακόμα και στα αρχοντικά των αφεντικών τους (Stone, 2001) ή και στην επίσκεψη σε μουσεία με αυτό το θέμα.

Και αυτή η μορφή όπως είναι φυσικό έχει διεγείρει πολλές αντίκρουες απόψεις καθώς αποτελεί ένα εξαιρετικά ευαίσθητο θέμα. Πολλοί θεωρούν ακόμα ότι η ένταξη της στην ομπρέλα του σκοτεινού τουρισμού υπεραπλουστεύει αυτό το μείζον θέμα που έχει χαρακτηριστεί από την UNESCO ως «έγκλημα κατά της ανθρωπότητας». Ταυτόχρονα, το SRP το οποίο προωθώντας τον τουρισμό με Διαδρομές των Σκλάβων καθορίζει

σιωπηρά ποιες και ποιων συλλογικές μνήμες σκλάβων γίνονται δεκτές στη δημόσια ανάκληση και ποιες τουριστικοποιούνται αλλά και ποιες παραγκωνίζονται και παραμένουν άγνωστες.

Ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζονται και ερμηνεύονται από τον κάθε τουρίστα οι τοποθεσίες που σχετίζονται με τον τουρισμό σκλαβιάς επηρεάζεται τόσο από τις διαφορετικές συζητήσεις τους, όσο και από τις διαφορετικές σχέσεις εξουσίας. Αυτό έχει ως απόρροια την δημιουργία ενός συναγωνισμού μεταξύ των ενδιαφερόμενων σχετικά με το πώς να αναπαραστήσουν, να μνημονεύσουν, να ερμηνεύσουν ή ακόμα και να παραποιήσουν τις συλλογικές σκλάβες αναμνήσεις τους. Η πρόκληση, επομένως, έγκειται στην αποτύπωση των διάφορων σημασιών και παραφωνιών που δημιουργούνται και καταναλώνονται την ίδια στιγμή από αυτά τα ενδιαφερόμενα μέρη.

Κεφάλαιο 2^ο: Οι Σκοτεινοί τουρίστες

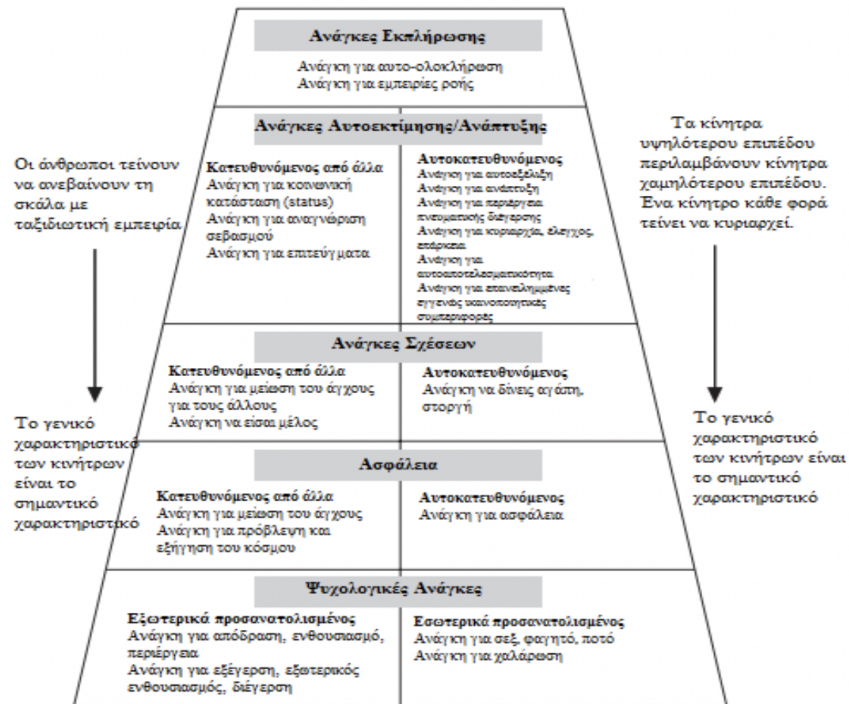
Οι τουρίστες που προτιμούν την εναλλακτική μορφή του Σκοτεινού τουρισμού πολύ συχνά αναφέρονται στη διεθνή βιβλιογραφία ως Σκοτεινοί τουρίστες, ή στην ξενόγλωσση ως dark tourists.

2.1: Η τουριστική αγορά και τα κίνητρα

Αγορά ορίζεται μια ορισμένη ομάδα καταναλωτών για ένα συγκεκριμένο προϊόν ή σειρά προϊόντων και θεωρείται εξαιρετικής σημασίας όχι μόνο για τη διαμόρφωση της τακτικής μάρκετινγκ αλλά και για τη βαθύτερη κατανόηση των αναγκών, των επιθυμιών και των κινήτρων των τουριστών (Holloway J.C, 2003).

Τα τουριστικά κίνητρα αποτελούν ένα πεδίο το οποίο έχει μελετηθεί εις βάθος από πολλούς ερευνητές, διαφορετικού αντικειμένου, ενώ η πυραμίδα του Maslow (1970), η οποία απεικονίζει και ταξινομεί τις ανάγκες του ανθρώπου, αποτελεί μια από τις πρώτες αναφορές για την κατανόηση των τουριστικών κινήτρων (Mohamad & Som, 2010) και περιλαμβάνει στάδια. Σε αυτή την πυραμίδα ο κάθε τουρίστας πρέπει πρώτα να ικανοποιήσει το αρχικό στάδιο (από τη βάση) για να προχωρήσει στο επόμενο και κατ' επέκταση για να φτάσει στη κορυφή (Gonzalez & Bello, 2002).

Εκτός από τις βιολογικές ανάγκες που θεωρούνται κοινές για όλους, κάποιες άλλες μεταβλητές επηρεάζουν τη ζήτηση αγαθών και υπηρεσιών και διαχωρίζονται σε δημογραφικές μεταβλητές, οι οποίες αφορούν στατιστικές πληθυσμού, και σε ψυχολογικές μεταβλητές, οι οποίες σχετίζονται με την εκάστοτε προσωπικότητα και τον τρόπο ζωής. Αυτές οι μεταβλητές σε συνδυασμό με την εσωτερική μας κατάσταση επηρεάζουν και την λήψη των αποφάσεων (Holloway J.C, 2003).

Γράφημα 2.1: Ιεραρχία τουριστικών κινήτρων κατά Maslow

Πηγή: Gonzalez & Bello (2002), σελ. 54

Ο σύγχρονος τουρίστας θεωρείται πιο προσανατολισμένος στην αξία (value oriented), πιο απαιτητικός σχετικά με την ποιότητα της εκάστοτε προσφερόμενης υπηρεσίας καθώς πλέον είναι και πιο ενημερωμένος, αλλά και πιο ευαίσθητος για την τιμή των προϊόντων (price conscious), χωρίς όμως ο τελευταίος παράγοντας να λειτουργεί εις βάρος της ποιότητας. Ταυτόχρονα, θεωρείται πιο μορφωμένος και έξυπνος καθώς γνωρίζει ακριβώς τι θέλει και αναζητά την κατάλληλη τιμή. Στοχεύει στην απόκτηση νέων εμπειριών και συγκινήσεων που προσφέρεται από νέα και καινοτόμα προϊόντα και προτιμάει την αυθεντικότητα (Σιώμκος Ι. Γεώργιος, 2018).

2.2: Τα κίνητρα των Σκοτεινών τουριστών

Λόγω της προρρηθείσας ανάγκης για ανακάλυψη νέων εμπειριών παρουσιάζεται, ανά τα χρόνια, μία συνεχής στροφή προς τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, ξεφεύγοντας από το κλασσικό μοτίβο διακοπών που χαρακτηρίζεται από τον ήλιο και τη θάλασσα.

Σε γενικό πλαίσιο, η διερεύνηση των κινήτρων θεωρείται σημαντική για την κατανόηση της φύσης και την υπόσταση των επισκέψεων σε χώρους που ταυτίζονται με καταστροφές και θάνατο (Biran κ.α., 2011), ωστόσο οι έρευνες που σχετίζονται με αυτά έχουν αργούς ρυθμούς και δεν είναι τόσο συνήθεις.

Προγενέστερες έρευνες έχουν γνωστοποιήσει ότι τα κίνητρα επίσκεψης στις σκοτεινές τοποθεσίες είναι περίπλοκα και πολυάριθμα, αλλά σχετίζονται κυρίως με την επαφή του τουρίστα με το μακάβριο (Stone, 2011). Επιπροσθέτως, σε πιο σύγχρονες έρευνες έχει αποκαλυφθεί ότι άλλος ένας κύριος λόγος επίσκεψης σε σκοτεινό προορισμό είναι η περιέργεια (Biran et al., 2014; Isaac, Kalmak 2014), η αναζήτηση συγκίνησης, οι εκπαιδευτικοί λόγοι προκειμένου να γίνει γνωστό το τι έχει συμβεί στην εκάστοτε τοποθεσία (Kamber et al., 2016), το βαθύτερο ενδιαφέρον τόσο για την ιστορία όσο και για το θάνατο (Yankholmes and McKercher, 2015) και τέλος οι προσωπικές και πνευματικές συνδέσεις ή με την προσωπική είτε με την οικογενειακή κληρονομιά κάποιου, πολύ πιθανόν από το στενό οικογενειακό περιβάλλον (Mowatt και Chancellor, 2011). Προσθέτοντας σε αυτά ο Dunkley (2005) είχε αναφέρει επίσης και την επίσκεψη αυτών των τόπων για στοχασμό και αναδρομικούς σκοπούς και ως επακόλουθο την ενσυναίσθηση, την επικύρωση και επιβεβαίωση δυσάρεστων γεγονότων που έχουν λάβει χώρα στο παρελθόν, ή και πιο πρόσφατα και την ανάγκη αναγνώρισης ύπαρξης ενός τόπου ή και ατόμου.

Ταυτόχρονα και ο τουρισμός πολιτιστικής κληρονομιάς όπως και ο σκοτεινός τουρισμός βασίζονται στην ερμηνεία και την ανάγκη για αυθεντικές εμπειρίες, όμως διαφοροποιούνται σημαντικά λόγω του ότι ο σκοτεινός τουρισμός ταυτίζεται πιο συχνά με κάποια θηριωδία (Ashworth 1996, Sharpley and Stone 2009).

Υπό το πρίσμα όλων αυτών των διαφορετικών κινήτρων, αξίζει να υπογραμμισθεί ότι ο Stone (2012) αξιολογεί επίσης τον σκοτεινό τουρισμό από μια βιωματική προοπτική, υποστηρίζοντας ότι πολλές σκοτεινές τοποθεσίες παρέχουν μια ευκαιρία για διαμεσολάβηση, και παρέχουν μια ευκαιρία για όσους είναι ζωντανοί να βιώσουν και να δημιουργήσουν νόημα για τη μετά θάνατον ζωή.

Επιπλέον, σε πολλές περιπτώσεις έχουν παρατηρηθεί διαφορετικές εμπειρίες στους τύπους σκοτεινού τουρισμού ανάλογα τα κίνητρα του κάθε μεμονωμένου τουρίστα, κάτι που θα αναλυθεί στο επόμενο κεφάλαιο.

Οι τουρίστες επισκέπτονται τοποθεσίες που σχετίζονται με το θάνατο, χωρίς να σημαίνει απαραίτητα ότι θεωρούνται σκοτεινοί τουρίστες, λόγω του ότι αντί να παρακινούνται από το θάνατο και την ταλαιπωρία, παρακινούνται από την επιθυμία για εκπαίδευση, μάθηση, κατανόηση για το τι συνέβη στη σκοτεινή τοποθεσία, πολιτιστικούς και κοινωνικούς λόγους κ.λπ. Σε αυτή την περίπτωση, πολλοί μελετητές διαφωνούν αν αυτοί οι επισκέπτες πρέπει να χαρακτηρίζονται σκοτεινοί τουρίστες υποστηρίζοντας ότι αν δεν θεωρούν οι ίδιοι μια τοποθεσία σκοτεινή, τότε δεν μπορούν να ονομαστούν έτσι.

Το υποσύνολο των τουριστών που επισκέπτεται μέρη θανάτου ή καταστροφών με σκοπό την αναζήτηση συγκίνησης ή την ολοκλήρωση της βαθύτερης εσωτερικής περιέργειας, επισκέπτεται τοποθεσίες ταφής για να αντιμετωπίσουν και να βιώσουν τον θάνατο, ενώ επίσης κατέχουν και μια ισχυρή σχέση με τους νεκρούς που βρίσκονται εκεί.

2.3 Κατηγοριοποίηση Σκοτεινών τουριστών

Οι κατηγορίες των τουριστών συσχετίζονται άμεσα με τα προρρηθέντα κίνητρα από τα οποία ωθούνται.

Οι αρχικές μελέτες ανέφεραν δύο βασικές κατηγορίες οι οποίες διαιρούνται σε όσους έχουν κάποιο βαθύτερο ενδιαφέρον για ένα μνημείο ή μια τοποθεσία και έτσι κατέχουν κάποια προσωπική σύνδεση με αυτό ή με τα γεγονότα που εκτυλίχθηκαν εκεί (Lennon & Foley, 1999) και σε όσους επισκέπτονται ένα χώρο χωρίς κάποια ιδιαίτερη σύνδεση με εκείνον, αλλά για άλλους λόγους, οι οποίοι και αποτελούν την πλειοψηφία των επισκεπτών (Poria, Butler, & Airey, 2004 οπ. αναφ. Light, 2017).

Υπό το πρίσμα των Poria et al. (2006, οπ. αναφ. Farmaki, 2013) οι σκοτεινοί τουρίστες κατηγοριοποιούνται σε τρεις τύπους και διαιρούνται σε εκείνους που προσπαθούν να ταυτιστούν και να συνδεθούν με μια προσωπική ή οικογενειακή ιστορία μέσω

επίσκεψης σε ένα μνημείο ή χώρο που συμβολίζει κάτι ιδιαίτερο για εκείνους, σε εκείνους που έχουν ως εφιαλτήριο την επίσκεψη στον χώρο με σκοπό να εμπλουτίσουν τις γνώσεις τους για το γεγονός που έλαβε χώρα στον εκάστοτε χώρο και τέλος σε εκείνους των οποίων η επίσκεψη δεν εμπεριέχει κάποιο κίνητρο που να συνδέεται με το μνημείο που έχουν επισκεφθεί.

Στη συνέχεια και άλλες έρευνες επιβεβαίωσαν ότι οι επισκέψεις χώρων σκοτεινού τουρισμού μπορεί να λαμβάνουν χώρα είτε επειδή υπάρχει όντως κάποιο κίνητρο ή σκοπός αλλά μπορεί να είναι και συμπτωματικές (Biran and Hyde, 2013).

Επιπροσθέτως, μια άλλη κατηγοριοποίηση των τουριστών που επισκέπτονται σκοτεινούς προορισμούς μπορεί να επέλθει από τον Stone και το φάσμα διάφορων αποχρώσεων του σκοτεινού τουρισμού, ή dark tourism spectrum όπως ονομάζεται στη διεθνή βιβλιογραφία, το οποίο παρουσιάστηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο. Σε αυτό το φάσμα κατηγοριοποιούνται σε διάφορα επίπεδα σκοτεινότητας τα προϊόντα του σκοτεινού τουρισμού από το πιο σκοτεινό (darkest) στο λιγότερο σκοτεινό (lightest) σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά που παρουσιάζει το καθένα (Stone, 2006 οπ. αναφ. Raine, 2013). Σε συνδυασμό με το χρόνο και τον τόπο, μια επιπρόσθετη μεταβλητή που λαμβάνει υπόψιν του ο Stone είναι η αυθεντικότητα (authenticity). Σύμφωνα με μελέτες, αποδεικνύεται πως η αυθεντικότητα δύναται να επηρεάσει τον βαθμό στον οποίο ένα μνημείο χαρακτηρίζεται ως σκοτεινό ή λιγότερο σκοτεινό και από την πλευρά των επισκεπτών. Η ιδέα της αυθεντικότητας εισήχθη από τον MacCannell (1976, οπ. αναφ. Ramkissoon and Uysal, 2010) στο πλαίσιο της κοινωνιολογίας και από τότε χρησιμοποιείται πολύ και σε μελέτες σχετικές με τον τουρισμό. Σε νεότερες έρευνες, ο Herbert (2001) υποστηρίζει πως η αυθεντικότητα αποτελεί έναν υποκειμενικό παράγοντα καθώς βιώνεται διαφορετικά από το κάθε άτομο συμπληρώνοντας τον Taylor (1991, οπ. αναφ. Ramkissoon and Uysal, 2010) ο οποίος πίστευε ότι η αυθεντικότητα καθορίζεται από ιστορικούς, πολιτισμικούς και πολιτικούς παράγοντες και ως απόρροια έχει διαφορετική σημασία για τον κάθε άνθρωπο. Τέλος, όπως υποστηρίζουν πολλοί ερευνητές σε γενικότερο πλαίσιο η ποιότητα ενός πολιτιστικού μνημείου ενισχύεται σημαντικά από την αυθεντικότητα που το χαρακτηρίζει (Cohen, 1988) και κατ' αυτόν τον τρόπο υποστηρίζεται η γνώμη του Stone και γίνεται αντιληπτό για ποιόν λόγο δίνεται σημασία σε αυτόν τον παράγοντα στο φάσμα του.

Εν κατακλείδι, λαμβάνοντας υπόψιν το dark tourism spectrum και την κατηγοριοποίηση των σκοτεινών μνημείων σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά που κατέχουν (αυθεντικότητα, σχέση χρόνου εκτέλεσης γεγονότος με χρόνο παρουσίασής του στο κοινό, και τοποθεσία μνημείου) προκύπτουν τα κίνητρα των τουριστών για την επιλογή τους να επισκεφτούν έναν συγκεκριμένο τύπο μνημείου αντί ενός άλλου και γνωρίζοντας τα κίνητρα δύναται να γίνει η κατηγοριοποίηση των τουριστών σε κάθε τύπο μνημείου. Αποτελεσματικά, μετά την τμηματοποίηση των τουριστών θα μπορούν να εντοπιστούν ευκολότερα οι πολλαπλές και βαθύτερες εσωτερικές ανάγκες τους και κατ' επέκταση να βελτιωθεί η συνολική εμπειρία τους στις τοποθεσίες που επισκέπτονται. Η τμηματοποίηση της αγοράς βοηθάει ταυτόχρονα και τους εμπλεκόμενους φορείς και διοργανωτές στην καλύτερη διαχείριση και προώθηση των προορισμών.

2.4 Σκοτεινές τουριστικές εμπειρίες

Η έννοια της τουριστικής εμπειρίας αποτελεί ένα θέμα το οποίο έχει αποκτήσει σταδιακά όλο και περισσότερη αξία δεδομένου ότι τα τελευταία χρόνια γίνεται αυξανόμενος λόγος για τουρισμό εμπειριών και για οικονομία εμπειριών (experience economy) δεδομένου ότι η αναζήτηση και η απόκτηση νέων εμπειριών αποτελεί την κινητήρια δύναμη για τους τουρίστες να επιλέξουν ένα πακέτο διακοπών ή έναν προορισμό ο οποίος θα τους προσφέρει κάτι διαφορετικό ως εμπειρία και επακολούθως ως συναίσθημα. Η πρώτη αναφορά για οικονομία εμπειρίας έγινε το 1998 με άρθρο του James Gilmore για το Harvard Business Review ενώ τον επόμενο χρόνο κυκλοφόρησε το βιβλίο "The Experience Economy: Work is Theatre & Every Business a Stage" του B. Joseph Pine με κεντρική ιδέα ότι έχει επέλθει το πέρασμα από την οικονομία των αγαθών στην οικονομία των υπηρεσιών και τώρα από εκείνη στην οικονομία της εμπειρίας.

Ως εμπειρία ορίζεται η υποκειμενική ψυχολογική κατάσταση όπως γίνεται αντιληπτή από τον συμμετέχοντα κατά την διάρκεια παροχής μιας υπηρεσίας (Otto and Ritchie, 1996), ή ως κάτι που συμβαίνει σε ένα άτομο εξαιτίας της έκθεσής του σε ένα εξωτερικό γεγονός. Ο Light (2017) ορίζει τη σκοτεινή τουριστική εμπειρία ως «τι κάνουν,

σκέφτονται και αισθάνονται οι επισκέπτες κατά τη διάρκεια επίσκεψης σε έναν τόπο θανάτου ή ταλαιπωρίας» (σελ. 287).

Πολλαπλοί μελετητές οι οποίοι έχουν εξετάσει τις εμπειρίες των τουριστών σε σκοτεινές τοποθεσίες αλλά και τις αντιλήψεις τους που συνδέονται με αυτούς τους χώρους όπως οι Stone, Foley & Lennon, Sharpley κ.α. Μέσα από αυτές τις μελέτες κατηγοριοποίησαν τις εμπειρίες των τουριστών σε γνωστικές και συναισθηματικές (Henderson, 2000, Kang et al., 2012, Lennon & Foley, 2000, Tang, 2014, Yan et al., 2016).

Εκείνοι που έχουν εμπιστευθεί στις γνωστικές εμπειρίες θεωρούν ότι τα εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά και η εκπαιδευτική εμπειρία των προορισμών σκοτεινού τουρισμού αποτελούν τον πιο αποτελεσματικό βιωματικό κίνητρο για τα άτομα που επισκέπτονται αυτά τα μέρη (Cohen, 2011, Lennon & Foley, 1999, Robb, 2009 , Stone, 2012). Οι γνωστικές εμπειρίες που ταυτίζονται με αυτήν την μορφή τουρισμού σχετίζονται κατά κύριο λόγο με την απόκτηση περαιτέρω γνώσης και τη δημιουργία λογικών ερμηνειών των τοποθεσιών (Kang et al. 2012, Cohen 2011).

Σύμφωνα με τους Seaton και Lennon (2004) οι γνωστικές εμπειρίες σε χώρους σκοτεινού τουρισμού αποτελούν συμβολικές εμπειρίες για την εξέταση της τραγωδίας από προσωπική εμπειρία και την ενατένιση της ζωής και του θανάτου ενώ ο Tang (2014) σε μελέτη σχετική με τους σεισμούς στο Σιτσουάν ανέφερε πέντε διαστάσεις της γνωστικής εμπειρίας και αυτές είναι: οι κριτικές σκέψεις, η συμπάθεια, η συμφιλίωση της φαντασίας και της πραγματικότητας ενός τόπου, ο αυτοστοχασμός και η ανάκληση. Στη θεωρία της γνωστικής ενσάρκωσης, οι αισθητηριακές εμπειρίες και τα σωματικά συναισθήματα αποτελούν μοναδικές πηγές σιωπηρών πληροφοριών επηρεάζοντας υποσυνείδητα τη γνώση, τα συναισθήματα και τη συμπεριφορά των ανθρώπων (Barsalou, 2008). Οι τουρίστες υφίστανται κυρίως γνωστικές εμπειρίες που δημιουργούνται από διάφορες αφηγήσεις σχετικά με σκοτεινές τοποθεσίες κατά τις επισκέψεις τους.

Αντιθέτως, οι ερευνητές της συναισθηματικής εμπειρίας δίνουν έμφαση στις συναισθηματικές εμπειρίες των τουριστών οι οποίες περιέχουν θλίψη, αίσθηση της ηθικής αλλά και ανησυχία (Brown 2016, Zheng et al. 2017). Όσοι τουρίστες αποζητούν μια συναισθηματική εμπειρία που συνδέεται σημαντικά με την βαθύτερη εσωτερική

αίσθηση της ολοκλήρωσης και της ευγνωμοσύνης (Nawjin & Frickle 2015) και σύμφωνα με τον Sharpley (2009) θεωρείται ότι αποζητούν συναισθηματική ικανοποίηση ή κοινωνική ταυτότητα ενώ ταυτόχρονα η εμπειρία του σκοτεινού τουρισμού τους επιφέρει μια αίσθηση ανακούφισης λόγω του ότι εκείνοι δεν αποτελούσαν μέρος της καταστροφής που έλαβε χώρα στο χώρο. Προσθέτοντας στα προαναφερθέντα οι Yan et al (2016) διαχωρίζουν την εμπειρία σε προσωπική και ηθική.

Εκτός από αυτές τις δύο πιο κοινές εμπειρίες, κάποια άρθρα αναφέρουν ιστορικές εμπειρίες στα ευρήματά τους (Cui et al., 2020, Janoske McLean & Vibber, 2020 κ.α.) όπου οι τουρίστες έχουν την τάση να αισθάνονται σαν να είναι μέλη μιας ζωντανής σκηνής και οφείλουν να αντιμετωπίσουν την υποβόσκουσα πολιτική της σκηνής αυτής. Μελέτες έχουν αποκαλύψει ότι η ιστορική εμπειρία των επισκεπτών ενισχύεται όταν τους ζητείται να φορούν κάτι ταυτόσημο με τον τόπο όπως λουρίδες κατά την επίσκεψή τους. Απεικονίζει όχι μόνο τη δική τους κοινωνική ταυτότητα, αλλά και τις απτές και άυλες πτυχές της εμπειρίας του σκοτεινού τουρισμού μεταξύ των τουριστών που ένιωσαν την ιστορική ταυτότητα κατά την κατανάλωση μιας σκοτεινής εμπειρίας.

Βάσει των κατηγοριοποιήσεων των τουριστών, έχει αποδειχθεί επίσης ότι όταν οι τουρίστες αντιλαμβάνονται μια τοποθεσία ως μέρος της κληρονομιάς τους, θα δείξουν εντονότερο ενδιαφέρον για μάθηση, θα νιώσουν συναισθηματική εμπλοκή και θα συνδεθούν ισχυρότερα με την προσωπική τους κληρονομιά (Portia et al., 2006). Ωστόσο, οι τουρίστες που επισκέφθηκαν αυτές τις τοποθεσίες τυχαία και για να αποσπάσουν μια ευχάριστη εμπειρία, είναι πιο αποστασιοποιημένοι συναισθηματικά και δε θα δώσουν τόσο βάση στην τοποθεσία και την ιστορία της (Raine, 2013).

Τέλος, οφείλει να τονιστεί ότι τα προαναφερθέντα κίνητρα και εμπειρίες έχουν αναλυθεί για τους ενήλικους ταξιδιώτες και όχι για τα παιδιά και τους νεότερους επισκέπτες. Λόγω αυτού, κρίνεται και δύσκολο να επεξηγηθούν τα συναισθήματα και οι εμπειρίες που βιώνει ένα παιδί σε κάποια σκοτεινή τοποθεσία. Η συμβολή των Israfilova και Khoo-Lattimore (2019) δύναται να γεφυρώσει τη βιβλιογραφία μεταξύ του σκοτεινού τουρισμού, της τουριστικής εκπαίδευσης, του εκπαιδευτικού προγράμματος σπουδών αλλά και των παιδιών στον τουρισμό. Έδωσαν έμφαση στη σημασία της εκπαιδευτικής εμπειρίας των νέων επισκεπτών και πως αυτή κρίνεται σωστό να τους παρουσιάζεται,

αλλά συνέβαλαν ελάχιστα στη βαθύτερη γνώση των αρνητικών συναισθημάτων και των επιπτώσεών τους στους νέους κατά τις επισκέψεις σε σκοτεινές τοποθεσίες και αποτελεσματικά, περαιτέρω έρευνα, βασισμένη σε εξειδικευμένες γνώσεις που σχετίζονται με τα παιδιά λόγω του ότι συμβάλλουν σημαντικά ως τμήμα της αγοράς, κρίνεται αναγκαία προκειμένου να δύνανται να αναχθούν συμπεράσματα. Ο σκοτεινός τουρισμός αποτελεί ένα ευαίσθητο θέμα για τα παιδιά που έρχονται αντιμέτωπα με αυτόν και όπως παρατηρούν οι Kerr και Price (2018) οι νεότεροι τουρίστες είναι πιθανό να βιώσουν μεγαλύτερη αγωνία.

2.5 Συναισθηματική εμπλοκή και σκοτεινός τουρισμός

Όπως έχει γίνει αντιληπτό, οι χώροι σκοτεινού τουρισμού είναι αρκετά συναισθηματικά φορτισμένοι και αυτό μπορεί να έχει πολύ μεγάλη επίδραση όχι μόνο στην εμπειρία που αποκομίζει ο καθένας επισκέπτης, αλλά και στον ψυχισμό τους.

Σε πρόσφατη μελέτη, οι Oren et al. (2021) τόνισαν πως τα έντονα αρνητικά συναισθήματα τα οποία βιώνουν οι επισκέπτες σε πιο σκοτεινές τοποθεσίες, όπως στο στρατόπεδο συγκέντρωσης του Άουσβιτς στην Πολωνία, συμβάλουν σημαντικά στην τουριστική τους εμπειρία σε αυτό το χώρο και έτσι εμβάθυναν την έρευνα τους για τη συναισθηματική εμπλοκή των τουριστών και τον αντίκτυπο της στην τουριστική τους εμπειρία σε σκοτεινούς προορισμούς. Μέσω αυτής της έρευνας προσπάθησαν να καταρρίψουν την θεωρία ότι τα αρνητικά συναισθήματα έχουν ως αποτέλεσμα την αρνητική εμπειρία και τη δυσαρέσκεια των επισκεπτών.

Το μοντέλο διαμεσολάβησης θνησιμότητας (Mortality Mediation Model) από το Stone (2012) θεωρείται μέχρι στιγμής η πληρέστερη έρευνα και ανάπτυξη και σύμφωνα με τον Light (2017), υπογράμμισε τις ευκαιρίες που παρέχει ο σκοτεινός τουρισμός για να προκαλέσει συγκεκριμένες, έντονες, συναισθηματικές εμπειρίες και να εμπλέξει τους επισκέπτες σε προβληματισμό και στοχασμό σχετικά με τη φύση της θνησιμότητας, χωρίς να εστιάζει στα υποκειμενικά κίνητρα του κάθε επισκέπτη. Παρόλα αυτά, ο βαθμός αλλά και ο τρόπος με τον οποίο ο κάθε τουρίστας μπορεί να εμπλακεί διαφοροποιείται ανάλογα με το πολιτιστικό και κοινωνικό τους υπόβαθρο αλλά και το γενικότερο πλαίσιο της επίσκεψής τους. Κατ' αυτόν τον τρόπο η θεωρία της διαμεσολάβησης της θνησιμότητας θεωρείται μια νέα μέθοδος ψυχανάλυσης για την

εννοιολόγηση αυτής της μορφής τουρισμού καθώς κατέχει μια οπτική που εστιάζει στην ατομική και προσωπική εμπειρία. Αυτό το μοντέλο τονίζει επιπλέον τις ευκαιρίες τροποποίησης και αυτοανάπτυξης τις οποίες προσφέρει ο σκοτεινός τουρισμός μέσω της συναισθηματικής δέσμευσης που προκαλείται κατά τη διάρκεια των εμπειριών που προσφέρει στις οποίες μπορεί να εμπλέξει τους επισκέπτες σε προβληματισμό (Light, 2017). Ακόμα και αν τα μέρη τα οποία ταυτίζονται με το θάνατο κατέχουν τη δυνατότητα να προκαλέσουν έντονα συναισθήματα και αντιδράσεις, δεν είναι πολλές οι μελέτες οι οποίες έχουν επικεντρωθεί σε αυτόν τον τομέα, και ο Light (2017), υπογραμμίζει την ανάγκη για περαιτέρω έρευνα στις συναισθηματικές διαστάσεις των εμπειριών που αποκομίζονται από το σκοτεινό τουρισμό προκειμένου να κατανοηθεί καλύτερα αυτή η μορφή τουρισμού αλλά και ο τρόπος με τον οποίο καταναλώνεται.

Αρκετοί ερευνητές διαχωρίζουν τις συναισθηματικές διαστάσεις σε θετικές και αρνητικές εστιάζοντας στο γεγονός ότι τα αρνητικά συναισθήματα συμβάλουν αρνητικά στην τουριστική εμπειρία (Oren et al, 2021). Η συναισθηματική εμπλοκή έχει επιβεβαιωθεί ότι κατέχει κύριο ρόλο στον σκοτεινό τουρισμό λόγω του ότι τα συναισθήματα επηρεάζουν την καθημερινή ζωή των ανθρώπων, τις δραστηριότητες τους και κατ' επέκταση την λήψη αποφάσεων (Straker & Wrigley, 2015). Δεδομένου ότι κατά τη διάρκεια επισκέψεων σε σκοτεινούς προορισμούς οι επισκέπτες αποδίδουν νόημα στη δική τους εμπειρία, δύναται αυτή η διαδικασία να έχει σημαντικό συναισθηματικό αντίκτυπο και υπάρχουν ισχυρισμοί ότι λόγω της συναισθηματικής δέσμευσης μέσω της οποίας επιτυγχάνεται βαθιά εμπλοκή, ο τουρίστας νιώθει χαμένος στο χρόνο και έτσι συνδέεται με θετική ψυχολογία και διάθεση (Seligman & Csikszentmihalyi, 2014).

Η πιο δημοφιλής κατηγοριοποίηση συναισθημάτων χρονολογείται το 1987 από τον Shaver ο οποίος τα διαχωρίζει σε αγάπη, χαρά, έκπληξη, θυμό, λύπη και φόβο και έχει χρησιμοποιηθεί και σε τουριστικές έρευνες.

Οι έρευνες στα συναισθήματα υπογραμμίζουν ότι υπάρχουν πολλαπλοί παράγοντες που μπορούν να πυροδοτήσουν θετικά ή αρνητικά συναισθήματα (Ding & Tseng, 2015) με έναν τέτοιο παράγοντα να αποτελεί η αφήγηση, η οποία επηρεάζει τόσο τους καταναλωτές όσο και τα συναισθήματα τους (Akinbode, 2013). Η αφήγηση μπορεί να

γίνει πιο συναισθηματικά ισχυρή όταν λαμβάνει χώρα σε ένα αυθεντικό περιβάλλον με ξεναγό, λόγω του ότι οι τουρίστες εκείνη τη στιγμή δύνανται να οπτικοποιήσουν την ιστορία και να τη βιώσουν πιο ρεαλιστικά.

Όπως προαναφέρθηκε, τα προσωπικά κίνητρα του κάθε επισκέπτη έχουν ως αποτέλεσμα και διαφορετικά οφέλη και έτσι δύνανται να προκληθούν και διαφορετικά συναισθήματα. Για αυτόν τον λόγο, κρίνεται αναγκαία η διευκρίνηση της συναισθηματικής σύνδεσης των τουριστών με τον εκάστοτε τόπο, ειδικότερα όταν η εμπειρία περιλαμβάνει και την αφήγηση ιστοριών καθώς μπορεί να ερμηνευθεί διαφορετικά από τον καθένα και να υπάρχει διαφορετική αντίδραση και συμμετοχή.

2.6 Ηθικά διλήμματα στο Σκοτεινό Τουρισμό

Όπως έχει προαναφερθεί στα κεφάλαια, αυτή η ειδική μορφή τουρισμού έχει εγείρει πολλαπλές ακαδημαϊκές συζητήσεις, από την πρώτη δεκαετία κιόλας που ξεκίνησε να ανθίζει, με επίκεντρο την ηθική τόσο των τοπικών κοινωνιών αλλά και των τουριστών καθώς εμπορευματοποιούν μια τραγωδία.

Τα κύρια ερωτήματα τα οποία αναλύονται σε αυτές τις συζητήσεις είναι το κατά πόσο είναι αποδεκτό να παρουσιάζονται στο κοινό χώροι που συσχετίζονται με βίαιο θάνατο (Light, 2017), αν είναι ηθικό να εμπορευματοποιείται η θλίψη και ο θάνατος για την τουριστική κατανάλωση (Stone, 2011) και αν θεωρείται σωστό να βγάζει κάποιος κέρδος χρησιμοποιώντας τους νεκρούς (Garcia, 2012). Το τελευταίο ερώτημα έχει απασχολήσει και τα μουσεία που έχουν στην κατοχή τους ευρήματα με πιο ευαίσθητη ιστορία και ταυτόχρονα στην πλειοψηφία τους χρεώνουν για την είσοδο στο χώρο του μουσείου. Ωστόσο πολλές φορές αποφεύγεται η ελεύθερη είσοδος διότι συνδέεται στο μυαλό των καταναλωτών με την χαμηλή πολιτισμική αξία ή με την έλλειψη αξίας (Garrod and Fyall, 2000). Ωστόσο, η ύπαρξη αντιτίμου για την είσοδο δύναται να θεωρηθεί προσβολή και δείγμα ασέβειας σε περίπτωση που τα άτομα αυτά έχουν συναισθηματική σύνδεση με το μέρος (Austin, 2002).

Κάποιες τοποθεσίες που σχετίζονται με τον σκοτεινό τουρισμό έχουν αυξήσει τον αριθμό των επισκεπτών τους καταλύοντας με αυτόν τον τρόπο την οικονομική τους δραστηριότητα και με αυτό το έναυσμα, έχει επικριθεί και η εμπορευματοποίηση ενός

μνημείου το οποίο είναι ιστορικός τόπος μέσω πώλησης αντικειμένων με την μορφή ενθυμίων σε καταστήματα πλησίον του χώρου, και κρίνεται από πολλούς ως ειδεχθές γεγονός (Selmi et al, 2012). Γι' αυτό τον λόγο υποστηρίζεται (Sharpley 2009, οπ. αναφ. Brown, 2013) ότι όσοι διαχειρίζονται χώρους ή μνημεία με περιεχόμενο τέτοιου είδους κατέχουν επίσης και το καθήκον να τα λειτουργούν με τρόπο ο οποίος θα σέβεται και θα τιμά τους νεκρούς. Σχετικά με την εμπορευματοποίηση του σκοτεινού τουρισμού ο Stone (2019) σημείωσε ότι οι θάνατοι στον σκοτεινό τουρισμό «όχι μόνο μετατρέπονται σε θεάματα μέσω της διαμεσολαβημένης ορατότητας, αλλά αποτελούν επίσης μέρος μιας ευρύτερης επιχειρηματικής επιχείρησης».

Επιπροσθέτως, δεδομένου ότι πολλά μέρη για να αυξήσουν την επισκεψιμότητα τους αλλά και να δημιουργήσουν μια πιο ευχάριστη τουριστική εμπειρία, έχει τεθεί και η ερώτηση του σε τι βαθμό αυτό είναι ηθικά αποδεκτό. Ωστόσο οι υποστηρικτές τονίζουν ότι η συμπερίληψη στοιχείων διασκέδασης αποτελεί το μοναδικό τρόπο για την βιωσιμότητα κάποιων μνημείων (Shackley, 2001 οπ. αναφ. Selmi et al, 2012).

Παρεμβάσεις αυτής της μορφής θεωρείται ότι υποδαυλίζουν τον εκπαιδευτικό ρόλο του μνημείου και έτσι δημιουργήθηκαν όροι όπως το «darktainment» από τις λέξεις dark (σκοτεινός) and entertainment (διασκέδαση) (Dale & Robinson, 2011 οπ. αναφ. Light, 2017) ή «dark edutainment» από το dark, education and entertainment (Sharpley & Stone, 2009 οπ. αναφ. Light, 2017). Σύμφωνα με αυτές τις έννοιες ο εκπαιδευτικός ρόλος έρχεται σε δεύτερο χρόνο και η προτεραιότητα είναι η ψυχαγωγία, ενώ τα μηνύματα που παρουσιάζει το μέρος είναι επιλεκτικά (Bennett, 1988, Walsh, 1992, West, 1988 οπ. αναφ. Light, 2017).

Προσθέτοντας στα προαναφερθέντα, ένα ακόμη ζήτημα είναι αυτό της εμπορευματοποίησης, σύμφωνα με το οποίο οποιαδήποτε μορφής καινοτομίας ή κάποιο επιπρόσθετο χαρακτηριστικό προστίθεται σε ένα χώρο σκοτεινού τουρισμού μπορεί να οδηγήσει σε αυτό που ονομάζεται Disneyfication του μνημείου (Sather-Wagstaff, 2011 οπ. αναφ. Light, 2017). Αποτελεσματικά, εγείρονται ερωτήματα για την αυθεντικότητα του μνημείου και το βαθμό της.

Τέλος, αξίζει να γίνει μια σύντομη αναφορά στα ηθικά βλήματα των τουριστών σε σχέση με το σκοτεινό τουρισμό. Διαφορετικές θέσεις αξίας και ανταλλαγές θα

επιφέρουν εξαιρετικά διαφορετικές ηθικές εμπειρίες και έχουν εντοπιστεί τέσσερις τύποι ηθικού βλέμματος: η κριτική ματιά, το ανεκτικό βλέμμα, το υποστηρικτικό βλέμμα και το συμπαθητικό βλέμμα.

Η κριτική ματιά επικρίνει την εμπορευματοποίηση του σκοτεινού τουρισμού και συνήθως εστιάζει μόνο στη σκοτεινή τοποθεσία, σπάνια λαμβάνοντας υπόψη τις περιβάλλοντες κοινότητες και τις συνθήκες διαβίωσής τους με πολλούς καταναλωτές να δείχνουν μια ηθική σύγκρουση. Στο επίκεντρο του ανεκτικού βλέμματος είναι μια καταστροφή του παρελθόντος και σε αρχικό στάδιο δεν αναγνωρίζει την εμπορευματοποίηση του σκοτεινού τουρισμού και πηγάζει από τις εσωτερικές συγκρούσεις των τουριστών. Επιπλέον, η ηθική ματιά αναγνωρίζει τη νομιμότητα των τουριστικών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων υποστηρίζοντας ότι η καταστροφή έχει παρέλθει, και η χρήση τοποθεσιών για την ανάπτυξη του τουρισμού είναι ένας τρόπος για τους κατοίκους της περιοχής να προχωρήσουν στη ζωή τους. Δίνεται έτσι, μεγαλύτερη προσοχή στη ζωή της κοινότητας και των κατοίκων και δεν κρίνει την εμπορική συμπεριφορά στον σκοτεινό τουρισμό από υψηλή ηθική άποψη, ενώ σε επίπεδο συμπεριφοράς, επιβεβαιώνει τη νομιμότητα της εμπλοκής των κατοίκων σε τουριστικές επιχειρηματικές δραστηριότητες. Τέλος, το συμπαθητικό βλέμμα εστιάζει στη ζωή των ντόπιων, αλλά δεν συμφωνεί με την εμπορευματοποίηση του σκοτεινού τουρισμού, ούτε υποστηρίζει την ενασχόληση των κατοίκων με τον σκοτεινό τουρισμό.

Κεφάλαιο 3^ο: Ο Σκοτεινός Τουρισμός στην Ελλάδα

3.1 Η έλλειψη ανάπτυξης του σκοτεινού τουρισμού στην Ελλάδα

Το κύριο μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης της Ελλάδας είναι εκείνο του παραθεριστικού τουρισμού που προσφέρει ήλιο, θάλασσα και ιδανικό κλίμα. Δεδομένου ότι αυτό είναι το πιο προβαλλόμενο και το πιο επικερδές για την Ελληνική οικονομία, η πλειοψηφία των τουριστών δε γνωρίζουν άλλες μορφές τουρισμού που έχουν αρχίσει να αναπτύσσονται σε μικρότερη κλίμακα. Δεδομένου ότι η χώρα μας αποτελεί τη γενέτειρα του πολιτισμού και αποτελεσματικά έχουν ανεγερθεί πολλά πολιτιστικά κέντρα που έχουν ως στόχο τη διατήρηση και εξασφάλιση της πολιτιστικής κληρονομιάς, δίνεται η δυνατότητα να αναπτυχθούν περαιτέρω και άλλες μορφές εναλλακτικού τουρισμού.

Επιπροσθέτως, η Ελλάδα κατέχει μια μακρά ιστορία σημαδεμένη από πολλούς σημαντικούς πολέμους και τραγωδίες, τα οποία γεγονότα έχουν γίνει αφορμή να γεννηθούν πολλοί μύθοι και θρύλοι οι οποίοι αναπαράγονται μέχρι και τη σύγχρονη εποχή. Λαμβάνοντας υπόψιν τις καταστροφές που έχουν στιγματίσει πολλά μέρη σε όλο το ελλαδικό χώρο, η χώρα μας κατέχει κάθε χαρακτηριστικό γνώρισμα για την ανάπτυξη του σκοτεινού τουρισμού.

Παρόλες τις υπάρχουσες υποδομές, η Ελλάδα δεν τις έχει εκμεταλλευτεί, σε αντίθεση με πολλές χώρες του εξωτερικού οι οποίες έχουν σχεδιάσει κατάλληλες στρατηγικές

προώθησης και μάρκετινγκ κάνοντας με αυτόν τον τρόπο το φαινόμενο του σκοτεινού τουρισμού, αυτόνομη και διαρκώς εξελισσόμενη μορφή τουρισμού.

Συμπληρώνοντας στην έλλειψη προώθησης για αυτή την μορφή, παρατηρείται ότι τόσο οι επισκέπτες όσο και ο τοπικός πληθυσμός της χώρας μας δεν έχει κατανοήσει επακριβώς την έννοια και το υπόβαθρο του σκοτεινού τουρισμού. Έτσι, υπάρχει έλλειψη βαθύτερων κινήτρων και γνώσεων και αποτελεσματικά δεν υπάρχει ενδιαφέρον σε μεγάλο βαθμό για αυτή την μορφή. Προκειμένου να δοθούν κίνητρα για εξερεύνηση, στην Ελλάδα ο σκοτεινός τουρισμός βασίζεται περισσότερο στον πολιτιστικό, ιστορικό και θρησκευτικό τουρισμό.

3.2 Μορφές σκοτεινού τουρισμού στην Ελλάδα

Σε αυτή την ενότητα θα αναλυθούν όλες οι μορφές σκοτεινού τουρισμού που υπάρχουν ή μπορούν να αναπτυχθούν στον Ελλαδικό χώρο. Επιπροσθέτως, θα γίνει παρουσίαση σημαντικών ιστορικών στιγμών, οι οποίες έχουν χαρακτηρίσει τη χώρα μας και μέσω μνημείων που έχουν τοποθετηθεί οφείλουμε να μην τις ξεχνάμε. Ακόμα, πρέπει να υπογραμμισθεί ότι λόγω της πλούσιας ιστορίας που υπάρχει στον Ελλαδικό χώρο και λόγω των πολλών καταστροφών θα αναφερθούν κάποια μέρη και σημεία της ιστορίας που είναι πιο γνωστά και αναγνωρισμένα.

3.2.1 Τουρισμός Αυτοκτονίας

Η Ελλάδα μπορεί να μην αποτελεί προορισμό στον οποίο άτομα επισκέπτονται με κίνητρο τον υποβοηθούμενο θάνατο, όμως υπάρχουν μαρτυρίες για ομαδικές αυτοκτονίες που λάμβαναν χώρα κατά την Τουρκοκρατία.

Λαμβάνοντας υπόψιν τα 450 χρόνια σκλαβιάς από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, η χώρα μας αποτελεί χώρο που θα μπορούσε να υποστηρίξει και τον τουρισμό σκλαβιάς αναδεικνύοντας με αυτόν τον τρόπο μέρη αυτοθυσίας για ύψιστα ιδανικά, όπως ο Ζάλογγος, αλλά και πολλά πεδία μαχών.

Αναφορικά με το Ζάλογγο, είναι ένα χωριό της Ηπείρου το οποίο στιγματίστηκε από ομαδικές αυτοκτονίες και βρεφοκτονίες γυναικών και των παιδιών τους οι οποίες έπεφταν «εν χορώ» στο φαράγγι για να ξεφύγουν από το στρατό του Αλή Πασά. Από εκεί βγήκε και ο θρυλικός «χορός του Ζαλόγγου» (Μοίρα, 2005). Η πρώτη αναφορά για αυτή την τραγωδία έγινε από τον Ιάκωβο Μπαρτόλντη και έκτοτε πολλοί περιηγητές και αρχαιολόγοι ανέδειξαν περαιτέρω την είδηση. Πλέον η αυτοθυσία αυτών των γυναικών έχει αποτελέσει πολλές φορές κέντρο ενδιαφέροντος για πολλούς ιστορικούς και λογοτέχνες παγκόσμιας κλίμακας, γνωστοποιώντας με αυτόν τον τρόπο την Πρέβεζα και το Σούλι.

Ως φόρος τιμής και για υπενθύμιση της ιστορίας στην κορυφή του όρους Ζάλογγο πλέον στέκει αγέρωχο ένα μνημείο από το διάσημο γλύπτη Γεώργιο Ζογγολόπουλο, τα εγκαίνια του οποίου έγιναν στις 11 Ιουνίου το 1961 παρουσία πολλών επισήμων προσώπων όπως του βασιλιά Παύλου και της βασίλισσας Φρειδερίκης. (Stavros Niarchos Foundation Cultural Center)

Εικόνα 3.2.1: Το μνημείο στο όρος Ζάλογγο

Πηγή: <https://www.visitpreveza.gr/anakalipste/mnimio-zalongou/>

Ακολουθώντας το παράδειγμα των γυναικών του Ζαλόγγου, οι γυναίκες της Νάουσας έπεσαν στα νερά του ποταμού της Αράπιτσας ώστε να αποφύγουν να πωληθούν σαν σκλάβοι από τους Οθωμανούς.

Η Κατερίνα Χαλεπά - Κατσάτου επιμελήθηκε το άγαλμα που τοποθετήθηκε δίπλα στο ποτάμι. Το άγαλμα παρουσιάζει μια γυναίκα η οποία έχει αγκαλιασμένα τα παιδιά της και σε μία επιγραφή αναγράφεται «Διαβάτη, στάσου με ευλάβεια στην μνήμη των νεκρών. Μέσα στο βάραθρο που ξανοίγεται μπροστά σου βρήκαν ένδοξο και ηρωικό θάνατο οι γυναίκες και τα παιδιά της Νάουσας - για την Ελευθερία και την ανεξαρτησία του Ελληνικού Έθνους στις 22 Απριλίου 1822» (Σφαέλλου Κ., 2015).

Εικόνα 3.2.2: Το μνημείο της Αράπιτσας

Πηγή: <https://www.e-naousa.gr/article.php?naousa=84>

Εικόνα 3.2.3: Επιγραφή στο μνημείο της Αράπιτσας

Πηγή: <https://www.e-naousa.gr/article.php?naousa=84>

3.2.2 Τουρισμός Καταστροφών

Η χώρα μας κατέχει σημαντική προϊστορία, ακόμα και σχετικά με φυσικές καταστροφές, η οποία έχει αντίκτυπο ακόμα και στη σημερινή εποχή καθώς έχει αφήσει πίσω της μοναδικά τοπία τα οποία αποτελούν πόλο έλξης πολλών τουριστών.

Ένα παράδειγμα ενός τέτοιου τύπου αποτελεί το Απολιθωμένο Δάσος της Λευκίμης στον Έβρο το οποίο χρονολογείται να είναι 40 εκατομμυρίων ετών και αποτελεί το μοναδικό δάσος στην Ευρώπη του οποίου τα απολιθώματα είναι διάσπαρτα μέσα στο δάσος. Επιστήμονες υποστηρίζουν ότι είναι το παλαιότερο απολιθωμένο δάσος της χώρας και κατέχει αξιοθαύμαστα επιστημονικά δεδομένα όπως σπάνια απολιθώματα του Ηωκαίνου, που προσθέτουν νέα επιστημονικά δεδομένα για την γεωϊστορική εξέλιξη των φυτών του παρελθόντος. (Ερμείδου Ε., 2021)

Μια πιο νέα ανακάλυψη αποτελεί το Απολιθωμένο δάσος της Λήμνου και θεωρείται ηλικίας από 17 έως 22 εκατομμυρίων ετών. Η δημιουργία του ταυτίζεται με ηφαιστειακή δράση που εικάζεται ότι υπήρξε κατά την περίοδο του Μειόκαινου, όταν λάβα και στάχτη κάλυψαν την χλωρίδα της περιοχής και λόγω των γεωλογικών εργασιών που επακολούθησαν, επιτεύχθηκε η απολίθωση. Η διατήρηση των κορμών των δέντρων θεωρείται άριστη και οι τουρίστες δύνανται μέσω περιπατητικών διαδρομών να θαυμάσουν απολιθωμένους κορμούς αλλά και να επισκεφθούν το αντίστοιχο μουσείο. Επιπροσθέτως, για κάποιους μήνες κατά την καλοκαιρινή περίοδο πραγματοποιούνται οι «γιορτές της γης» και το 2012 η Λήμνος εντάχθηκε στο παγκόσμιο δίκτυο Γεωπάρκων με απόφαση της UNESCO. (Κόνσολα Φ., 2016)

Εικόνα 3.2.4: Κορμός από το Απολιθωμένο δάσος της Λήμνου

Πηγή: <https://www.limnosreport.gr/limnos/>

Μικρότερης εμβέλειας απολιθωμένα δάση βρίσκονται στην Καστοριά και την Νεάπολη Λακωνίας φιλοξενώντας απολιθώματα φοινίκων και τροπικών ειδών αλλά και στην Κερασιά, στη Βόρεια Εύβοια όπου κανείς μπορεί να θαυμάσει απολιθώματα και από θηλαστικά της παλαιοντολογικής εποχής.

Επιπροσθέτως, το γνωστότερο αποτύπωμα φυσικών καταστροφών είναι εκείνο στη Σαντορίνη όπου το κεντρικό τμήμα του νησιού ανατινάχθηκε το 1613 π.Χ. με τη Μινωική έκρηξη η οποία είχε σαν ακόλουθο την καταστροφή του προϊστορικού πολιτισμού και τη δημιουργία της καλντέρας. Καλντέρα θεωρείται μια εδαφική κοιλότητα η οποία σχηματίζεται σαν αποτέλεσμα υποχώρησης ή διάβρωσης στα τοιχώματα ενός ηφαιστείου με της Σαντορίνης να διατηρεί περίπου το ίδιο σχήμα από τότε που δημιουργήθηκε, αν και οι κατοπινές εκρήξεις και σεισμικές δονήσεις έχουν προκαλέσει την υποχώρηση κάποιων εδαφών. Ανασκαφές έχουν ξεσκεπάσει και άλλη μία πόλη από την λάβα στην περιοχή Ακρωτήρι. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι από το 198 π.Χ. μέχρι και το 1950 έχουν σημειωθεί 14 εκρήξεις του ηφαιστείου. Πλέον, το νησί της Σαντορίνης αποτελεί από τους πιο γνωστούς προορισμούς για διακοπές αλλά και γάμους (Γουρνή Ε., 2019)

Τέλος, μια πιο σύγχρονη καταστροφή που ήταν επακόλουθο θεομηνίας αλλά και βασικό αίτιο θεωρήθηκε η ανθρώπινη αδιαφορία, θεωρείται η καταστροφή του γεφυριού της Πλάκας το 2015. Αυτό το γεφύρι αποτελούσε το μεγαλύτερο μονότοξο πέτρινο γεφύρι στα Βαλκάνια και το τρίτο στην Ευρώπη. Αποτέλεσε σημαντικό σταθμό της ιστορίας καθώς άντεξε τους βομβαρδισμούς των Γερμανών κατά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο και το 1944 αποτέλεσε το μέρος που υπογράφηκε η συμφωνία μεταξύ ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ με απώτερο στόχο την ειρήνευση μετά τον εμφύλιο. Ωστόσο, την 1η Φεβρουαρίου του 2015 λόγω βροχοπτώσεων, το κεντρικό τόξο του γεφυριού κατέρρευσε αλλά αμέσως πολλοί φορείς κινητοποιήθηκαν για την άμεση αναστήλωση του (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2012).

Εικόνα 3.2.5: Σύγχρονη φωτογραφία του γεφυριού της Πλάκας
Πηγή: <https://www.naftemporiki.gr>

Παράλληλα, φημολογείται ότι υπήρχε τόσο μεγάλη αύξηση των επισκεπτών οι οποίοι προσπαθούσαν να φωτογραφήσουν τα απομεινάρια του γεφυριού πριν την αναστήλωση και να αποκτήσουν πέτρες του σαν αναμνηστικά, που οι τοπικοί φορείς θεώρησαν την αναστήλωση σαν εργαλείο τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής. Δεδομένης αυτής της διαδικασίας αλλά και της ιστορίας που κατέχει το μέρος δύναται να θεωρηθεί κινητήρια δύναμη για περαιτέρω τουριστική ανάπτυξη του μέρους και οι τοπικοί φορείς ευελπιστούν ότι η προαναφερθείσα αυξημένη επισκεψιμότητα λόγω της καταστροφής, να παραμείνει και στο μέλλον.

3.2.3 Τουρισμός Νεκροταφείων

Η Ένωση Σημαντικών Κοιμητηρίων στην Ευρώπη (ASCE) αποτελεί το ευρωπαϊκό δίκτυο που περιλαμβάνει τόσο δημόσιους όσο και ιδιωτικούς οργανισμούς που φροντίζουν όσα νεκροταφεία θεωρούνται ιστορικής ή καλλιτεχνικής σημασίας και ιδρύθηκε το 2001 στην Μπολόνια της Ιταλίας. Η ASCE είναι μη κερδοσκοπικός οργανισμός και κατέχει ως κύριο μέλημα και στόχο την προώθηση των ευρωπαϊκών νεκροταφείων λαμβάνοντας υπόψιν ότι αποτελούν θεμελιώδες στοιχείο κληρονομιάς της ανθρωπότητας και ταυτόχρονα ευαισθητοποιεί τους Ευρωπαίους πολίτες για τη

σημασία των σημαντικών νεκροταφείων . Πλέον δέκα δήμοι, εξ 'ολοκλήρου ή τμηματικά, της Ελλάδας αποτελούν διατηρητέα μνημεία και σταδιακά θα ενταχθούν και εκείνοι στον οργανισμό (Association of Significant Cemeteries in Europe, 2021).

Το πρώτο ελληνικό νεκροταφείο το οποίο συμμετέχει στον προαναφερθέν οργανισμό, αποτελεί το Α' Νεκροταφείο Αθηνών το οποίο αποτελεί το πιο παλιό νεκροταφείο της Αθήνας καθώς δημιουργήθηκε μετά το βασιλικό Διάταγμα το 1834. Αποτελεί ένα υπαίθριο μουσείο με εκατοντάδες έργα τέχνης από σπουδαίους δημιουργούς όπως του Χαλεπά και του Φιλιππότη, και για αυτόν τον λόγο η καλλιτεχνική και ιστορική του αξία είναι ανεκτίμητη. Ταυτόχρονα αποτελεί την τελευταία κατοικία πολλών σημαντικών προσωπικοτήτων όπως του Οδυσσέα Ελύτη, του Κωστή Παλαμά, του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, της Μελίνας Μερκούρη και πολλών άλλων. Επίσης φιλοξενεί και το μαυσωλείο του Ερρίκου Σλήμαν, του ανθρώπου που ανέσκαψε την Τροία και τις Μυκήνες, το οποίο μοιάζει με αρχαίο ελληνικό ναό καθώς χαρακτηρίζεται από την ανεξιθρησκία του δεδομένου ότι μπορεί κάποιος να εντοπίσει σφίγγες και σαρκοφάγους, μεταξύ άλλων, σε αρκετά σημεία. Σε αυτό το νεκροταφείο έχουν ενταφιαστεί ορθόδοξοι, διαμαρτυρόμενοι, καθολικοί αλλά και Εβραίοι μη λαμβάνοντας υπόψιν τις διαφορές που εντοπίζονται μεταξύ των δογμάτων. Είναι ένας χώρος που τονίζει και προωθεί τη διαφορετικότητα ακόμα και στο θάνατο (Δήμος Αθηνών).

Εικόνα 3.2.6: "Η κοιμωμένη" έργο του Χαλεπά

Πηγή: <https://www.mixanitouxronou.gr>

Ακόμα ένα αξιοσημείωτο και αρκετά αναγνωρισμένο νεκροταφείο στην Ελλάδα, είναι εκείνο που βρίσκεται στο Ναύπλιο και ανεγέρθηκε το 1852 με πολλά αξιοθαύμαστα επιτύμβια μνημεία του 19ου και 20ου αιώνα, εκ των οποίων 35 έχουν χαρακτηριστεί διατηρητέα. Πολλά από αυτά αποτελούν έργα σπουδαίων καλλιτεχνών της εποχής όπως του Γεώργιου Μπονάνου, των αδελφών Κοτζαμάνη και του Ιωάννη Βισάρη με τα σημαντικότερα να έχουν τοποθετηθεί στην είσοδο του νεκροταφείου αλλά και κατά μήκος του μονοπατιού το οποίο οδηγεί στο μικρό εκκλησάκι των Αγίων Ασωμάτων. Άλλο ένα σημαντικό μνημείο που βρίσκεται στο νεκροταφείο του Ναυπλίου αποτελεί έργο του Γερμανού καλλιτέχνη Κρίστιαν Ζίγκελ και φιλοτεχνήθηκε στην μνήμη των στρατιωτών του Όθωνα, οι οποίοι κατέληξαν από τύφο (Παππή Ε.).

Επιπροσθέτως, το σημαντικότερο Εβραϊκό νεκροταφείο της Ελλάδας βρίσκεται στην Χαλκίδα και εκεί βρίσκονται τάφοι από το 15ο και το 16ο αιώνα, από την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Είναι χτισμένοι με μοναδική, για τα δεδομένα της Ελλάδας, θολωτή κατασκευή και στο μπροστινό μέρος βρίσκεται άνοιγμα το οποίο επιτρέπει την εισαγωγή μιας πέτρας μνήμης λόγω του ότι στην Εβραϊκή θρησκεία, είναι αρκετά

συνηθισμένο κάποιος επισκέπτης να αφήσει μια μικρή πέτρα στον τάφο ως ένδειξη της επίσκεψης του. Μεταξύ του 1990 και του 2000 στο πλαίσιο εργασιών αναστήλωσης, έχουν αναστηλωθεί περίπου 600 τάφοι και πιο πρόσφατα ανακαλύφθηκαν τάφοι μεγάλων Ραβίνων και Καβαλιστών.

Μοναδικές στο είδος τους είναι και οι Χριστιανικές κατακόμβες που βρίσκονται στην Μήλο (Μοίρα, 2005). Χρονολογούνται στον 2ο αιώνα μ.Χ. αλλά θάφτηκαν τον 6ο αιώνα λόγω έντονης σεισμικής δραστηριότητας. Ανακαλύφθηκαν από αρχαιολόγους, και το 1843 ο Γερμανός καθηγητής αρχαιολογίας Λ. Ρος ξεκίνησε την μελέτη του. Το συγκρότημα αποτελείται από τρεις κατακόμβες και συνδέονται μεταξύ τους με θαλάμους και διαδρόμους. Υπάρχουν λαξευμένοι τοξωτοί τάφοι και σκαμμένα μνήματα, με συνολικό αριθμό τα 1000 μνήματα. Σε κάθε τάφο βρίσκονταν θαμμένοι 7 ή 8 χριστιανοί και έτσι υπολογίζεται ότι αποτελούν την τελευταία κατοικία 8000 ατόμων. Μετά τους Αγίους Τόπους και τις κατακόμβες της Ρώμης αποτελούν το τρίτο μεγαλύτερο μνημείο αυτού του είδους, ενώ οι ετήσιοι επισκέπτες τους υπολογίζονται στους 30.000.

Εικόνα 3.2.7: Οι κατακόμβες της Μήλου

Πηγή: <https://www.mixanitouxronou.gr>

Άλλο ένα πολύ σημαντικό στρατιωτικό νεκροταφείο με το όνομα Ζέιτενλικ στους Αμπελόκηπους της Θεσσαλονίκης όπου σήμερα εκεί αναπαύονται πάνω από 20.500 στρατιώτες διαφορετικών εθνικοτήτων ανακηρύσσοντας το στο μεγαλύτερο στρατιωτικό νεκροταφείο της χώρας μας. Στρατιώτες ξεκίνησαν να ενταφιάζονται εκεί από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο καθώς στην ευρύτερη πόλη της Θεσσαλονίκης εμφανίστηκε αυξημένη ανάγκη για χώρους ενταφιασμού, λόγω του πολέμου. Ωστόσο η συμφωνία για την ίδρυση κοινού κοιμητηρίου υπογράφηκε τον Νοέμβριο του 1918. Ανάμεσα στους πεσόντες υπάρχουν 8089 Γάλλοι, εκ των οποίων 1222 άτομα από τη Σενεγάλη, 398 από τη Μαδαγασκάρη και την Ινδοκίνα και 343 Βορειοαφρικανοί, καθώς και 7500 Σέρβοι, 3000 Ιταλοί, 1600 Βρετανοί, 400 Ρώσοι και 39 Βούλγαροι. Έχοντας ως λογική το ότι ο θάνατος δεν γνωρίζει διαχωρισμούς, ο χώρος είναι χωροθετημένος σε πέντε τομείς καθώς και οι τάφοι φέρουν μικρά διακριτικά ανάλογα με την εθνικότητα. Τέλος ο κ. Νίγδελης περιγράφει το Ζέιτενλικ ως «σειρές ατέλειωτες, δάσος ολάκερο από μαρμάρινους απλούς σταυρούς, που σχεδιάστηκαν σε ένα ομοιόμορφο πρότυπο, να υπενθυμίζουν στον διαβάτη επισκέπτη του χώρου, το αποτρόπαιο του πολέμου, στοιχείο προβληματισμού και συντήρησης της συλλογικής μνήμης» (cnn.gr, 2018).

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί και το Νεκρομαντείο του Αχέροντα που βρίσκεται στην Πρέβεζα και αποτελεί το πιο γνωστό νεκρομαντείο του αρχαίου κόσμου και σύμφωνα με την μυθολογία η Αχερουσία λίμνη αποτελεί το σημείο κατάβασης των νεκρών στον Άδη. Η πρώτη αναφορά γίνεται από τον Όμηρο, στην Οδύσσεια αλλά ανακαλύφθηκε μετά από ανασκαφές που έλαβαν χώρα μεταξύ 1958-1964 και 1976-1977 υπό την αιγίδα της Αρχαιολογικής Εταιρείας και αποτελεί το πρώτο ιερό και μαντείο των θεών του Κάτω Κόσμου που ήρθε στην επιφάνεια. Είναι ένα μεγαλοπρεπές ταφικό μνημείο του 5ου αιώνα π.Χ. και αποτελείται από πολυγωνική τοιχοδομία, σιδερόφρακτες πύλες, αποθήκες και θηριώδεις διαδρόμους (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2012). Το ιερό υπέστη καταστροφές από πυρπολισμούς από Ρωμαίους το 165 π.Χ. σύμφωνα με πληροφορίες που μπορούν να αντληθούν από τον Πausανία, τον Πλούταρχο και τον Λουκιανό, όμως η φήμη του διατηρήθηκε για πολλούς αιώνες. Πλέον, έχουν ξεκινήσει εργασίες ανάδειξης του χώρου στο πλαίσιο έργου του ΕΣΠΑ με τίτλο «Ανάδειξη αρχαιολογικών χώρων Νεκρομαντείου και Εφύρας».

3.2.4 Τουρισμός Ολοκαυτώματος

Τη Δευτέρα 10 Μαΐου 2010 έλαβε χώρα η Τελετή Αποκαλυπτηρίων του Μνημείου Ολοκαυτώματος Ελλήνων Εβραίων στην Αθήνα ως φόρος τιμής στα θύματα του Ολοκαυτώματος και αποτελεί έργο της Ντιάννας Μαγκανιά, το οποίο επιλέχθηκε μετά από διαγωνισμό στον οποίο συμμετείχαν συνολικά δεκαεννέα καλλιτέχνες. Το μνημείο αναπαριστά ένα μαρμάρينو διαμελισμένο Άστρο του Δαβίδ, αποτυπώνοντας το πλήγμα που υπέστη ο Εβραϊσμός στον Ελλαδικό χώρο από τους ναζί. Αποκομμένα τρίγωνα υπάρχουν διάσπαρτα πλησίον του ακέραιου κεντρικού τμήματος, το οποίο συμβολίζει τον πυρήνα που παρέμεινε για να συνεχίσει την ιστορική πορεία του Εβραϊκών Κοινοτήτων της χώρας μας. Το μέρος όπου τοποθετήθηκε είναι κρίσιμης σημασίας καθώς λίγα μέτρα πιο πέρα παγιδεύτηκαν και συνελήφθησαν οι Εβραίοι από τους Γερμανούς, ενώ ταυτόχρονα κατέχει το ρόλο μνημείου αλλά και μνήματος για όσους δεν κατέληξαν να έχουν δικό τους τάφο (Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο, 2010).

Με Προεδρικό Διάταγμα, 95 χωριά σε όλη τη χώρα μας αναγνωρίστηκαν ως «Μαρτυρικά χωριά και πόλεις» έχοντας υποστεί πολλαπλές καταστροφές τόσο από ξένους εισβολείς όσο και από κατακτητές με τα περισσότερα από αυτά τα μέρη να έχουν καταστραφεί υπό τη Γερμανική Κατοχή (1941-1944).

Η σφαγή των Καλαβρύτων που έλαβε χώρα κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, το 1943, από Γερμανούς στρατιώτες αποτελεί ένα από τα πιο μελανά σημεία της ιστορίας μας, καθώς αφού κλειδώνοντας τα γυναικόπαιδα στο δημοτικό σχολείο, όλοι οι άντρες μεταξύ 14 και 65 ετών οδηγήθηκαν σε έναν κοντινό λόφο και εκτελέστηκαν όλοι. Ακόμα και σήμερα δεν έχει υπολογιστεί ο ακριβής αριθμός θυμάτων αλλά υπολογίζεται να ξεπερνάει τους 800 νεκρούς. Πλέον στο δημοτικό σχολείο στεγάζεται το Δημοτικό Μουσείο Καλαβρυτινού Ολοκαυτώματος το οποίο εγκαινιάσθηκε το 2005 και έχει ως κύριο μέλημα τη συντήρηση, τεκμηρίωση, έκθεση, ερμηνεία και συλλογή υλικού που σχετίζεται με το Ολοκαύτωμα των Καλαβρύτων (Δενεζάκης Α., 2021).

Εικόνα 3.2.8: Μνημείο πεσόντων στα Καλάβρυτα

Πηγή: <https://www.ethnos.gr>

Το Δομένικο που βρίσκεται στη Λάρισα το 1943 υπέστη ολοκληρωτική καταστροφή εξαιτίας του ότι οι Ιταλοί στρατιώτες θέλησαν να εκδικηθούν τον άμαχο πληθυσμό, αφού είχαν χάσει εννέα στρατιώτες λόγω των ανταρτών. Οι Ιταλοί, φτάνοντας στο χωριό και ξεχωρίζοντας τα γυναικόπαιδα και τους ηλικιωμένους, ξεκίνησαν να εκτελούν πάνω από 194 άτομα. Ταυτόχρονα, βάζοντας φωτιά στο σπίτι του Γιάννη Καραγιάννη η οποία επεκτάθηκε σταδιακά σε όλη την περιοχή, το Δομένικο κάηκε ολοσχερώς. Πλέον, έπειτα από πολλές χρονοβόρες διαδικασίες από το μέρος των κατοίκων του χωριού, η ιταλική στρατιωτική δικαιοσύνη αναγνωρίζει ως εγκλήματα τις πράξεις των Ιταλών στρατιωτικών δυνάμεων, αλλά δεν βρίσκεται κανένας εν ζωή για να τιμωρηθεί (Το Βήμα, 2013).

Τέλος, το Ολοκαύτωμα του Κέδρους, το Ολοκαύτωμα του Αμαρίου όπως είναι επίσης γνωστό, έλαβε χώρα το 1944 όταν ο Γερμανικός στρατός περικύκλωσε εννέα χωριά, που βρίσκονταν στην κοιλάδα του Αμαρίου στην Κρήτη, και ξεκίνησε να σκοτώνει άμαχο πληθυσμό, να σφάζει ζώα και να λεηλατεί σπίτια σε κάθε χωριό. Με αυτόν τον τρόπο οι Γερμανοί προσπάθησαν να εκφοβίσουν τον τοπικό πληθυσμό και να αποτρέψουν τους αντάρτες να επιτεθούν στις γερμανικές δυνάμεις. Οι νεκροί υπολογίστηκαν στους 164 και λέγεται ότι αφού σκότωναν τους πολίτες, περίλουζαν τα

πτώματα με βενζίνη και τα έκαιγαν. Σήμερα υπάρχουν μνημεία σε καθένα από τα χωριά όπου έλαβαν χώρα οι θηριωδίες, και ενώ κάποια παρέμειναν ακατοίκητα, άλλα έχουν αναστηλωθεί και θεωρούνται πλέον σύμβολα ζωντανής αντίστασης (Κλώντζα Ο., 2013).

3.2.5 Τουρισμός Πεδίων Μαχών

Η Ελλάδα αποτελεί χώρα που ένας μεγάλος αριθμός μαχών έχουν λάβει μέρος και έχουν διαμορφώσει τη σημερινή εποχή και για αυτό θα γίνει αναφορά σε κάποια από τα πιο αναγνωρισμένα

Μπροστά από το κτίριο της Βουλής στην Αθήνα, υπάρχει το μνημείο του άγνωστου στρατιώτη το οποίο αποτελεί ένα κενοτάφιο και έχει ανεγερθεί προς τιμή των πεσόντων σε όλους τους πολέμους που έχουν λάβει χώρα. Το μνημείο περιβάλλεται από πωρόλιθους όπου εκεί έχουν χαραχθεί τα μέρη όπου έχουν δοθεί μάχες με πολλά θύματα στην περίοδο της νεότερης ιστορίας.

Ένα από τα πιο γνωστά πεδία μαχών στην Ελλάδα είναι εκείνο των Θερμοπύλων και ενώ υπήρχε αρκετά συχνά σημείο πολεμικών συγκρούσεων, χαρακτηρίστηκε από την μάχη των Θερμοπύλων που διεξήχθη το 480 π.Χ. μεταξύ Ελλήνων και Περσών. Η επιλογή αυτού του μέρους ήταν κατάλληλη για να αντιμετωπιστεί η τεράστια περσική στρατιά καθώς δε θα τους δινόταν η ευκαιρία να αναπτύξουν εκεί τους αναγκαίους ελιγμούς για την προώθησή τους. Οι Έλληνες συμπύχθηκαν στους 300 Σπαρτιάτες του Λεωνίδα μαζί με 700 Θεσπιείς και έπεσαν στο πεδίο της μάχης για να υπερασπιστούν τα στενά των Θερμοπύλων. Αυτή η μάχη θεωρείται από πολλούς ότι έδωσε τη δυνατότητα να συνεχιστεί ο ελληνικός πολιτισμός με πολλούς ιστορικούς να αναφέρουν ότι η Ελλάδα έσωσε τον ευρωπαϊκό πολιτισμό τη συγκεκριμένη ιστορική στιγμή. Σήμερα, εκεί στέκεται αγέρωχο το άγαλμα του Λεωνίδα αλλά και ένα μνημείο για τους 700 Θεσπιείς που πολέμησαν στο πλευρό των Σπαρτιατών. Άλλες μάχες που διεξήχθησαν σε αυτό το σημείο ήταν μεταξύ Αυστραλών και Γερμανών κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου αλλά και πολλές μεταξύ των διαδόχων του Μ. Αλεξάνδρου. Μια ανασκαφική έρευνα στην περιοχή το 1939, έφερε στο φως μικρά

οχρωματικά έργα διαφόρων περιόδων, τάφους ρωμαϊκής και βυζαντινής εποχής, και λείψανα ρωμαϊκών και βυζαντινών οικοδομημάτων (Καράντζαλη Ε., 2012).

Εικόνα 3.2.9: Το άγαλμα του Λεωνίδα στις Θερμοπύλες

Πηγή: <https://www.newsit.gr>

Η Μάχη του Μαραθώνα τον Σεπτέμβριο του 490 π.Χ., μεταξύ Ελλήνων και Περσών έμεινε στην ιστορία καθώς με την νίκη του Ελληνικού στρατού, που είχε για αρχηγό τον Μιλτιάδη, οι ελληνικές πόλεις – κράτη έδειξαν στον κόσμο το θάρρος και την αριστεία τους και κέρδισαν δικαιωματικά την ελευθερία τους. Σε αυτή την μάχη αποδείχθηκε για πρώτη φορά ότι η Περσική Αυτοκρατορία των Αχαιμενιδών δεν ήταν αήττητη και κάθε μορφής ελληνική τέχνη -λογοτεχνία, γλυπτική, αρχιτεκτονική και κεραμική – έχει αποτυπώσει και παρουσιάσει αυτή τη στιγμή ως καθοριστική για την Ελληνική ιστορία. Φημολογείται ότι η μάχη ήταν αρκετά έντονη ώστε οι Έλληνες πολεμιστές να φαντάζονται πολεμιστές φαντάσματα να ορμούν κατά του εχθρού. Περισσότεροι από 6.000 Πέρσες σκοτώθηκαν ενώ οι Αθηναίοι έχασαν μόλις 192 πολεμιστές (Sekunda,2011). Στη σημερινή εποχή, έχουν δημιουργηθεί μουσεία και αγάλματα στον ευρύτερο χώρο της μάχης, ενώ με ανασκαφικές έρευνες ανακαλύφθηκαν αποτεφρωμένα οστά και μέσα στον Τύμβο, ίχνη από το νεκρόδειπνο. Το νεκρόδειπνο

γινόταν στα αρχαία χρόνια από τους νικητές ως ένας τρόπος για να τιμήσουν την ανδρεία των πεσόντων (World History Encyclopedia, 2012).

Η Μάχη των Οχυρών έλαβε χώρα το 1941 και αποτέλεσε την πρώτη μάχη της γερμανικής εισβολής στον Ελλαδικό χώρο και επιτέθηκαν στα οχυρά της θρυλικής «Γραμμής Μεταξά» στα βόρεια σύνορα της χώρας. Ως στόχος είχε τεθεί η κατάληψη των στρατηγικών περασμάτων της Στενωπού του Ρούπελ στις Σέρρες και του οροπεδίου του Κ. Νευροκοπίου στη Δράμα, λόγω του ότι οδηγούν στην ενδοχώρα, όμως αυτό τελικά δεν κατάφερε να υλοποιηθεί. Η μάχη αυτή διήρκησε τρεις ολόκληρες ημέρες και ακόμα και αν τα γερμανικά στρατεύματα νίκησαν, υπήρχαν μεγάλες απώλειες συγκριτικά με τις δυνάμεις τους και τις δυνάμεις των Ελλήνων. Τα προαναφερθείσα οχυρά είχαν σχεδιαστεί ως άμυνα κατά της Βουλγαρίας και αποτελούνταν από 21 ανεξάρτητα οχυρά τα οποία ήταν πλήρως εξοπλισμένα με χειρουργεία, συστήματα αερισμού, μαγειρεία κ.α. και το συνολικό έργο κόστιζε περίπου 1,5 δισεκατομμύρια δραχμές. Η απάντηση του Αντισυνταγματάρχη Γεώργιου Δουράτσου -διοικητή του οχυρού Ρούπελ- όταν τα Γερμανικά στρατεύματα ζήτησαν την παράδοση των οχυρών: «Τα οχυρά δεν παραδίδονται, αλλά καταλαμβάνονται», αποτελεί ένα διαφοροποιημένο «Μολών Λαβέ» και συνεχίζει να προκαλεί συγκίνηση έως και τη σύγχρονη εποχή. Αξίζει να τονιστεί ότι το οχυρό δεν καταλήφθηκε από τις γερμανικές δυνάμεις αλλά αναγκάστηκε να παραδοθεί όταν η χώρα υπέγραψε την συνθηκολόγηση. Αναμφίβολα, η Μάχη των Οχυρών αποτελεί μία από τις πιο ηρωικές στιγμές στην ιστορία και έβαλε το δικό της λιθαράκι στην προσπάθεια των συμμάχων για επικράτηση κατά του Άξονα στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Τη σύγχρονη εποχή, τα οχυρά βρίσκονται ενεργά και σε καλή κατάσταση ενώ αρκετά είναι ανοιχτά και στους επισκέπτες. Το 2016 διοργανώθηκε για πρώτη φορά ένα διήμερο ιστορικών αναβιώσεων της μάχης των οχυρών Ρούπελ και Ιστίμπεη, με πλήθος επισκεπτών, 4000 περίπου, να ακολουθεί αυτό το διήμερο. Βλέποντας το ενδιαφέρον και το πλήθος τουριστών ο Εθνικός Οργανισμός Τουρισμού και το Υφυπουργείο Τουρισμού φαίνονται πρόθυμοι να υποστηρίξουν τη διοργάνωση και να την καθιερώσουν σε ετήσια βάση (Σαββίδης Π., 2021).

Όσο αφορά την επανάσταση του 1821, αξιοσημείωτη θεωρείται η μάχη στο Χάνι της Γραβιάς όπου 120 Έλληνες υπό την καθοδήγηση του Οδυσσέα Ανδρούτσου

προέβαλαν αντίσταση στις δυνάμεις του Ομέρ Βρυώνη. Όταν οι Τούρκοι περικύκλωσαν την περιοχή και το Χάνι, ζήτησαν να παραδοθεί ο ελληνικός στρατός, όμως ο Ανδρούτσος δεν δέχτηκε και η διαπραγμάτευση κατέληξε υβριστική, και αποτελεσματικά ο δερβίσης έπεσε νεκρός από σφαίρα του Ανδρούτσου, δίνοντας με αυτό τον τρόπο το σύνθημα για έναρξη της μάχης. Οι Τούρκοι επιτέθηκαν στο πανδοχείο, αλλά αποκρούστηκαν με μεγάλες απώλειες και αναγκαστικά κατέληξαν να υποχωρούν, ενώ ο Βρυώνης διέταξε να οπλιστεί με κανόνια προκειμένου να ανατινάξει το κτίριο. Οι Τούρκοι σταμάτησαν την επίθεση, στην αναμονή των κανονιών, ενώ οι Έλληνες, έχοντας καταλάβει της προθέσεις των αντιπάλων τους, κατάφεραν να εγκαταλείψουν κρυφά το Χάνι περνώντας ανάμεσα από τις εχθρικές τουρκικές γραμμές, στοιχίζοντας τους μόλις 6 νεκρούς. Το Χάνι έχει πλέον αναπαλαιωθεί και είναι ανοικτό στο κοινό. Στα μέρη του αναπαλαιωμένου χώρου μπορούν οι επισκέπτες να δουν τα θεμέλια του χανιού που χρησιμοποιήθηκε από τον Ανδρούτσο και τον υπόλοιπο στρατό (Θάνος Η., 2022).

3.2.6 Τουρισμός Σκλαβιάς

Στην Ελλάδα, όταν γίνεται λόγος για σκλαβιά το μυαλό όλων ταυτίζεται με τα 400 χρόνια όπου η Ελληνική χώρα βρισκόταν υπό τον Τουρκικό ζυγό, σε σχεδόν ολόκληρη την έκτασή της και χρονολογικά προσδιορίζεται από την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453 μέχρι και την Ελληνική επανάσταση του 1821.

Κατά την Οθωμανική περίοδο ο χαρακτήρας του κράτους ήταν θεοκρατικός και το καθεστώς όλων των υπηκόων είχε σαν βάση του τον Ισλαμικό νόμο. Τόσο οι Χριστιανοί όσο και οι Εβραίοι δεν ήταν ίσοι με τους μουσουλμάνους κατοίκους και αυτό είχε αντίκτυπο σε καθημερινή βάση καθώς ζούσαν σε διαφορετικές συνοικίες, ήταν υποχρεωμένοι να ντύνονται διαφορετικά, δεν είχαν τη δυνατότητα να συμμετέχουν στην πνευματική ζωή των μουσουλμάνων αλλά ούτε μπορούσαν να συμμετέχουν ενεργά στην μουσουλμανική κοινωνία.

Επιπροσθέτως η οικονομική κατάσταση της χώρας μας ήρθε αντιμέτωπη με σημαντική υποβάθμιση, κάνοντας τη ζωή σε σημαντικό βαθμό αγροτική και οι Χριστιανοί

αντιμετώπιζαν βαριά φορολογία. Το 1600 επιβλήθηκε στρατιωτική διοίκηση σε όσα τμήματα της Ελλάδας προέβαλαν αντίσταση και σε πλειοψηφία το στρατιωτικό σώμα αποτελούνταν από νεαρά αγόρια Χριστιανικών οικογενειών που είχαν απομακρυνθεί από τις οικογένειές τους, ενώ σε περίπτωση δικαιοπραξίας σφαγές του άμαχου πληθυσμού λάμβαναν χώρα πολύ συχνά.

Συνήθως μετά από κάποια άκαρπη επανάσταση, γινόταν εξισλαμισμοί και για αυτόν τον λόγο αρκετοί ήταν οι Έλληνες οι οποίοι προτίμησαν να ξενιτευτούν και να καταφύγουν στα βουνά για να γλιτώσουν (Greene M.2015). Μετά από 30 άκαρπες επαναστάσεις, η επανάσταση του 1821 έμεινε χαραγμένη στην ιστορία και είχε σαν αποτέλεσμα την ολική απελευθέρωση της Ελλάδας.

Ένας όρος που χρησιμοποιήθηκε αρκετά εκείνη την περίοδο και πλέον έχει γίνει ευρύτερα γνωστός, είναι εκείνος του Κρυφού Σχολείου, και χρησιμοποιήθηκε για να ορίσει τη διδασκαλία από μοναχούς και άλλους κληρικούς σε νεαρά Ελληνόπουλα η οποία λάμβανε χώρα σε μοναστήρια ή νάρθηκες ναών.

Πολλοί είναι οι υποστηρικτές που καταρρίπτουν το μύθο υποστηρίζοντας ότι δεν υπήρχε αυτός ο θεσμός δεδομένου ότι οι Οθωμανοί είχαν διατηρήσει κάποια προνόμια των Ελλήνων υπηκόων, εκ των οποίων και της εκπαίδευσης, ενώ και ιστορικοί, όπως ο Γιάννης Βλαχογιάννης σημειώνουν ότι δεν υπάρχει καμιά ιστορική μαρτυρία που να βεβαιώνει την ύπαρξη κρυφού σχολείου.

Αξίζει να σημειωθεί ότι τα πρώτα χρόνια μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης οι συνθήκες δεν ευνοούσαν την λειτουργία σχολείων, με εξαίρεση λίγες πόλεις, και για αυτόν τον λόγο, ο Μανουήλ Χριστώνυμος, ο μετέπειτα Πατριάρχης Μάξιμος Γ', δίδασκε στην Ανδριανούπολη όπου βρισκόταν, τα παιδιά μερικών αρχόντων. Ταυτόχρονα και στην Κωνσταντινούπολη όπως και σε άλλες μεγάλες πόλεις, λειτουργούσαν «κοινά σχολεία», τα οποία θα χαρακτηρίζοντας στοιχειώδους εκπαίδευσης στη σύγχρονη εποχή, όπου οι γονείς πλήρωναν δασκάλους για την εκπαίδευση των παιδιών τους και σταδιακά αυτό το φαινόμενο ξεκίνησε να εξαπλώνεται παρά τις δυσκολίες (Στούκας Μ., 2017).

Αξίζει τέλος να σημειωθεί ότι κατά το 1811, στον τουρκοκρατούμενο ελληνικό χώρο υπήρχαν περίπου 2.000 σχολεία. Ωστόσο, το 1821 η Ελλάδα είχε 39 λόγιους συνολικά (Π.Ν. Παπαρούνης, «Τουρκοκρατία»).

3.2.7 Τουρισμός Φαντασμάτων

Στην Ελλάδα, λόγω των πολλαπλών ερειπίων από τις προαναφερθείσες καταστροφές, είναι φυσικό αυτά τα μέρη να έχουν ταυτιστεί με πολλές φανταστικές ιστορίες οι οποίες κάνουν λόγο για ανεξήγητα φαινόμενα σε εγκαταλελειμμένα μέρη, όπως πεδία μαχών, σπηλιές και γεφύρια.

Ένα τέτοιο μέρος, είναι Το Φρούριο Φραγκοκάστελλου στην Κρήτη στο οποίο το 1828 διεξήχθη η Μάχη του Φραγκοκάστελλου η οποία είχε σαν αποτέλεσμα να χαθούν 338 Έλληνες και περίπου 800 Οθωμανοί, με τα ελληνικά στρατεύματα να χάνουν την μάχη. Οι Δροσουλίτες αφορούν ένα οπτικό φαινόμενο κατά το οποίο δημιουργούνται σκιές, που μοιάζουν με ανθρώπους και αυτό το φαινόμενο ξεκινάει τις πρωινές ώρες, πριν από την ανατολή του ηλίου και σε ημέρες με νηνεμιά. Κάθε άνοιξη, στη επέτειο της Μάχης έχουν γίνει αναφορές από τους ντόπιους ότι έχουν δει τις προαναφερθείσες σκιές ντυμένες στα μαύρα, ως πεζούς και έφιππους στρατιώτες να βαδίζουν αργά προς το κάστρο (Κολυδάς Θ., 2022).

Άλλο ένα μέρος για το οποίο έχουν ακουστεί πολλές ιστορίες ανά τα χρόνια είναι το Σανατόριο που βρίσκεται στο όρος της Πάρνηθας, το οποίο χτίστηκε το 1912 για να θεραπευτούν ασθενείς οι οποίοι υπέφεραν από φυματίωση και λειτούργησε για περισσότερο από 30 χρόνια. Το 1960 σήμανε το τέλος του καθώς εκεί άνοιξε για σύντομο διάστημα ένα ξενοδοχείο και στη συνέχεια μεταφέρθηκε εκεί ο Οργανισμός Τουριστικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης, ο οποίος δραστηριοποιήθηκε μέχρι το 1984 και έπειτα το κτίριο εγκαταλείφθηκε. Το 1999 με τον σεισμό που προκλήθηκε το κτήριο θεωρήθηκε ακατάλληλο για λόγους ασφαλείας και ξεκίνησε να γίνεται λόγος για επιδρομές από άτομα με σκοπό την περαιτέρω υπονόμηση του κτηρίου. Μετά τις πυρκαγιές που έλαβαν χώρα το 2007 στην ευρύτερη περιοχή της Πάρνηθας, το κτίριο ξεκίνησε να χρησιμοποιείται πλέον κυρίως από τοξικομανείς ενώ ταυτόχρονα πολλές

φορές έχουν εγερθεί συζητήσεις για σατανικά τελετουργικά, φωνές απόκοσμες και παραφυσικά θεάματα σύμφωνα με τους επισκέπτες του. Επιπροσθέτως, φημολογείται πως το υπόγειο του αποτελούσε το νεκροτομείο και πλέον εκεί κατοικούν φαντάσματα. Στην απέναντι πλευρά του δρόμου, ο καλλιτέχνης Σπυρίδων Δασίδης δημιούργησε ένα έργο με τίτλο το «Πάρκο των Ψυχών» με κύριο μέλημα να υπενθυμίζει τα συναισθήματα και τις μνήμες του σανατόριου καθώς και τον πόνο που αντιμετώπισαν οι νοσούντες (Γκάτσου Μ., 2021).

Εικόνα 3.2.10: Το σανατόριο της Πάρνηθας
Πηγή: <https://www.offlinepost.gr/>

Άλλο ένα πέπλο μυστηρίου καλύπτει το Αρχοντικό Λόγγου ή το Κόκκινο Σπίτι στη Θεσσαλονίκη, που έχει ονομαστεί έτσι εξαιτίας του εντυπωσιακού κόκκινου χρώματος που καλύπτει το εξωτερικό του και έχει ανακηρυχθεί διατηρητέο. Χτίστηκε μεταξύ 1926 και 1928 από τον αρχιτέκτονα Λεονάρντο Γεννάρι για τον πλούσιο βιομήχανο κλωστοϋφαντουργίας, Γιάννη Λόγγο και έχει φημολογηθεί ότι μαστίζεται από κακή τύχη διότι μόλις τελείωσε η κατασκευή του, η κατασκευαστική εταιρεία που το οικοδόμησε απροσδόκητα χρεοκόπησε και το εργοστάσιο Λόγγος κάηκε ολοσχερώς από αδιευκρίνιστα αίτια. Το κτήριο πιστεύεται ότι είναι στοιχειωμένο, καθώς πολλοί περαστικοί έχουν κάνει λόγο για φαντάσματα και δείγματα παραφυσικής

δραστηριότητας, ενώ κάποιοι έχουν αναφέρει ότι σε αυτό το κτήριο έχουν λάβει χώρα αυτοκτονίες (Archaeology Newsroom, 2021).

Εικόνα 3.2.11: Το Κόκκινο Σπίτι

Πηγή: <https://www.kathimerini.gr>

Ένα πολυσυζητημένο κτήριο στην Αθήνα είναι η βίλα Καζούλη που βρίσκεται στην Κηφισιά. Πρόκειται για μία έκταση 47 στρεμμάτων που χτίστηκε από τον Αιγυπτιώτη επιχειρηματία Νικόλαο Καζούλη του οποίου αποτελούσε την εξοχική του κατοικία. Ωστόσο την περίοδο της Γερμανικής κατοχής η βίλα καταλήφθηκε από τους Γερμανούς στρατιώτες και εγκαταστάθηκε εκεί το φρουραρχείο των SS. Στο υπόγειο αυτού του κτηρίου δεκάδες Έλληνες φυλακίστηκαν, βασανίστηκαν και εκτελέστηκαν από τους Ναζί, ενώ φημολογείται ότι πολλοί είναι θαμμένοι στους χώρους του κτηρίου. Αυτό και το γεγονός ότι είναι χτισμένο πάνω σε τούρκικο νεκροταφείο, έχουν αποτελέσει αφορμή για πολλούς μύθους, ενώ πολλοί επισκέπτες μιλούν για μια περίεργη αίσθηση που τους δημιουργείται όταν περιφέρονται στα έρημα δωμάτια, καθώς εικάζεται ότι οι βασανισμένες από τους Ναζί ψυχές περιφέρονται στο κτήριο και τους χώρους του. Η έπαυλη επίσης φιλοξένησε και τα γυρίσματα της ταινίας «Υπολοχαγός Νατάσα», με πρωταγωνίστρια την Αλίκη Βουγιουκλάκη.

Ακόμα ένα σπίτι που έχει αποτελέσει αφορμή για συζητήσεις είναι η βίλα Καλλέργη, στην Ραφήνα η οποία ανήκε στον Περικλή Καλλέργη, ο οποίος, το 1910, φημολογείται να αυτοκτόνησε αφού δολοφόνησε τη γυναίκα του, ενώ κάποιες εκδοχές της ιστορίας λένε ότι έβαλε τέλος στη ζωή του αφού σκότωσε τα παιδιά του. Μια άλλη εκδοχή της ιστορίας υποστηρίζει ότι κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, το σπίτι καταλήφθηκε από Ναζί οι οποίοι βασάνιζαν στρατιώτες στα υπόγεια. Έκτοτε πολλά παράδοξα φαινόμενα έχουν αναφερθεί όπως το ότι σε προσπάθεια κατεδάφισης του σπιτιού, η μπουλντόζα σταμάτησε ξαφνικά να λειτουργεί και δύο από τους εργαζόμενους πέθαναν ξαφνικά από καρδιακή προσβολή. Άλλος ένας μύθος κάνει λόγο για έναν άντρα ο οποίος έπειτα από στοίχημα με φίλο του να περάσει ένα βράδυ στην έπαυλη, την επόμενη ημέρα βρέθηκε εκεί νεκρός. Τέλος τόσο κάτοικοι όσο και ερευνητές έχουν αναφέρει την ύπαρξη παράδοξων συμβόλων μέσα στο σπίτι αλλά και περαστικοί έχουν κάνει λόγο για φωνές, ουρλιαχτά, βογγητά και παράξενα φώτα να ακούγονται και να προβάλλονται από τα υπόγεια της βίλας. Αυτό ώθησε ειδικούς να μελετήσουν τη βίλα αλλά και την ευρύτερη περιοχή και διαπίστωσαν ότι η ατμόσφαιρα περιέχει αρνητικά ιόντα σε ασυνήθιστα υψηλά επίπεδα, γεγονός που πιστεύεται ότι συνδέεται με την ύπαρξη παραφυσικής δραστηριότητας.

Τέλος, το φάντασμα της Σοφί ντε Μαρμπουά-Λεμπρέν, γνωστή και ως Δούκισσα της Πλακεντίας έχει εικαστεί ότι περιπλανιέται φορώντας ένα λευκό νυχτικό στο μέγαρο της Δουκίσσης Πλακεντίας, από το σπίτι Ελληνίδας πιανίστριας Τζίνα Μπαχάουερ στο Χαλάνδρι, ακούγονται περίεργοι θόρυβοι, μελωδίες πιάνου και κυκλοφορεί μία μαυροφορεμένη γυναίκα, ενώ η Σοφία Λασκαρίδου φαίνεται να έχει στοιχειώσει το εγκαταλελειμμένο σπίτι της στην Καλλιθέα μετά την αυτοκτονία του αγαπημένου της λογοτέχνη Περικλή Γιαννόπουλου.

3.2.8 Τουρισμός Φυλακών

Οι φυλακές της Ελλάδας οι οποίες είναι πιο αναγνωρισμένες μπορεί να μην θεωρούνται υψηλών προδιαγραφών με γνωστούς κρατούμενους όπως οι αντίστοιχες του εξωτερικού, αλλά έχουν μια μακρά ιστορία και αποτελούν μέρη στα οποία αθώοι άνθρωποι φυλακίστηκαν ή άδικα είτε για λόγους ασφάλειας όπως λόγω χάριν λόγω

μολυσματικών ασθενειών. Αυτές οι ιστορίες έχουν διαιωνιστεί ακόμα και στη σύγχρονη εποχή, ενώ με πιο σύγχρονα μέσα κάποια από τα μέρη έχουν πάρει μεγαλύτερη δημοσιότητα.

Ένα από αυτά τα μέρη είναι η Σπιναλόγκα, η οποία έγινε διεθνώς γνωστή μέσα από το βιβλίο της Victoria Hislop με τίτλο «Το νησί» το οποίο γνωστοποίησε τις συνθήκες ζωής των αρρώστων. Το νησί της Σπιναλόγκας βρίσκεται στο νομό Λασιθίου της Κρήτης, στον κόλπο Μεραμπέλου και οχυρώθηκε κατά την ελληνοτουρκική περίοδο από Ενετούς, λόγω της στρατηγικής του θέσης. Αφού το νησί καταλήφθηκε από Τούρκους το 1715, ενώ σταδιακά διαμορφώθηκε ως ένας αμιγώς οθωμανικός οικισμός, περιθωριοποιήθηκε και χρησιμοποιήθηκε ως τόπος εξορίας και απομόνωσης, μέχρι τον 19^ο αιώνα όταν αναδείχθηκε λόγω του ότι μπορούσαν να εξάγουν με μεγάλη ευκολία το εμπόριο. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα λόγω των πολιτικών εξελίξεων, στο νησί εγκαταστάθηκαν Γαλλικές στρατιωτικές δυνάμεις αλλά το 1903 η Κρητική Πολιτεία αποφάσισε την δημιουργία και λειτουργία Λεπροκομείου στη Σπιναλόγκα με στόχο την απομόνωση και θεραπεία όσων έπασχαν από την νόσο του Χάνσεν. Αρχικά φιλοξενήθηκαν 250 ασθενείς από όλη την Κρήτη, αλλά σταδιακά μετατράπηκε σε Διεθνές Λεπροκομείο και φιλοξενούσε ασθενείς από σχεδόν ολόκληρη την Ευρώπη. Η λειτουργία του έπαυσε το 1957 όταν εφευρέθηκαν τα κατάλληλα αντιβιοτικά και αφού ένας Βρετανός πρώην στρατιώτης υπέβαλε αναφορά σχετικά με την κακή ιατρική περίθαλψη και τις απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης. Επιπλέον, αποτελούσε το μοναδικό μέρος της χώρας μας όπου δεν έγιναν προσπάθειες κατάκτησης του λόγω των λεπτρών και ο τελευταίος κάτοικος αποχώρησε από το νησί το 1962 και ήταν ο ιερέας. Λόγω του βιβλίου αλλά και της τηλεοπτικής σειράς, η οποία βασίστηκε σε εκείνο, οι τουρίστες που επισκέπτονται το νησί αριθμούνται σε πάνω από 300.000, κάνοντας έτσι τη Σπιναλόγκα το δεύτερο πιο πολυσύχναστο αρχαιολογικό χώρο της Κρήτης μετά το ανάκτορο της Κνωσσού (Μοσχόβη Γ., 2012). Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι στις 25 Ιανουαρίου 2019 διαβιβάστηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού στο Κέντρο Παγκόσμιας Κληρονομιάς ο φάκελος υποψηφιότητας του Φρουρίου της Σπιναλόγκας ώστε να εγγραφεί στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO (Πρώτο Θέμα, 2019).

Εικόνα 3.2.12: Το νησί της Σπιναλόγκας

Πηγή: <https://www.protothema.gr/>

Άλλο ένα ίδρυμα για τη θεραπεία της λέπρας στην Ελλάδα βρισκόταν στην Χίο αλλά η ιστορία του παραμένει άγνωστη στην πλειοψηφία των ανθρώπων που ζουν εκτός του νησιού. Το Λωβοκομείο της Χίου αποτελεί το μακροβιότερο υγειονομικό ίδρυμα της Ελλάδας και χτίστηκε αποκλειστικά για την αντιμετώπιση της λέπρας. Σε αντίθεση με την Σπιναλόγκα και άλλα άσυλα που προσέφεραν παρόμοιες θεραπείες, το ίδρυμα προσέφερε ουσιαστική περίθαλψη στους ασθενείς μέσω τακτικών επισκέψεων δύο γιατρών. Επιπροσθέτως αξίζει να υπογραμμισθεί ότι οι συνθήκες διαβίωσης των ασθενών ήταν άριστες καθώς υπήρχαν όλες οι σημαντικές υποδομές όπως ιατρείο και φαρμακείο αλλά και ζεστό νερό, ενώ στις 8 Σεπτεμβρίου το 2011 χαρακτηρίστηκε ως Μνημείο από το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο και το Κεντρικό Συμβούλιο Νεότερων Μνημείων του Υπουργείου Πολιτισμού, αλλά δυστυχώς πλέον έχει εγκαταλειφθεί (Κουτρή Β., 2021).

Στον Ελλαδικό χώρο υπάρχουν δύο νησιά φυλακών και αυτά είναι η Μακρόνησος και η Γυάρος. Η Μακρόνησος βρίσκεται στο Αιγαίο Πέλαγος και κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων (1912-1913) είχαν μεταφερθεί στο νησί Τούρκοι αιχμάλωτοι οι οποίοι γύρισαν στην Τουρκία μετά την υπογραφή ειρήνης, ενώ από τη δεκαετία του 1940 έως και τη δεκαετία του 1970 αποτέλεσε χώρο πολιτικής φυλακής με εντολή του

τότε Έλληνα Πρωθυπουργού, Σοφούλη, για κομμουνιστές και αριστερούς. Οι συνθήκες των αιχμαλώτων ήταν απάνθρωπες με πολύ κρύο ή ζέστη, απειροελάχιστα τρόφιμα και νερό, ενώ μέσω βασανισμού προσπαθούσαν οι στρατιώτες να αλλάξουν τις απόψεις των κρατουμένων και να τους κάνουν να υπογράψουν μια «δήλωση μετάνοιας». Έτσι το νησί είχε μεταμορφωθεί σε στρατόπεδο «Εθνικής Αναμόρφωσης» και πολλοί από τους κρατούμενους δεν τα κατάφεραν λόγω των βασανιστηρίων και άφησαν την τελευταία τους πνοή στην Μακρόνησο ή δολοφονήθηκαν, ενώ καταργήθηκε επίσημα το 1957. Κάποιοι από τους διάσημους Έλληνες που φυλακίστηκαν εκεί ήταν ο Παντελής Βούλγαρης, ο Μίκης Θεοδωράκης και ο Γιάννης Ρίτσος και το νησί και η ιστορία του έχουν γνωστοποιηθεί τόσο μέσω βιβλίων και ταινιών αλλά και από την ανακήρυξη του ως ιστορικό τόπο (με την απόφαση 1985/252) και προστατευόμενο εθνικό μνημείο από το 1989 και επισκέπτες μπορούν να το πλησιάσουν μόνο με εκδρομικά σκάφη. Τέλος, υπάρχει πρόταση η Μακρόνησος να ανακηρυχθεί Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO κάνοντας το πρώτο ελληνικό μνημείο του 20ου αιώνα ενώ έχει αρχίσει να είναι πιο αναγνωρίσιμο δεδομένου ότι τον Ιούνιο του 2018, χιλιάδες άνθρωποι επισκέφτηκαν και πάλι το νησί (Μπόννης Χ., 2018).

Συνεχίζοντας με τα νησιά φυλακών, η Γυάρος ή αλλιώς «Το νησί του διαβόλου» όπως το αποκαλούσαν πολλοί είναι ένα μικρό και πλέον ακατοίκητο Κυκλαδίτικο νησί. Στα Ρωμαϊκά χρόνια χρησιμοποιήθηκε ως τόπος εξορίας ενώ από το 1948 έως το 1974 χρησιμοποιήθηκε ως φυλακή Μαρτύρων του Ιεχωβά, αριστερών και κομμουνιστών αντιφρονούντων, συμπεριλαμβανομένων για πρώτη φορά και των γυναικών ανεξαρτήτου ηλικίας και για προληπτικούς λόγους. Μέσα σε αυτά τα χρόνια πέρασαν περισσότεροι από 22.000 εξόριστοι οι οποίοι ήταν θύματα ψυχολογικών, και όχι μόνο βασανιστηρίων, καταναγκαστικής εργασίας και απάνθρωπων συνθηκών διαβίωσης με ελάχιστο νερό και χαλασμένο φαγητό. Οι ίδιοι οι κρατούμενοι έχτισαν την φυλακή και πολλοί από αυτούς δεν επέζησαν την κράτησή τους καθώς πέθαιναν συχνά από πείνα και δίψα, από έλλειψη ιατρικής περίθαλψης ή ακόμα και λόγω των βασανιστηρίων και έτσι το νησί μετατράπηκε σε ενός είδους στρατοπέδου συγκέντρωσης σε ελληνικό έδαφος. Διαμαρτυρίες σε διεθνές επίπεδο βελτίωσαν ελάχιστα τις συνθήκες κράτησης αλλά το 1952 τόσο η Διεθνής Κοινότητα όσο και τα

Ηνωμένα Έθνη ζήτησαν τη μεταφορά των κρατούμενων σε φυλακές της ηπειρωτικής χώρας. Η χούντα διέψευδε τις μαρτυρίες για τη Γυάρο, όμως ένας Γερμανός δημοσιογράφος κατάφερε με ιδιωτικό αεροπλάνο να τραβήξει αεροφωτογραφίες και στη συνέχεια πολλοί ρεπόρτερ ακολούθησαν το παράδειγμα του. Αυτά τα ντοκουμέντα δημοσιεύτηκαν σε όλο τον κόσμο και έπαιξαν σημαντικό ρόλο στον αποκλεισμό της χώρας μας από το Συμβούλιο της Ευρώπης λόγω κατάχρησης βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και στην απαίτηση για το κλείσιμο των φυλακών. Το 1974 οι φυλακές έκλεισαν και από το 2001 έχει ανακηρυχθεί ιστορικό μνημείο ενώ από το 2011 αποτελεί προστατευόμενη περιοχή NATURA, έχει την μεγαλύτερη αποικία από φώκιες *monachus monachus* στη Μεσόγειο και είναι εκτός ορίων για το κοινό (Lothar A. Hoppen, 2019).

Εικόνα 3.2.13: Η φυλακές της Γυάρου

Πηγή: <https://greece.terrabook.com>

Άλλη μια διαβόητη φυλακή του παρελθόντος είναι το Επταπύργιο της Θεσσαλονίκης, ή Yedi Kule που είναι το Τούρκικο όνομα του, και χτίστηκε το 14^ο αιώνα μ.Χ. με τον αρχικό σκοπό να χρησιμοποιηθεί ως φρούριο. Το Τούρκικο όνομα του προήλθε όταν κατά την Οθωμανική αυτοκρατορία προσέθεσαν τον έβδομο πύργο και χρησιμοποιήθηκε ως οθωμανικό στρατιωτικό φρούριο. Τη δεκαετία του 1890 μετατράπηκε σε φυλακές

καθώς το φρούριο δεν εξυπηρετούσε πια τους σκοπούς των Οθωμανών. Έκτοτε ξεκίνησε η ιστορία μιας από των τις απάνθρωπες φυλακές στο ελληνικό έδαφος όπου κρατούνταν πολιτικοί αιχμάλωτοι ανεξαρτήτου ηλικίας και φύλου υπό το καθεστώς του Μεταξά το 1936 έως και τα χρόνια της δικτατορίας. Ακόμα και μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης το 1912 η φιλοσοφία της φυλακής παρέμεινε ίδια και το μόνο που άλλαξε ήταν το όνομα που πλέον ήταν ελληνικό. Στην πλειοψηφία τους οι κρατούμενοι πέθαιναν στην φυλακή κατά τη διάρκεια της κράτησης τους και αντιμετώπιζαν καθημερινά άθλιες συνθήκες κράτησης. Άλλο ένα χαρακτηριστικό αυτής της φυλακής ήταν το ότι όλοι οι φυλακισμένοι αντιμετωπιζόταν το ίδιο από τους υπαλλήλους, ανεξαρτήτως της ποινής που τους είχε αποδοθεί. Κατά τη διάρκεια του καθεστώτος του Μεταξά οι κανόνες έγιναν ακόμα πιο σκληροί με απόγιο την περίοδο της Γερμανικής κατοχής όπου ο στρατός εκμεταλλεύτηκε την κακή φήμη που διατηρούσαν οι φυλακές και τις διαιώνισαν ακόμα περισσότερο μέσω απάνθρωπων βασανιστηρίων με περισσότερα από 500 άτομα να χάνουν τη ζωή τους εκείνη την περίοδο λόγω της βιαιότητας. Μετά την λήξη της Χούντας, έγιναν πολλαπλά αιτήματα για να κλείσει το Επταπύργιο και να δημιουργηθεί μια άλλη φυλακή με καλύτερες συνθήκες κράτησης και αυτό το αίτημα έγινε δεκτό το 1989. Τότε οι φυλακές του Επταπυργίου έκλεισαν και δημιουργήθηκαν νέες στα Διαβατά. Τη σύγχρονη εποχή στο χώρο του λειτουργεί μουσείο και έχει περιέλθει στην κυριότητα του Υπουργείου Πολιτισμού αλλά κυρίως οι τουρίστες το επισκέπτονται για τη θέα του και λίγοι είναι εκείνοι που γνωρίζουν την πραγματική του ιστορία. Σαν απόδειξη της σκληρότητας που έλαβε χώρα στο Επταπύργιο έχουν γραφτεί πολλά τραγούδια που αποδίδουν την έλλειψη ανθρωπιάς με την οποία αντιμετωπιζόνταν οι κρατούμενοι (Μερτσανίδου Ε., 2019).

Συνεχίζοντας με την πόλη της Θεσσαλονίκης, ο Λευκός Πύργος αποτελεί και εκείνος με τη σειρά του μέρος σκοτεινού τουρισμού. Πλέον μπορεί να θεωρείται μνημείο της πόλης αλλά λίγοι είναι εκείνοι που ξέρουν ότι κατά τους χρόνους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αποτελούσε φυλακή βαρυποινιτών. Για αυτόν τον λόγο το 19^ο αιώνα είχε πάρει και το όνομα Πύργος του Αίματος, λόγω των πολλαπλών εκτελέσεων των κρατούμενων της, ενώ μια άλλη εκδοχή της ιστορίας θέλει αυτό το όνομα να είναι εμπνευσμένο από τις σφαγές των Οθωμανών που έλαβαν χώρα στο ίδιο σημείο. Βάσει περιγραφών και παλαιών απεικονίσεων, το τμήμα του τείχους που ήταν

στραμμένο προς τη θάλασσα και κατεδαφίστηκε το 1867, είχε τρεις πύργους, εκ των οποίων ο ανατολικός ήταν ο Λευκός Πύργος, κτισμένος στο σημείο όπου συναντιόταν το ανατολικό με το θαλάσσιο τείχος. Βάσει της αναφοράς του μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Ευστάθιο, στην περιγραφή της πολιορκίας της πόλης από της Νορμανδούς το 1185, ο Λευκός Πύργος χτίστηκε ως αντικατάσταση ενός παλαιότερου βυζαντινού πύργου. Αφού η Θεσσαλονίκη απελευθερώθηκε το 1912 το κτήριο του πύργου περιήλθε στο ελληνικό δημόσιο και ανά καιρούς υποστήριζε διάφορες χρήσεις. Κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στέγαζε το κέντρο διαβιβάσεων των Συμμάχων, και το 1916 ένας από τους ορόφους του φύλαξε αρχαιότητες που προέρχονταν από τις αρχαιολογικές δραστηριότητες των βρετανικών δυνάμεων, ενώ τη σύγχρονη εποχή λειτουργεί σαν μουσείο ιστορίας της Θεσσαλονίκης (Thessaloniki Tourism).

Άλλο ένα μέρος ανθρώπινου πόνου και μαρτυρίου αποτελεί το κτήριο στο Κολωνάκι όπου βρισκόντουσαν τα κρατητήρια των Γερμανικών στρατευμάτων στην οδό Μέρλιν 6. Το 1936 ξεκίνησαν τα έργα του μεγάρου της Εθνικής Ασφαλιστικής και αποτελούσε μια υπερσύγχρονη για την εποχή κατασκευή. Η ανέγερση του κτηρίου ολοκληρώθηκε το 1938 και τότε ο Γερμανικός ζυγός επέταξε το κτήριο αλλά και τα αεροπορικά καταφύγια λόγω της στρατηγικής τους θέσης και μετατράπηκαν σε φυλακές. Στο κτήριο στο Κολωνάκι λάμβαναν χώρα ανακρίσεις και βασανιστήρια, πριν οι συλληφθέντες οδηγηθούν σε κάποιο από τα στρατόπεδα εκτέλεσης ή σε κάποια φυλακή. Ένας γνωστός Έλληνας που βασανίστηκε σε αυτό το χώρο είναι και ο Μάρκος Βαμβακάρης του οποίου οι μαρτυρίες αποτελούν αποδεικτικά για τις πράξεις που λάμβαναν χώρα πίσω από τις πόρτες του πολυτελούς κτηρίου. Εκεί κρατήθηκαν άτομα που ήταν αντίθετα του καθεστώτος και ακόμα και παιδιά που ήταν φυλακισμένα για κάποιο ασήμαντο παράπτωμα. Στους τοίχους των υπογείων, τα οποία είναι επισκέψιμα, υπάρχουν ακόμα και σήμερα ονόματα, μηνύματα και ζωγραφιές που είχαν χαραξει οι κρατούμενοι. Μετά την απελευθέρωση το κτήριο μεταφέρθηκε στην δικαιοδοσία της Εθνικής Ασφαλιστικής και το 1990 κηρύχθηκε Ιστορικό Διατηρητέο Μνημείο. Στην είσοδο του μνημείου δεσπόζει ένα γλυπτό του Θανάση Απάρτη που συμβολίζει τους Έλληνες αγωνιστές που πολέμησαν, βασανίστηκαν και εκτελέστηκαν για την ελευθερία της Ελλάδος από το Γερμανικό ζυγό (Κοντογιαννίδη Τ. Κ., 2014).

Εικόνα 3.2.14: Το εσωτερικό των μπουντρομιών

Πηγή: <https://www.athensmagazine.gr>

Άλλο ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης που θεωρείται αντίστοιχο με εκείνα του Άουσβιτς και του Νταχάου αλλά με ελάχιστα άτομα να γνωρίζουν την ιστορία του, είναι το Μπλοκ 15 στο Χαϊδάρι. Τον Νοέμβριο του 1944 η εφημερίδα «New York Times» συμπεριέλαβε το Χαϊδάρι στα μεγαλύτερα ναζιστικά λάγκερ στην κατεχόμενη Ευρώπη, τεκμηριώνοντας πως το μέγεθος και η φήμη του στρατοπέδου είχαν ξεπεράσει τα ελληνικά σύνορα. Το στρατόπεδο χρησιμοποιούταν ήδη από μονάδες του ελληνικού στρατού από τη δεκαετία του 1940 αλλά το 1943 πέρασε στη δικαιοδοσία των Γερμανικών δυνάμεων οι οποίες σταδιακά το μετέτρεψαν στο μεγαλύτερο στρατόπεδο συγκέντρωσης στην κατεχόμενη Ελλάδα, με συνολικά 20.000-25.000 άτομα. Στο Μπλοκ 15 βρισκόταν η πτέρυγα απομόνωσης όπου εκεί οδηγούσαν όλους τους μελλοθάνατους και τους Εβραίους και έχουν γίνει αναφορές ότι αυτό αποτελούσε το ένα από τα πιο σκληρά ψυχικά μαρτύρια. Το στρατόπεδο στο Χαϊδάρι λειτουργούσε σαν κέντρο μεταγωγών των κρατούμενων και αποτελούσε τον προθάλαμο για τα υπόλοιπα στρατόπεδα συγκέντρωσης και εξόντωσης. Οι συνθήκες που κρατούνταν οι φυλακισμένοι ήταν άθλιες, με στενά και απάνθρωπα κελιά και απειροελάχιστο φαγητό,

ενώ επίσης οι κρατούμενοι έπρεπε να μένουν όρθιοι επί 12 ώρες την ημέρα. Οι συνθήκες για τους Εβραίους κρατούμενους γινόταν ακόμα πιο απάνθρωπες. Πολλοί κρατούμενοι βασανίστηκαν με άγριο τρόπο ενώ ταυτόχρονα πολλές εκτελέσεις έλαβαν χώρα, ενώ μεταξύ των εκτελεσθέντων βρίσκονταν και γυναίκες, ανάπηροι πολέμου, φοιτητές και μαθητές. Η μεγαλύτερη ομαδική εκτέλεση έλαβε χώρα την 1^η Μαΐου του 1944, στο Σκοπευτήριο της Καισαριανής, και τα θύματα της ήταν 200 κομμουνιστές ως αντίποινα για τη δολοφονία του υποστράτηγου Φραντς Κρεπ και τριών αξιωματικών που έπεσαν σε ενέδρα του ΕΛΑΣ. Ένας μικρότερος αριθμός εκτοπισμένων Ελλήνων μη Εβραίων κρατήθηκαν όμηροι στη Γερμανία, μεταξύ των οποίων υπήρχαν και 61 γυναίκες. Η ιστορία του στρατοπέδου συγκέντρωσης του Χαϊδαρίου ενέπνευσε τη δημιουργία βιβλίων, ποιημάτων, ντοκιμαντέρ, αλλά και ταινιών, όπως το Τελευταίο Σημείωμα του Παντελή Βούλγαρη (2017) (Αντωνόπουλος Θ., 2021).

Εικόνα 3.2.15: Εξωτερική φωτογραφία του Μπλοκ 15

Πηγή: <https://www.lifo.gr>

Κλείνοντας, άλλο ένα φρούριο το οποίο έχει προσελκύσει πληθώρα επισκεπτών λόγω ενός πολύ γνωστού κρατούμενο είναι εκείνο του Ναυπλίου, το Παλαμήδι. Το φρούριο θεωρείται ένα από τα πιο σπουδαία και αξιοθαύμαστα επιτεύγματα της βενετσιάνικης

οχυρωματικής αρχιτεκτονικής και η κατασκευή του έλαβε χώρα από το 1711 έως το 1714. Ο κεντρικός προμαχώνας του Αγίου Ανδρέα, αποτελούσε το φρουραρχείο και ήταν ο αρτιότερα εξοπλισμένος, ενώ οι υπόλοιποι προμαχώνες εξοπλίζονταν και χτιζόντουσαν σταδιακά. Η απελευθέρωση του Ναυπλίου από τους Τούρκους είχε σαν σημείο έναρξης το Παλαμήδι και στις 29 Νοεμβρίου του 1822 Έλληνες πολεμιστές κατέλαβαν το φρούριο, ενώ την επόμενη ημέρα το μεσημέρι τελεύτηκε δοξολογία στο εκκλησάκι που ήταν αφιερωμένο στον Άγιο Γεράρδο ενώ έκτοτε η απελευθέρωση της πόλης γιορτάζεται κατ' αυτόν τον τρόπο. Το φρούριο ωστόσο έχει διατελέσει και φυλακή ενώ ένας από τους κρατούμενους της το 1833 ήταν και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ο οποίος είχε τιμωρηθεί για εσχάτη προδοσία. Μετά από χρόνια, περίπου το 1840, ο προμαχώνας Μιλτιάδης, λόγω του μεγαλύτερου μεγέθους του μετατράπηκε σε φυλακή βαρυποινιτών και η λειτουργία του συνεχίστηκε μέχρι και το 1926. Στον προμαχώνα του Αγίου Ανδρέα υπήρχε επίσης φυλακή, ωστόσο φημολογείται ότι οι συνθήκες δεν ήταν τόσο σκληρές όσο στην προαναφερθείσα. Τη σύγχρονη εποχή το Παλαμήδι διατηρείται σε πολύ καλή κατάσταση και είναι προσβάσιμο τόσο από τα 999 σκαλιά του, όσο και από αυτοκινητόδρομο (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2012).

Κεφάλαιο 4^ο: Ανάλυση του ερωτηματολογίου

Κεφάλαιο 4.1: Σκοπός και μεθοδολογία της έρευνας

Στο κεφάλαιο αυτό, που αποτελεί την εισαγωγή του δεύτερου μέρους της παρούσας πτυχιακής εργασίας, θα αναλυθεί η μεθοδολογία της πρωτογενούς έρευνας που έχει λάβει χώρα.

Έχοντας σαν σκοπό να διερευνηθεί σε μεγαλύτερη έκταση το φαινόμενο του σκοτεινού τουρισμού στην Ελλάδα, γεννήθηκαν δύο ερευνητικά ερωτήματα τα οποία αποτελούν και τον πυλώνα τόσο της ανάλυσης όσο και όλης της εργασίας.

Ερευνητικό Ερώτημα 1: Κατά πόσο ο Ελληνικός πληθυσμός γνωρίζει την ύπαρξη Σκοτεινού Τουρισμού στην Ελλάδα;

Ερευνητικό Ερώτημα 2: Ποιοι σκοτεινοί προορισμοί είναι πιο γνωστοί στον Ελλαδικό χώρο;

Η έρευνα διεξήχθη με τη δημιουργία και τη συμπλήρωση ερωτηματολογίου και αφού αναλυθούν τα ευρήματα θα μπορούμε να ανάγουμε συμπεράσματα βάσει των προρρηθέντων ερωτημάτων.

Κεφάλαιο 4.1.1: Σχεδιασμός ερωτηματολογίου

Το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε μεταξύ 21 Απριλίου 2022 έως και 18 Μαΐου 2022, από συνολικά 177 άτομα και με τη χρήση email για αποστολή του ερωτηματολογίου. Το δείγμα που αναφέρεται η παρούσα έρευνα αποτελείται από ποικίλες ηλικίες.

Οι ερωτήσεις ήταν κατά την πλειοψηφία τους κλειστού τύπου και συγκεκριμένα πολλαπλής επιλογής και ερωτήσεων λίστας. Μεταξύ άλλων υπήρχε και μία ερώτηση ανοικτού τύπου που αφορούσε τον λόγο που οι ερωτώμενοι θεωρούσαν ότι πρέπει ή δεν πρέπει να αναπτυχθεί ο σκοτεινός τουρισμός στην Ελλάδα.

Τι σας ώθησε περισσότερο να επισκεφθείτε αυτό το αξιοθέατο;

- Ιστορία - Εκπαιδευτικοί λόγοι
- Διασκέδαση
- Ενδιαφέρον για σκοτεινό τουρισμό
- Παράγοντας αναζήτησης συγκίνησης και φόβου
- Αναζήτηση ιδιαίτερων εμπειριών
- Συναισθηματικό δέσιμο με τον προορισμό

Στιγμιότυπο οθόνης 4.1: Παράδειγμα ερωτήσεως πολλαπλής επιλογής από το ερωτηματολόγιο

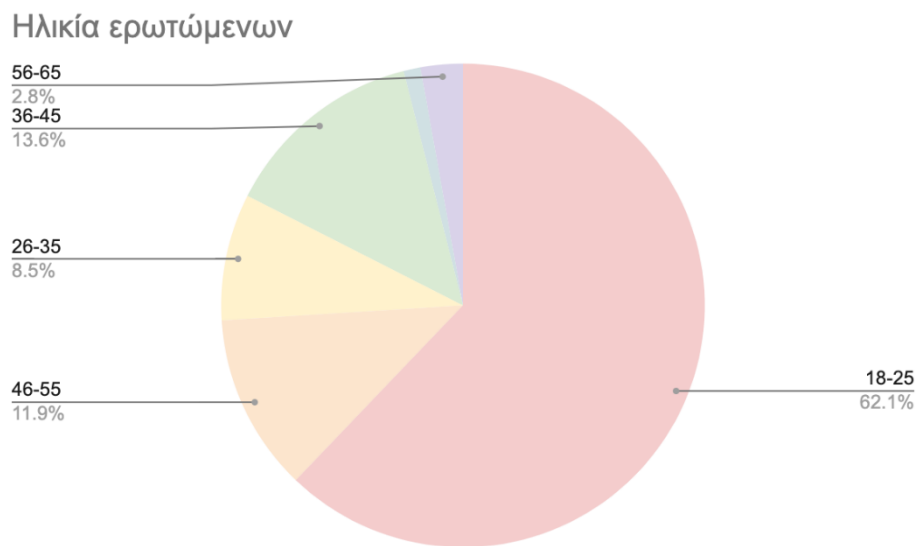
Έχετε επισκεφθεί κάποιο από τα ακόλουθα αξιοθέατα Σκοτεινού τουρισμού στην Ελλάδα; *
(Επιλέξτε όσα ισχύουν)

- Σπιναλόγκα, Κρήτη
- Μακρόνησος
- Γυάρος
- Παλαμήδι, Ναύπλιο
- Λευκός Πύργος, Θεσσαλονίκη
- Φραγκοκάστελλο, Κρήτη
- Μπλοκ 15, Χαϊδάρι
- Ζέιτενλικ – Συμμαχικά Νεκροταφεία
- Ο κήπος των Ηρώων, Μεσολόγγι
- Το Πολεμικό κοιμητήριο Φαλήρου, Παλαιό Φάληρο

Στιγμιότυπο οθόνης 4.2: Παράδειγμα ερωτήσεως λίστας από το ερωτηματολόγιο

Κεφάλαιο 4.2: Αποτελέσματα έρευνας και σχολιασμός

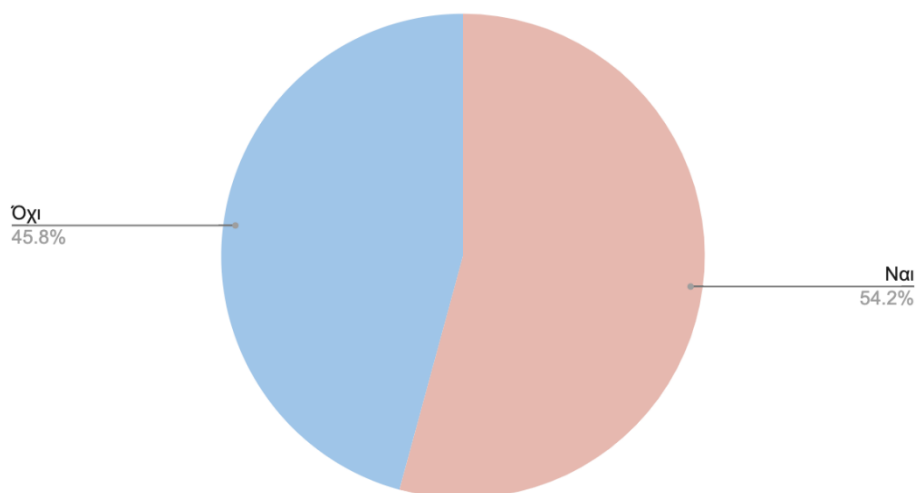
Το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε από 129 (72.9%) γυναίκες και μόλις 48 (27.1%) άντρες. Εκ των οποίων η πλειοψηφία των ερωτώμενων (62.1%) είχαν ηλικία 18-25 ετών, ενώ οι ηλικίες των υπολοίπων συμμετεχόντων παρουσιάζονται αναλυτικότερα στο παρακάτω γράφημα. Από τους συμμετέχοντες οι 137 (77.4%) είναι κάτοχοι τίτλου τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ή κατά τη διάρκεια φοίτησης τους, οι 25 (14.1%) κάτοχοι τίτλου δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και 14 (7.9%) κάτοχοι τίτλοι μεταπτυχιακών σπουδών, ενώ 1 (0.6%) είναι κάτοχος διδακτορικού τίτλου.

Γράφημα 4.2.1: Ποσοστά των ηλικιών των ερωτηθέντων

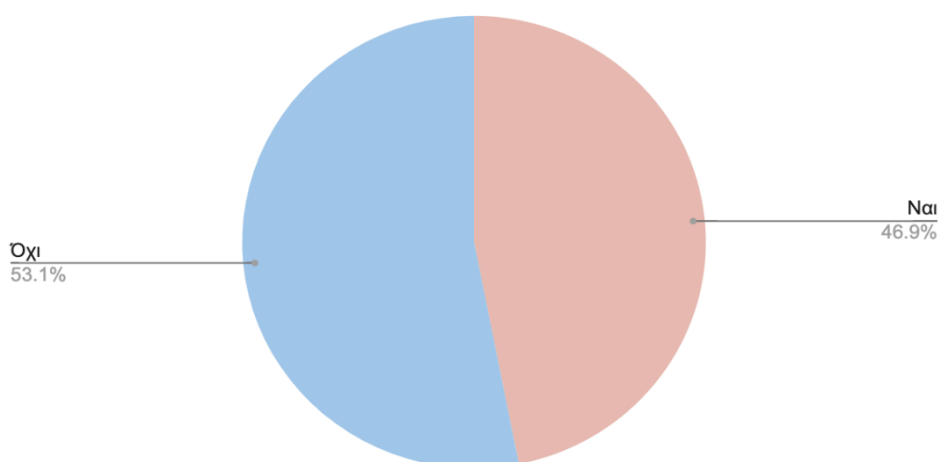
Στην ερώτηση του αν οι συμμετέχοντες γνώριζαν την μορφή του σκοτεινού τουρισμού κατά 54.2% (96 απαντήσεις) απάντησαν ότι ήταν γνώστες ενώ κατά 45.8% (81 απαντήσεις) πως δεν ήταν ενήμεροι σχετικά με αυτό το φαινόμενο. Συνδυαστικά με την επόμενη ερώτηση που ήταν το αν γνώριζαν ότι υπάρχουν προορισμοί σκοτεινού τουρισμού στην Ελλάδα παρατηρήθηκε ότι το 46.9% (83 απαντήσεις) απάντησε θετικά ενώ η πλειοψηφία (53.1%) απάντησε αρνητικά.

Γνωρίζετε την μορφή του Σκοτεινού τουρισμού;

Γράφημα 4.2.2: Απαντήσεις ερωτώμενων σχετικά με τη γνώση της μορφής του σκοτεινού τουρισμού

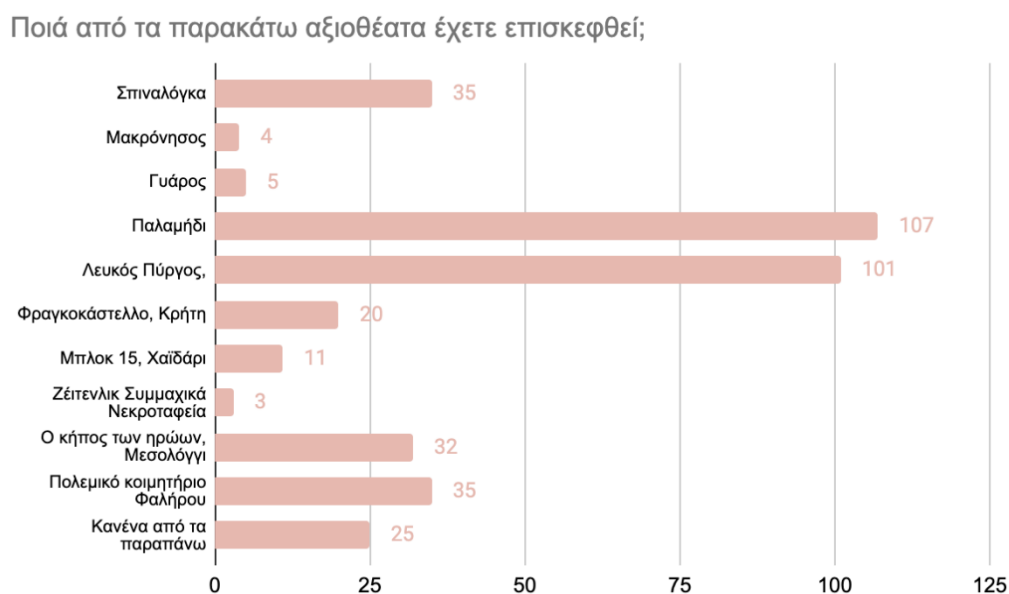
Γνωρίζετε ότι υπάρχουν προορισμοί Σκοτεινού τουρισμού στην Ελλάδα;

Γράφημα 4.2.3: Απαντήσεις ερωτώμενων σχετικά με τη γνώση ύπαρξης σκοτεινού τουρισμού στην Ελλάδα

Συνδυαστικά από αυτές τις δύο απαντήσεις μπορούμε να ανάγουμε το συμπέρασμα ότι ενώ σημαντικό ποσοστό των ατόμων γνωρίζει και έχει ακουστά την μορφή του σκοτεινού τουρισμού αλλά δεν γνωρίζει σχετικά με την ύπαρξη του στην Ελλάδα, πιθανώς λόγω μη προώθησης και ανάδειξης του.

Η επόμενη ερώτηση αφορούσε κάποια πολύ γνωστά μνημεία που βρίσκονται στην Ελλάδα και δεδομένου ότι η πλειοψηφία δε γνώριζε ότι αποτελούν μνημεία σκοτεινού τουρισμού τα αποτελέσματα έχουν μεγάλο ενδιαφέρον. Οι ερωτώμενοι μπορούσαν να επιλέξουν όσα από τα αναφερθέντα μνημεία έχουν επισκεφθεί και ας μην γνώριζαν ότι αποτελούν μνημείο σκοτεινού τουρισμού.

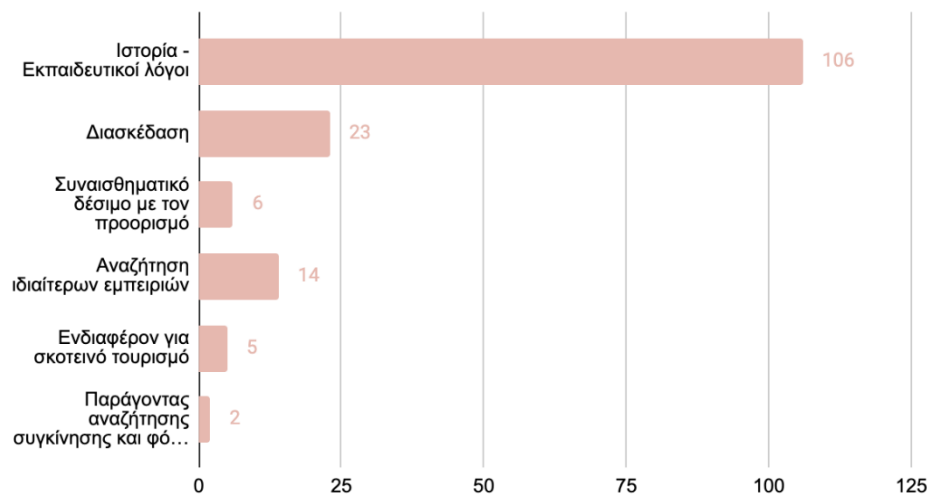

Γράφημα 4.2.4: Απαντήσεις ερωτώμενων σχετικά με την επίσκεψη τους σε εκάστοτε μνημεία

Όπως γίνεται αντιληπτό το πιο γνωστό μνημείο, κατά 60.1%, είναι το Παλαμήδι στο Ναύπλιο ενώ επόμενο σε κατάταξη κατά 56.7% είναι ο Λευκός Πύργος και με μεγάλη απόκλιση ακολουθεί η Σπιναλόγκα κατά 19.7%. Αποτελεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον η επισκεψιμότητα στον Λευκό Πύργο δεδομένου ότι ελάχιστοι είναι εκείνοι που γνωρίζουν το ιστορικό παρελθόν του. Αποτελεσματικά γίνεται αντιληπτό άλλη μια φορά το γεγονός ότι ενώ πολλά μνημεία αποτελούν πόλο έλξης για πληθώρα τουριστών δεν έχουν γίνει οι απαραίτητες ενέργειες για την υπενθύμιση και εκπαίδευση σχετικά με το ιστορικό τους υπόβαθρο. Παρομοίως μέρη των οποίων η ιστορία είναι γνωστή στο ευρύ κοινό όπως λόγου χάρη τα Συμμαχικά Νεκροταφεία, φαίνεται να μην προσελκύουν τόσους τουρίστες.

Αντικρούοντας τις προηγούμενες απαντήσεις στην ερώτηση «Τι σας ώθησε περισσότερο να επισκεφθείτε αυτό το αξιοθέατο» η πλειοψηφία (67.9%) απάντησε ότι οι λόγοι ήταν ιστορικοί και εκπαιδευτικοί, ακολουθούμενο από τη διασκέδαση κατά 14.7% και την αναζήτηση ιδιαίτερων εμπειριών με 9%. Δυστυχώς το ενδιαφέρον για τον σκοτεινό τουρισμό αποτελεί την τελευταία αιτία επίσκεψης με μόλις 3.2%.

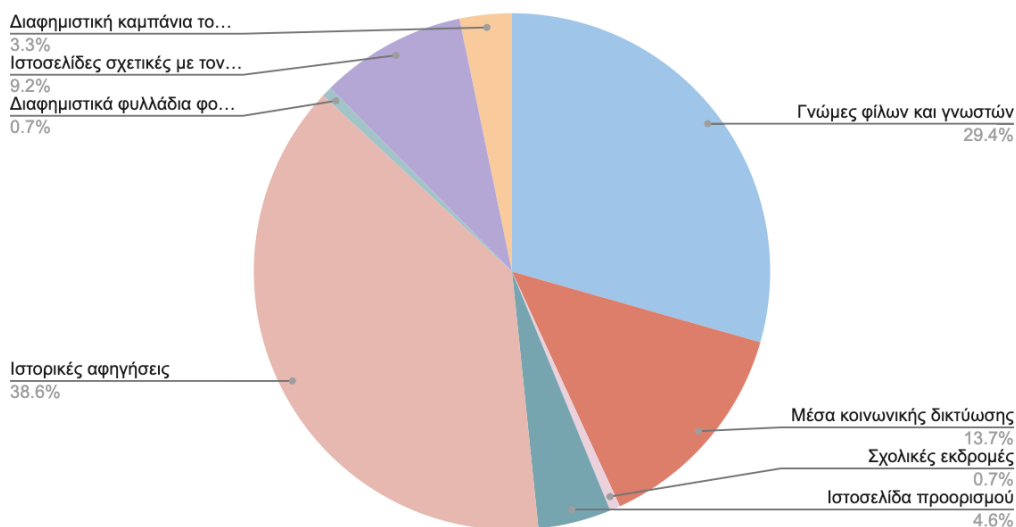
Τι σας ώθησε περισσότερο να επισκεφθείτε αυτό το αξιοθέατο;

Γράφημα 4.2.5: Απαντήσεις ερωτώμενων σχετικά με τους λόγους επίσκεψης σκοτεινών αξιοθέατων

Η επόμενη ερώτηση είχε ως σκοπό να ερευνηθεί τι επηρέασε την επιλογή για το εκάστοτε αξιοθέατο σκοτεινού τουρισμού και οι απαντήσεις ήταν ως εξής:

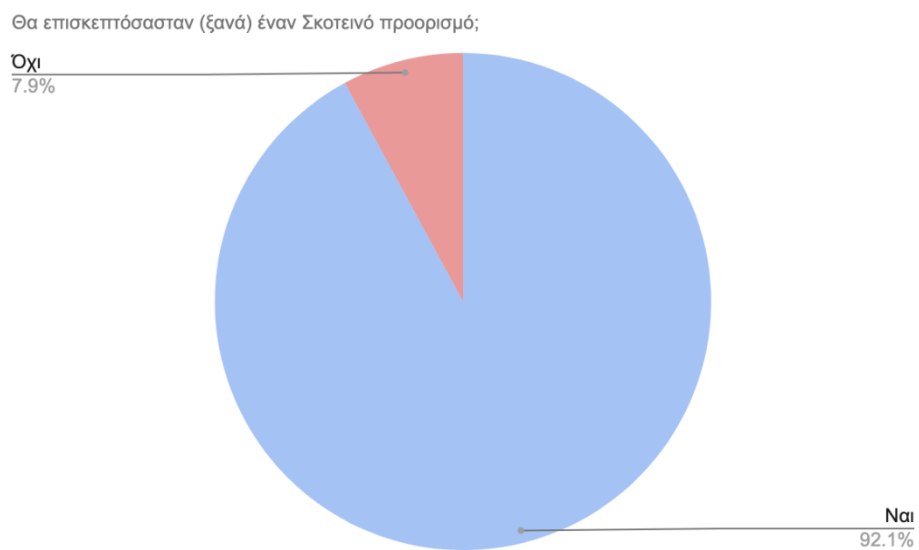
Τι σας επηρέασε περισσότερο στην επιλογή σας να επισκεφτείτε ένα Σκοτεινό προορισμό;

Γράφημα 4.2.6: Απαντήσεις ερωτώμενων σχετικά με την επιρροή παραγόντων στην επιλογή επίσκεψης σκοτεινών αξιοθέατων

Το μεγαλύτερο ποσοστό, που αντιπροσωπεύει 59 απαντήσεις, απάντησε ότι ο βασικός λόγος επίσκεψης του αποτελούσαν οι ιστορικές αφηγήσεις, ενώ το 29.4% (45 απαντήσεις) ενθαρρύνθηκε να επισκεφθεί έναν προορισμό σκοτεινού τουρισμού επηρεασμένο από γνώμες και απόψεις οικείων προσώπων του. Άλλος ένας σημαντικός παράγοντας επιλογής φαίνεται να είναι και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης καθώς το επέλεξαν 21 άτομα αλλά και οι ιστοσελίδες σχετικές με τον τουρισμό όπως για παράδειγμα το TripAdvisor. Αποδεικνύεται ότι οι ερωτώμενοι ενθαρρύνθηκαν σε πολύ μικρό βαθμό από διαφημιστικά φυλλάδια φορέων όπως ο Εθνικός Οργανισμός Τουρισμού (1 απάντηση), από καμπάνιες τοπικών τουριστικών φορέων (5 απαντήσεις) και από τις σχολικές εκδρομές (1 απάντηση).

Πλέον έχοντας επίγνωση κάποιων σκοτεινών προορισμών στην Ελλάδα οι ερωτώμενοι έπρεπε να απαντήσουν στην ερώτηση αν θα επισκέπτονταν (ξανά) έναν σκοτεινό προορισμό με τις απαντήσεις να είναι ως επί το πλείστον θετικές. Αξίζει να σημειωθεί ότι 163 (92.1%) άτομα απάντησαν θετικά ενώ μόλις 15 (7.9%) αρνητικά υποδεικνύοντας με αυτόν τον τρόπο το αυξημένο ενδιαφέρον για τον σκοτεινό τουρισμό.

Γράφημα 4.2.7: Απαντήσεις ερωτώμενων σχετικά με το αν θα (ξανά) επισκεπτόντουσαν ένα σκοτεινό προορισμό

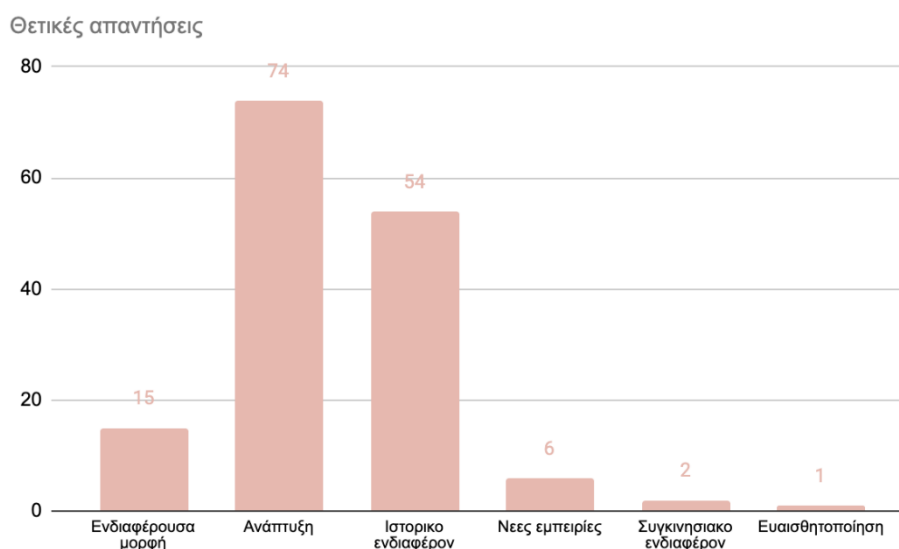
Επίσης θετικές ήταν οι απαντήσεις σχετικά με την ερώτηση αν οι συμμετέχοντες θεωρούν ότι αυτή η μορφή τουρισμού πρέπει να αναπτυχθεί περαιτέρω στην Ελλάδα. 156 εκ των συμμετεχόντων (88,1%) απάντησαν θετικά, ενώ μόλις 22 (11,9%) έδωσαν αρνητική απάντηση.

Γράφημα 4.2.8: Απαντήσεις ερωτώμενων σχετικά με την ανάπτυξη του σκοτεινού τουρισμού στην Ελλάδα

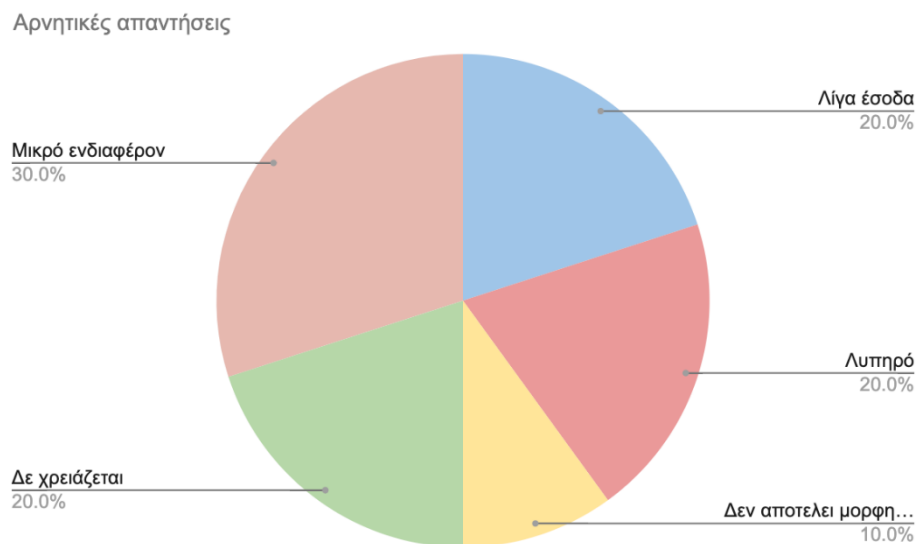
Εν συνεχεία της προηγούμενης ερώτησης υπήρχε μια ανοικτή ερώτηση για να αιτιολογήσουν οι συμμετέχοντες την απάντηση που έδωσαν στην ερώτηση «Πιστεύετε ότι θα πρέπει να αναπτυχθεί περισσότερο ο Σκοτεινός τουρισμός στον Ελληνικό χώρο;». Για την παρουσίαση των απαντήσεων σε αυτή την ερώτηση οι απαντήσεις παραφράστηκαν και κατατάχθηκαν βάσει της κεντρικής τους ιδέας.

Οι θετικές απαντήσεις σε αυτή την ερώτηση σχετίζονταν κατά μεγαλύτερο ποσοστό στην περαιτέρω ανάπτυξη του τουρισμού για την Ελλάδα η οποία θα αποφέρει και περισσότερα οικονομικά οφέλη. Το ιστορικό ενδιαφέρον που πλαισιώνει το φαινόμενο του σκοτεινού τουρισμού θεωρούν οι ερωτώμενοι ότι αποτελεί αιτία να αναπτυχθεί περισσότερο αλλά και το ότι είναι μια ενδιαφέρουσα μορφή τουρισμού η οποία δεν έχει αξιοποιηθεί επαρκώς στη χώρα μας. Επιπλέον 6 άτομα θεωρούν ότι οι εμπειρίες που προσφέρει είναι μοναδικές, δύο άτομα θεωρούν ότι το συγκινησιακό ενδιαφέρον είναι αξιοσημείωτο σε αυτή την μορφή τουρισμού, ενώ ένα άτομο υπογράμμισε ότι δύναται να ευαισθητοποιήσει πολλά άτομα.

Γράφημα 4.2.9: Θετικές απαντήσεις σχετικά με τους λόγους ανάπτυξης του σκοτεινού τουρισμού στην Ελλάδα

Μόλις δέκα ήταν τα άτομα που αιτιολόγησαν την αρνητική απάντησή τους εκ των οποίων 3 θεωρούν ότι αυτή η μορφή τουρισμού δεν είναι αρκετά ενδιαφέρουσα, υποστηρίζοντας ότι στην Ελλάδα υπάρχουν και μπορούν να υποστηριχθούν πιο ενδιαφέρουσες μορφές τουρισμού. Εν συνεχεία 2 άτομα υποστήριξαν ότι δεν είναι επικερδής μορφή και άλλα 2 απάντησαν ότι δε χρειάζεται περαιτέρω ανάπτυξη του σκοτεινού τουρισμού χωρίς να αιτιολογούν περαιτέρω την άποψή τους. Τέλος ακόμα 2 υποστηρίζουν ότι είναι μια μορφή τουρισμού που δεν προσφέρει ευχάριστα συναισθήματα αλλά το αντίθετο, προξενεί λύπη, και ένας θεωρεί ότι δεν αποτελεί μορφή διασκέδασης.

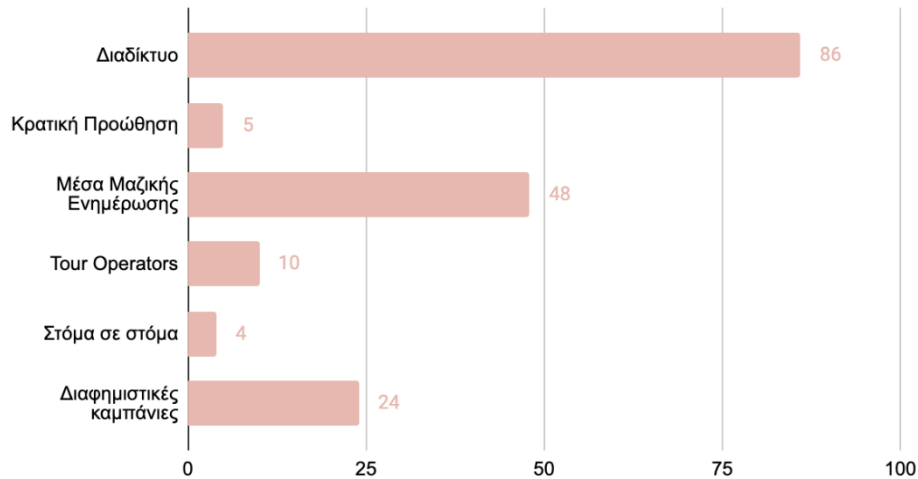

Γράφημα 4.2.10: Αρνητικές απαντήσεις σχετικά με τους λόγους ανάπτυξης του σκοτεινού τουρισμού στην Ελλάδα

Τέλος, η τελευταία ερώτηση αφορούσε τον τρόπο με τον οποίο οι ερωτώμενοι θεωρούν ότι θα διαδίδονταν πιο γρήγορα ο σκοτεινός τουρισμός στον Ελλαδικό χώρο. Η πλειοψηφία, 48.3%, θεωρεί ότι ο πιο άμεσος τρόπος θα ήταν με τη χρήση του διαδικτύου, ακολουθούμενο από τη χρήση των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, 27.5%. Εν συνεχεία, το 13.5% θεωρεί ότι οι διαφημιστικές καμπάνιες από αρμόδιους φορείς θα είχε πιο άμεσο αποτέλεσμα ενώ και η βοήθεια από tour operators είναι σημαντική σύμφωνα με το 5.6%. Σε μικρότερο ποσοστό μόλις το 2.8% θεωρούν την κρατική

προώθηση ως κατάλληλη λύση, ενώ η δια του στόματος επικοινωνία επιλέχθηκε λιγότερο από 2.2%.

Με ποιο τρόπο θεωρείται ότι θα διαδίδονταν γρηγορότερα ο Σκοτεινός τουρισμός στην Ελλάδα;

Γράφημα 4.2.11: Απαντήσεις σχετικά με τον καλύτερο τρόπο προώθησης του σκοτεινού τουρισμού στην Ελλάδα

Κεφάλαιο 4.3: Συμπεράσματα

Λαμβάνοντας τα προαναφερθέντα υπόψιν, γίνεται αντιληπτό ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των συμμετεχόντων δε γνώριζαν την ύπαρξη του σκοτεινού τουρισμού και ειδικότερα στη χώρα μας. Ωστόσο η ιδέα και η μορφή του σκοτεινού τουρισμού έγινε αντιληπτή κυρίως από το όνομα της, ωθώντας με αυτόν τον τρόπο τους συμμετέχοντες να λάβουν μέρος στην έρευνα. Απαντώντας κατ' αυτόν τον τρόπο και στο πρώτο ερευνητικό ερώτημα που έχει τεθεί, ο πληθυσμός της χώρας μας γνωρίζει σχεδόν κατά το ήμισυ του την ύπαρξη αυτής της μορφής τουρισμού στην Ελλάδα.

Στο δεύτερο ερευνητικό ερώτημα, σχετικά με το ποια μνημεία αυτής της μορφής είναι πιο γνωστά, το μεγαλύτερο ποσοστό (60.1%) γνωρίζει το Παλαμήδι στο Ναύπλιο και τον Λευκό Πύργο στη Θεσσαλονίκη (56.7%). Ωστόσο στη δεύτερη περίπτωση δε γνωρίζουν τα ιστορικά γεγονότα που έχουν οδηγήσει στο να είναι αυτό το μνημείο

αξιοθέατο σκοτεινού τουρισμού, αλλά το έχουν επισκεφθεί σε ένα ευρύτερο πλαίσιο τουρισμού στη Θεσσαλονίκη. Από τα μέρη των οποίων το σκοτεινό παρελθόν είναι γνωστό πιο ξακουστή είναι η Σπιναλόγκα (19.7%), γεγονός που πιθανώς έχει συμβεί λόγω του βιβλίου και της σειράς που εμπνεύστηκαν από εκεί και την ανέδειξαν σε τουριστικό προορισμό.

Αξίζει να σημειωθεί ότι παρόλο που οι ιστορικοί λόγοι φαίνεται να αποτελούν σημαντικό κίνητρο για επίσκεψη σε κάποιο μνημείο, αυτό αντικρούεται κατά την ανάλυση του ερωτηματολογίου δεδομένου ότι πολλά μέρη με πλούσιο και σημαντικό ιστορικό παρελθόν, όπως το Φραγκοκάστελλο στην Κρήτη, φάνηκε να μην είναι τόσο προτιμητέα και διαδεδομένα στο ευρύ κοινό, πιθανότατα λόγω έλλειψης προώθησης τους.

Στο τέλος του ερωτηματολογίου γίνεται αντιληπτό ότι το ενδιαφέρον των ερωτηθέντων έγινε εντονότερο καθώς η πλειοψηφία ήταν δεκτική όχι μόνο στο να επισκεφθεί κάποιον σκοτεινό προορισμό αλλά και στο να αναπτυχθεί πιο μαζικά ο σκοτεινός τουρισμός στην Ελλάδα. Η άγνωστη φύση αυτής της μορφής σε συνδυασμό με τα ιστορικά γεγονότα που την πλαισιώνουν φαίνεται να αποτελεί το βασικό λόγο για την υποστήριξη της ανάπτυξης του. Άλλος ένας λόγος αποτελεί η ανάπτυξη της βιομηχανία του τουρισμού, από τον οποίον και εξαρτόμαστε σημαντικά σα χώρα, που αποτελεσματικά θα οδηγήσει σε αύξηση των εισροών και του κέρδους. Οι επικριτές αυτού του είδους διαφωνούν με αυτήν την άποψη, υποστηρίζοντας ότι τα κέρδη που θα προέλθουν από αυτή τη μορφή του τουρισμού δε θα είναι σημαντικά για την οικονομία μας και θεωρούν ότι άλλες μορφές που θα μπορούσαν δυνητικά να αναπτυχθούν θα είναι πιο επικερδείς για την εθνική μας οικονομία.

Επιπροσθέτως, πρέπει να αναφερθεί ότι έγινε αντιληπτό ότι το ενδιαφέρον για το σκοτεινό τουρισμό είναι αρκετά χαμηλό σε γενικότερο πλαίσιο αλλά δύναται να τονωθεί σημαντικά μέσω του διαδικτύου και των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης τα οποία έχουν και υψηλότερο βαθμό επηρεασμού στο κοινό αλλά και δύνανται να διαφημίσουν και να προωθήσουν σε μεγάλο πληθυσμό τα εκάστοτε τοπία, αξιοθέατα και μνημεία.

Ταυτόχρονα, φορείς σχετικοί με τον τουρισμό όπως ο Εθνικός Οργανισμός Τουρισμού θα μπορούσαν με πολλαπλές δράσεις, όπως εγχώριες και διεθνείς καμπάνιες προβολής ή ακόμα και μέσω ενημερωτικών φυλλαδίων, να βοηθήσουν στην διάδοση του σκοτεινού τουρισμού. Άλλος ένας παράγοντας πρόσθετης διάδοσης είναι και οι τοπικοί φορείς οι οποίοι με δράσεις μικρότερου βεληνεκού, λόγου χάρη αναπαραστάσεις και παρουσιάσεις στα τοπικά πολιτιστικά κέντρα, θα έδιναν μια ευκαιρία τόσο στον τοπικό πληθυσμό όσο και στους τουρίστες να μην ξεχνάνε το παρελθόν τους και να γνωρίσουν καλύτερα την ιστορία του τόπου. Οι κρατικές επιχορηγήσεις και η οικονομική υποστήριξη από ευρωπαϊκά προγράμματα αποτελεί επίσης μια λύση για διεθνή διαφήμιση του σκοτεινού τουρισμού στην χώρα μας αν υπήρχε η απόφαση για εξέλιξη του.

Συνοψίζοντας, η χώρα μας καλύπτει όλες τις προδιαγραφές για να αναπτυχθεί η εναλλακτική μορφή του σκοτεινού τουρισμού και να ακολουθηθεί το πρότυπο πολλών άλλων χωρών του εξωτερικού. Ωστόσο, θα χρειαστεί προσπάθεια και κλίμα συνεργασίας από όλους τους προαναφερθείς φορείς τόσο για τη βελτίωση των υπάρχων υποδομών όσο και για την ανάδειξη του σε παγκόσμιο επίπεδο.

Κλείνοντας την παρούσα εργασία, αξίζει να αναφερθεί η έλλειψη ανάπτυξης αυτής της μορφής στη χώρα μας έγινε αντιληπτή και από τα κενά που υπήρχαν στην ελληνική βιβλιογραφία σχετικά με αυτό το θέμα, ενώ άλλο ένα κενό στη βιβλιογραφία που εντοπίστηκε και κατά την προσωπική μου κρίση είναι ενδιαφέρον για μελλοντική έρευνα είναι ο σκοτεινός τουρισμός και τα παιδιά και κατά πόσον δύναται να τα επηρεάσει.

Βιβλιογραφία

Αντωνόπουλος Θ. (2021), 'Μπλοκ 15: Από μνημείο βαρβαρότητας, πεδίο άσκησης ιστορικής μνήμης' Ανακτήθηκε στις 19/06/2022 από <https://www.lifo.gr/culture/arxaiologia/mplok-15-apo-mnimeio-barbarotitas-pedio-askisis-is-torikis-mnimis>

ΑΠΕ-ΜΠΕ (2018), 'Ζέιτενλικ: Η ιστορία της μεγαλύτερης στρατιωτικής νεκρόπολης της χώρας' Ανακτήθηκε στις 17/06/2021 από <https://www.cnn.gr/ellada/gallery/154129/zeitenlik-h-istoria-tis-megalyteris-stratitotikis-nek-ropolis-tis-xoras>

Απολιθωμένο δάσος Έβρου, 'Περίπατος στο Απολιθωμένο δάσος' Ανακτήθηκε στις 05/06/2022 από <https://apolithomenodasos.gr/peripatos/>

Βαρβαρέσος Σ. (2013), 'Οικονομική του Τουρισμού Εννοιολογικές, Θεωρητικές και Μεθοδολογικές Προσεγγίσεις', Εκδόσεις Πρόπομπος, Αθήνα

Βελιτζέλος, Ε. & Ζούρος, Ν. (2000), Απολιθωμένο Δάσος Λέσβου, Εκδόσεις Τοπίο, Αθήνα

Γκάτσου Μ. (2021), ' Το «στοιχειωμένο» Σανατόριο της Πάρνηθας' Ανακτήθηκε στις 14/06/2021 από <https://www.offlinepost.gr/2021/09/26/to-stoixeiwmeno-sanatorio-ths-panithas/>

Δενεζάκης Α. (2021), 'Το Ολοκαύτωμα των Καλαβρύτων: Μια σφαγή ανεξιλέωτη' Ανακτήθηκε στις 11/06/2022 από <https://www.imerodromos.gr/to-olokaytoma-ton-kalavryton-mia-sfagi-anexileoti/>

Δήμος Αθηναίων, 'Α' Κοιμητήριο Δήμου Αθηναίων' Ανακτήθηκε στις 10/06/2022 από https://cem.cityofathens.gr/1st_cemetery

Θάνος Η. (2022), 'Η μάχη στο χάνι της Γραβιάς' Ανακτήθηκε στις 11/06/2022 από <https://www.maxmag.gr/afieromata/i-machi/>

Καράντζαλη Ε. (2012), 'Θερμοπύλες' Ανακτήθηκε στις 11/06/2022 από http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=4961

Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο (2010), 'ΕΓΚΑΙΝΙΑΣΤΗΚΕ ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ' Ανακτήθηκε στις 15/06/2022 από https://kis.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=505:2010-05-07-07-56-02&catid=18:2009-04-29-11-49-13&Itemid=47

Κολυδάς Θ. (2022), 'Οι Δροσουλίτες και η μάχη στο Φραγκοκάστελλο' Ανακτήθηκε στις 12/06/2021 από <https://www.news247.gr/koinonia/oi-drosoylites-kai-i-machi-sto-fragkokastello.9634787.html>

Κοντογιαννίδη Τ. Κ. (2014), 'Τα μπουντρούμια της Γκεστάπο' Ανακτήθηκε στις 18/06/2022 από <http://www.palmografos.com/permalink/21040.html>

Κουσαρίδης Κ. (2012), 'Τα γνωστά και άγνωστα «κολαστήρια» της Αθήνας' Ανακτήθηκε στις 18/06/2022 από <https://www.lifo.gr/now/athens/ta-gnosta-kai-agnosta-kolastiria-tis-athinas>

Κουτρή Β. (2021), 'Λωβοκομείο Χίου: Το μακροβιότερο υγειονομικό ίδρυμα στη χώρα μας - Πώς είναι σήμερα' Ανακτήθηκε στις 18/06/2021 από <https://www.ethnos.gr/greece/article/172451/lobokomeioxiotyotomakrobioteroygeionomikoiodrymasthanxoramasposeinaishmera>

Κλώντζα Ο. (2013), 'Οι κάτοικοι του Δομένικου προσφεύγουν στη Δικαιοσύνη για το ολοκαύτωμα' Ανακτήθηκε στις 16/06/2022 από <https://www.tovima.gr/2013/02/15/society/oi-katoikoi-toy-domenikoy-prosfeygoyn-sti-dikaiosyni-gia-to-olokaytwma/>

Λύτρας Π. & Παπαγεωργίου Α. (2014), 'Ο τουρισμός που πληγώνει: Η Αθέατη και Δυσφημιστική Πλευρά του', Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα

Μερτσανίδου Ε. (2019), 'Επταπύργιο: Η απάνθρωπη φυλακή της Θεσσαλονίκης' Ανακτήθηκε στις 18/06/2021 από <https://www.maxmag.gr/agnosti-ellada/eptapyrgio-i-apanthropi-f9ylaki-tis-thessalonikis/>

Μοίρα Π. (2005), 'Τουριστική Γεωγραφία Ελλάδας', Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα

Μοσχόβη Γ. (2012), 'Όχυρή νησίδα Σπιναλόγκα' Ανακτήθηκε στις 18/06/2021 από http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2607

Μπελιβανάκης Γ. (1994), 'Οι κατακόμβες της Μήλου', Εκδόσεις Ηλιότοπος, Αθήνα

Μπίτσικα Π. (2014), 'Ενενήντα πόλεις και χωριά στο δίκτυο «Ελληνικά Ολοκαυτώματα»' Ανακτήθηκε στις 12/06/2022 από <https://www.tovima.gr/2014/02/06/society/eneninta-poleis-kai-xwria-sto-diktyo-ellinika-olokautwmata/>

Μπόνης Χ. (2018), '«Μακρόνησος: Το νησί των εξόριστων»: Ένα αφιέρωμα του Der Spiegel' Ανακτήθηκε στις 18/06/2021 από <https://www.cnn.gr/ellada/story/137063/makronisos-to-nisi-ton-exoriston-ena-afieroma-to-y-der-spiegel>

Παπαδημητρίου Γ. (2017), 'Γυάρος, το ξεχασμένο «νησί του διαβόλου»' Ανακτήθηκε στις 18/06/2021 από <https://www.dw.com/el/>

Πετρόπουλος, Η. (2005). 'Ελλάδος κοιμητήρια', Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα

Πρώτο Θέμα (2019), 'Η Σπιναλόγκα υποψήφια για Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO' Ανακτήθηκε στις 18/06/2021 από <https://www.protothema.gr/culture/article/859833/i-spinaloga-upopsifia-gia-mnimeio-pagosmias-klironomias-tis-unesco/>

Σαββίδης Π. (2022), 'Η ιστορική «Μάχη των Όχυρών» 80 χρόνια μετά' Ανακτήθηκε στις 11/06/2022 από <https://www.protothema.gr/greece/article/1111964/i-istoriki-mahi-ton-ohuron-80-hronia-meta/>

Σιώμκος Ι. Γ (2018), 'Συμπεριφορά Καταναλωτή', Εκδόσεις Π.Χ Πασχαλίδης, Αθήνα

Στούκας Μ. (2017), '«Κρυφό σχολειό»: Μύθος ή πραγματικότητα;' Ανακτήθηκε στις 12/06/2022 από <https://www.protothema.gr/stories/article/675499/krufo-sholeio-muthos-i-pragmatikotita/>

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού (2012), 'Νεκρομαντείο στον Μεσοπόταμο' Ανακτήθηκε στις 11/06/2022 από http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=13721

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού (2012), 'Φρούριο Παλαμηδίου' Ανακτήθηκε στις 19/06/2022 από http://odysseus.culture.gr/h/3/gh352.jsp?obj_id=1604

Χριστίνα (2020), 'Κόκκινο σπίτι στη Θεσσαλονίκη: Η ιστορία του, ο μύθος ότι είναι στοιχειωμένο και εικόνες από το εσωτερικό του' Ανακτήθηκε στις 18/06/2022 από <https://www.enimerotiko.gr/ellada/kokkino-spiti-sti-thessaloniki-i-istoria-toy-o-mythos-oti-einai-stoicheiomeno-kai-eikones-apo-to-esoteriko-toy/>

Archaeology Newsroom (2021), 'Τα «στοιχειωμένα» σπίτια των Αθηνών. Η ιστορία τους και οι θρύλοι που τα περιβάλλουν' Ανακτήθηκε στις 18/06/2022 από <https://www.archaiologia.gr/blog/2021/02/17/>

Association of Cemeteries in Europe, 'ASCE', Ανακτήθηκε στις 11/06/2022 από <https://www.significantcemeteries.org/>

Barton A., Brown A., (2015), 'Show me the prison! The development of prison tourism in the UK', *Crime, Media, Culture: An International Journal* p. 237- 258, Ανακτήθηκε στις 29/03/2022 από https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1741659015592455?casa_token

Cartwright M. (2013), 'Η Μάχη του Μαραθώνα', *World History Encyclopedia*, Ανακτήθηκε στις 18/06/2022 από <https://www.worldhistory.org/trans/el/1-333/>

Chen S., Xu H. (2021), 'The moral gaze in commercialized dark tourism', *Current Issues in Tourism* p. 2167 – 2186

Dancausa G., Hernández R.D., Pérez L.M., (2020), 'Motivations and Constraints for the Ghost Tourism: A Case Study in Spain', *Leisure Sciences an Interdisciplinary Journal*, Ανακτήθηκε στις 29/03/2022 από https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01490400.2020.1805655?casa_token

Dunkleya R., Morgana N., Westwoodb S., (2011), 'Visiting the trenches: Exploring meanings and motivations in battlefield tourism', *Tourism Management*, p. 860-868

Eviagreece.gr, 'Εβραϊκό Νεκροταφείο Χαλκίδας', Ανακτήθηκε στις 11/06/2022 από <https://evagreece.gr/item/evraiko-nekrotafeio-xalkidas/>

e-nousa.gr, 'Ο χώρος της θυσίας των γυναικών της Νάουσας το 1822', Ανακτήθηκε στις 05/06/2022 από <https://www.e-naousa.gr/article.php?naousa=84>

Genoveva D.M.M, María P.N.L, David H.R.R, (2019), 'Cemetery Tourism in southern Spain: An analysis of demand', Tourism and Hospitality Management Ανακτήθηκε στις 29/03/2022 από https://thm.fthm.hr/images/issues/vol25no1/01_DancausaMillan_PerezNaranjo_HernandezRojas_MillanVazquezDeLaTorre

Greene M., (2015), 'The Edinburgh History of the Greeks, 1453 to 1768: The Ottoman Empire.' Edinburgh University Press, Edinburgh

Higginbotham G., (2011), 'ASSISTED-SUICIDE TOURISM: IS IT TOURISM?', TOURISMOS: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF TOURISM p. 177-185, Ανακτήθηκε στις 30/03/2022 από <https://tourismosjournal.aegean.gr/article/view/226/196>

Holloway J.C, Robinson C., (2013), Τουριστικό Μάρκετινγκ, Εκδόσεις Κλειδάριθμος, Αγγλία

Iliev D., (2021), 'Consumption, motivation and experience in dark tourism: a conceptual and critical analysis', An International Journal of Tourism Space, Place and Environment p. 963-984

Lennon, J. & Foley, M., (2000), Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster, Cengage Learning EMEA

Lewis H., Schrie T., Xu S., (2021), 'Dark tourism: motivations and visit intentions of tourists' International Hospitality Review, Ανακτήθηκε στις 08/05/2022 από <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/IHR-01-2021-0004/full/html>

Lothar A. Hoppen, (2019), 'Γυάρος, το ξεχασμένο «Νησί του διαβόλου»', Ανακτήθηκε στις 18/06/2022 από <https://diablog.eu/el/taxidia/gyaros-to-xechasmeno-nisi-tou-diavolou/>

Mixanitouxronou.gr, 'Οι εντυπωσιακές κατακόμβες της Μήλου, όπου θάφτηκαν 8 χιλιάδες χριστιανοί. Έχουν μήκος 184 μέτρα και τις έχτισαν οι δούλοι των ορucheίων που ήταν χριστιανοί' Ανακτήθηκε στις 11/06/2022 από

<https://www.mixanitouxronou.gr/i-entiposiakes-katakomes-tis-milou-opou-thaftikan-8-chilades-christiani>

Naftemporiki.gr, (2021), 'Γεφύρι της Πλάκας: Η Europa Nostra βράβευσε το έργο αποκατάστασης' Ανακτήθηκε στις 05/06/2022 από

<https://www.naftemporiki.gr/story/1783983/gefuri-tis-plakas-i-europa-nostra-brabeuse-to-ergo-apokatastasis>

Nauplio-tour.gr, 'Επιτύμβια Μνημεία Νεκροταφείου Ναυπλίου', Ανακτήθηκε στις 11/06/2022 από <https://www.nauplio-tour.gr/el/category/>

Newsbreak.gr, (2020), 'Ναζιστικές θηριωδίες: Το ολοκαύτωμα των χωριών του Κέδρους' Ανακτήθηκε στις 11/06/2022 από

<https://www.newsbreak.gr/stories/121239/nazistikies-thiriodies-olokaytoma-chorion-kentro-ys/>

Podoshen Jeffrey S., (2016), 'Trajectories in Holocaust tourism', Journal of Heritage Tourism, p. 347-364

Powys W.K., Selinger E., Outterson K., (2011), 'Poverty tourism and the problem of consent', Journal of Global Ethics, p. 337-348

Rajasekaram K., Hewege C.H., Perera C.R., (2022), "' Tourists' experience" in dark tourism: a systematic literature review and future research directions', Asia Pacific Journal of Tourism Research, p. 206-224

Rolfes M., (2009). 'Poverty tourism: theoretical reflections and empirical findings regarding an extraordinary form of tourism', GeoJournal, p. 421-442

Sigala M., Steriopoulos E., (2021), 'Does emotional engagement matter in dark tourism? Implications drawn from a reflective approach', Journal of Heritage Tourism, p. 412-432

Stone, P. (2006). A Dark Tourism Spectrum: towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions, SelectedWork

Terrabook, 'Καλντέρα', Ανακτήθηκε στις 05/06/2022 από <https://greece.terrabook.com/el/santorini/page/kalntera/>

Trauer B., Ryan C., (2005), 'Destination image, romance and place experience - An application of intimacy theory in tourism', *Tourism Management*, p. 481-491

Wright D., Sharpley R., (2018), 'Local community perceptions of disaster tourism: the case of L'Aquila, Italy', *Current Issues in Tourism*, p. 1569-1585

Yankholmes A., McKercher B., (2015), 'Rethinking slavery heritage tourism', *Journal of Heritage Tourism*, p. 233-247

Yu C.E., Wen J., Meng F., (2020), 'Defining Physician-Assisted Suicide Tourism and Travel', *Journal of Hospitality & Tourism Research*, Ανακτήθηκε στις 30/03/2022 από <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1096348019899437>